

Sborník

Národního
památkového ústavu
v Ostravě 2016

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

ÚZEMNÍ ODBORNÉ
PRACOVISŤE
V OSTRAVĚ

Redakční rada Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Ostravě:

Mgr. Jiří Jůza, Ph.D. (Galerie výtvarného umění v Ostravě)
 prof. PhDr. Irena Korbelářová, Dr. (Slezská univerzita v Opavě)
 Mgr. Jana Koudelová, Ph.D. (Národní památkový ústav)
 Mgr. Markéta Kouřilová (výkonná redaktorka, Národní památkový ústav)
 doc. PhDr. Miloš Matěj, Ph.D. et Ph.D. (Národní památkový ústav)
 doc. PhDr. Andrea Pokludová, Ph.D. (Ostravská univerzita v Ostravě)
 PhDr. Dalibor Prix, CSc. (Ústav dějin umění AV ČR)
 Mgr. Michaela Ryšková (Národní památkový ústav)
 Mgr. Martin Strakoš (Národní památkový ústav)
 Mgr. Michal Zezula (Národní památkový ústav)

Recenzenti: Mgr. Ivan Berger; Mgr. Alena Borovcová, Ph.D.; MgA. Jakub Gajda, Ph.D.; Mgr. Marta Koubová; PhDr. Dana Kouřilová; PhDr. David Pindur, Ph.D.; PhDr. Dalibor Prix, CSc.; Ing. Mgr. Šárka Radostová, Ph.D.; PhDr. Vladislav Razím; Mgr. Romana Rosová; MgA. Tomáš Skalík

Texty © Dagmar Alterová, Marcela Gavendová, Adam Hubáček, Petra Kaniová, František Kolář, Jana Koudelová, Vladimíra Lasotová, Tomáš Nitra, Michaela Pflugrová, Hana Rajhelová, Andrea Stanieková, Martin Strakoš, Filip Šimek, Eva Vojtkovská, 2016

© Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2016

Foto na obálce: Jižní stěna přední jihovýchodní místnosti – kvelbu – v přízemí městského domu č. p. 230 v Opavě (fotogrammetrie Radek Kadlubiec, 2016).

ISBN: 978-80-85034-95-0
 ISSN: 2336-1050

OBSAH

Content

Jana Koudelová	
Úvod	5
<i>Introduction</i>	
1. Studie a materiály	
<i>1 Studies and materials</i>	
Martin Strakoš	
Architektura a umělecká výzdoba výpravní budovy železničního nádraží Ostrava-Vítkovice ..	9
<i>The architecture and artistic ornamentation of the passenger building at the Ostrava-Vítkovice railway station</i>	
Andrea Stanieková	
Katedrála Božského Spasitele v Moravské Ostravě a restaurování její výzdoby	24
<i>Cathedral of the Holy Saviour in Moravská Ostrava and restoration of its ornamentation</i>	
Adam Hubáček	
Obytné domy na Hlučínsku v meziválečném období	35
<i>Residential buildings in the Hlučín region between the world wars</i>	
Hana Rajhelová, Filip Šimek	
Součásti oltáře ze zaniklého kostela sv. Jana Nepomuckého v Opavě-Kylešovicích	49
<i>Parts of the altar from the defunct Church of St John of Nepomuk in Opava-Kylešovice</i>	
Eva Vojtkovská	
Příspěvek k dílu těšínského stavitele Josefa Drachného	57
<i>On the work of the Těšín building contractor Josef Drachný</i>	
Michaela Pflugrová	
Zajímavé konstrukční řešení balkonů zámeckých budov ze 40.–70. let 19. století	68
<i>An interesting structural solution for balconies in chateau buildings dating from the 40's to 70's of the 19th century</i>	
Jana Koudelová, Dagmar Alterová, Petra Kaniová, František Kolář	
Průzkumy a dokumentace památek v roce 2016: výpověď hmotných a archivních pramenů	72
<i>Surveying and documentation of heritage sites in 2016: evidence from tangible sources and archive materials</i>	
Marcela Gavendová	
Revize movitých kulturních památek v letech 2002–2015	94
<i>Audit of movable cultural monuments 2002–2015</i>	
2. Zprávy	
<i>2 Reports</i>	
Vladimíra Lasotová	
Projekt Průmyslové dědictví, 2014–2016 (Norské fondy, Evropský hospodářský prostor) ..	106
<i>Project Industrial Heritage (Norway Grants, European Economic Area), 2014–2016</i>	

Tomáš Nitra Zpráva o konání workshopu: Dřevěný dům v hliněném kabátku.....	108
<i>Report on a workshop: A wooden building in an earth coat</i>	
Tomáš Nitra Zpráva o konání výstavy k výročí vzniku vesnických památkových zón a rezervací v Moravskoslezském kraji	110
<i>Report on an exhibition held to mark the establishment of village heritage zones and reservations in the Moravian-Silesian Region</i>	

ÚVOD

Jana Koudelová

Pro letošní svazek Sborníku Národního památkového ústavu v Ostravě nebylo zvoleno žádné konkrétní téma spojené s památkovou péčí. Potencionálním autorům se tak otevřel neomezený prostor pro prezentaci výsledků své odborné činnosti, vzešlé nejen z vědecko-výzkumných aktivit, ale rovněž z každodenní, neméně záslužné, památkové praxe. Všem autorům, zaměstnancům ostravského pracoviště Národního památkového ústavu, kteří tuto výzvu přijali, stejně jako ostatním externím přispěvatelům, jež se rozhodli své statě publikovat právě v předkládaném svazku, patří upřímné poděkování editorky.

Do hlavní části sborníku bylo zařazeno celkem osm studií a materiálových příspěvků, které se zabývají památkami a osobnostmi spjatými zejména s územím severní Moravy a Slezska. Autoři dvou úvodních statí zůstali věrni ostravskému prostředí a svými příspěvky potvrdili kvalitu i rozmanitost zdejší architektury. Poznatky nejen o architektonické koncepci a umělecké výzdobě železničního nádraží Ostrava-Vítkovice přehledně ve své studii shrnul zkušený badatel, specialista na moderní architekturu, Martin Strakoš. Stať navazuje na již publikované autorovy práce o vybraných železničních nádražích 60. let 20. století a na příkladu vítkovického nádraží ukazuje důležitost i spletnost památkové ochrany pozdně modernistické stavby reprezentující na vysoké úrovni bruselský styl. Patrně není mnoho budov, které by v rozmezí necelých sedmi let byly třikrát prohlášeny (jeden akt prohlášení nevstoupil v platnost) za zákonem chráněnou památku a toto jejich prohlášení bylo třikrát anulováno. Text studie předchází vydání monografie o vítkovickém železničním nádraží, a tak se zájemci o architekturu 60. let minulého století a dílo architekta Josefa Dandy i dalších osobností z řad tehdejších výtvarníků mají na co těšit. Následuje neméně zajímavá stať specialistky na restaurování Andrey Staniekové o významné sakrální památce dominující náměstí Msgre. Šrámka v Moravské Ostravě, katedrále Božského Spasitele. Informačně cenný příspěvek je vystavěn na faktografii o stavbě a jejích tvůrcích a dále rozšířen o aktuální údaje z po-

sledních restaurátorských prací. Autorka se zde pokusila předložit ucelenou zprávu o restaurování výmalby kostelního interiéru a především o ikonografické koncepci a obnově sochařské výzdoby průčelí druhé největší baziliky na Moravě. Právě tato náročná obnova průčelí katedrály znamenala největší objem restaurátorských prací.

O další tři statě obohatili letošní sborník externí přispěvatelé. První z nich, kurátor Muzea Oderska Adam Hubáček, se rozhodl prezentovat dílčí výsledky svého bádání na téma bytové otázky na Hlučínsku v meziválečném období. V publikované studii se doptkl příčin i způsobu řešení problémů s ubytováním státních zaměstnanců, zvláště pak úředníků a učitelů, ale také důstojníků či hornických penzistů. V textu nalezneme fakta o výstavbě konkrétních obytných domů zejména v Hlučíně a Petřkovicích, doplněná daty o jednotlivých projektantech a jimi uplatňovaných architektonických stylech. Následuje materiálový příspěvek autorské dvojice, technoložky na restaurování ze Slezské univerzity v Opavě Hany Rajhlové a konzervátora Považského múzea v Žilíně Filipa Šimka, o vybraných součástech oltáře ze zaniklého kostela sv. Jana Nepomuckého v Opavě-Kylešovicích. Oba jmenovaní přispěli citlivě vedeným konzervátorsko-restaurátorským zásahem k záchraně částí zmiňovaného oltáře. Právě popis postupu restaurování dvou andělů z movitého vybavení bývalého kylešovického kostela je hlavní náplní statě, již předchází stručné seznámení s historií zaniklé sakrální stavby. Posledním z externistů je historička, archivářka Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku Eva Vojkovská, která svou studii zaměřila na dílo těšínského stavitele Josefa Drachného. Ačkoli byl někdejší městský stavitel v Těšíně, působící také jako architekt knížete Albrechta Sasko-Těšínského, nevyhnutelně ovlivněný klasicismem, zůstával i na konci své kariéry oddán tradici pozdního baroka. Stať je koncipována jako přehled dohledaných plánů Drachného, jež se ne vždy dočkaly realizace.

Hlavní část sborníku uzavírá trojice materiálových příspěvků domácích autorů – zaměstnanců ostravského pracoviště Národ-

ního památkového ústavu. Památkářka Michaela Pflugrová se pokusila komparací konstrukčního řešení balkonů na zámčích v Hošťálkovech, ve Studénce a na hospitálu v Kuksu, zbudovaných v rozmezí 40.–70. let 19. století, upřesnit datum výstavby balkonové konstrukce na zámku v Kyjovicích. Nejenže se jí podařilo vznik balkónu na kyjovické zámecké budově datovat do počátku 60. let 19. století, ale dalším studiem určila i jeho provenienci odkazující na blanenskou huť. Zhuštěné informace z vybraných průzkumů nemovitých památek, probíhajících v roce 2016, se případným zájemcům snažil zprostředkovat autorský kolektiv složený z pisatelky úvodu a jejích kolegů Dagmar Alterové, Petry Kaniové a Františka Koláře. Největší pozornost je v příspěvku věnována časově náročnějším průzkumům staveb v městském prostředí, konkrétně domu č. p. 362 v Příboře, hřbitovní kapli sv. Rodiny v Odrách, domu č. p. 230 na ulici Ostrožné v Opavě a tzv. Müllerovu domu č. p. 1 na ulici Komenského tamtéž. V příspěvku nejsou opomenuty ani příklady dokumentace památek z prostředí venkova, kde probíhaly operativní průzkumy zámku č. p. 1 v Dolních Tošanovicích, venkovské usedlosti č. p. 3 v Lipině či venkovského domu č. p. 120 v Bohušově. S revizí movitých památek se rozhodla seznámit širokou veřejnost prostřednictvím věcně pojaté statě Marcela Gaven-dová. Vedle klíčových údajů, objasňujících metodiku a průběh revize v letech 2002 až 2015, zde nescházejí ani příklady, názorně ilustrující složitost celé problematiky. Bohužel zmiňované příklady z Bruntálska a Novojičínska, ať již jde o boční oltář Panny Marie Bolestné z kaple sv. Františka Xaverského z Křížova nebo o hlavní oltář původně umístěný v bývalém kostele Nejsvětější Trojice v Klimkovicích, dokládají smutnou bilanci mizejícího movitého památkového fondu in situ.

Druhá, kratší část sborníku byla vyhrazena pro zprávy o zajímavých událostech – projektech, seminářích či výstavách – dotý-

kajících se obecně kulturního dědictví. Vladimíra Lasotová stručně pojednala o bilaterální spolupráci mezi norským ředitelstvím památkové péče Riksantikvaren a Metodickým centrem průmyslového dědictví Národního památkového ústavu na tříletém projektu Průmyslové dědictví, který byl ukončen v dubnu 2016. Tomáš Nitra přispěl do letošního svazku dvěma krátkými, leč přínosnými zprávami. V prvním reportu informoval o workshopu zaměřeném na roubené objekty tradičního stavitelství, opatřené hliněnou omítkou, který se konal v Malé Morávce. Pro pracovní seminář byly příhodně vybrány dvě zdejší stavby, a to domy č. p. 51 a 63. Jako druhá byla zařazena zpráva o konání výstavy k 20. a 10. výročí vzniku vesnických památkových zón a rezervací v Moravskoslezském kraji. Místem konání této úspěšné výstavy, pořádané ve spolupráci se soukromým Muzeem Kapličkovy vrch a s Muzeem v Bruntále, se stala Schindlerova stodola opět v Malé Morávce.

Snad je opodstatněné právě na tomto místě vyslovit přání, aby obsahy následujících svazků byly rozšířeny o další příspěvky externích odborníků z řad historiků, architektů, historiků umění, restaurátorů, etnografů, muzeologů a podobně. Věřím, že Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě má potenciál stát se významnou mezioborovou platformou pro zveřejňování témat nejen z oboru památkové péče v regionu, ale rovněž z širšího kulturního i přírodního dědictví. Zároveň si uvědomuji, že tato představa – přání – je výzvou především pro současnou redakci sborníku. Osvěta a interdisciplinární spolupráce jsou důležitými složkami každé vědní disciplíny. Osobně jsem přesvědčena, že všechny doposud vydané svazky nemalou měrou přispěly k podpoře obojího. Domnívám se však, že cílený rozvoj koncepce sborníku tímto směrem může vést k zajímavému zpestření jeho obsahu, které čtenáři jistě přivítají a v budoucnosti i ocení.

1

Studie a materiály *Studies und materials*

ARCHITEKTURA A UMĚLECKÁ VÝZDOBA VÝPRAVNÍ BUDOVY ŽELEZNIČNÍHO NÁDRAŽÍ OSTRAVA-VÍTKOVICE

Martin Strakoš

Studie se zabývá architekturou a uměleckou výzdobou výpravní budovy železničního nádraží Ostrava-Vítkovice z let 1964–1967 podle projektu architekta Josefa Dandy (1906–1999). Tento příklad pozdního modernismu reprezentuje na vysoké úrovni bruselský styl, jak se v české architektuře formoval po úspěchu čs. pavilonu na EXPO 58 v Bruselu. Stavba samotná souvisí s modernizací a dostavbou železniční sítě na Ostravsku v průběhu 60. let minulého století. V té souvislosti vznikla skupina nových, architektonicky výrazných výpravních budov železničních stanic v samotné Ostravě i v sousedních městských satelitech. Význam této stanice z hlediska památkové péče dokládá jednak soudobé architektonické řešení Josefa Dandy i umělecká výzdoba navržená sklářskými výtvarníky Benjaminem Hejlkem, Františkem Burantem a Vladimírem Kopeckým.

Železniční stanice patřily a stále patří k výrazným urbanistickým a architektonickým dominantám obcí a měst. To platí nejen pro nádraží z 19. století, ale i pro stavby mnohem mladší, pocházející z druhé poloviny 20. století. Ve sborníku ostravského pracoviště NPÚ z roku 2014 vyšel článek o architektuře a umělecké výzdobě výpravní budovy havířovského železničního nádraží.¹ Nynější text navazuje na zmíněnou studii a dílčím způsobem rozšiřuje poznání, publikované autorem v kapitolách o architektuře vybraných železničních nádražích 60. let minulého století v knize *Po sorele brusel* a ve studii uveřejněné roku 2015 v časopise *Zprávy památkové péče*.² Tentokrát se tedy zaměřuje na architekturu a uměleckou výzdobu výpravní budovy železničního nádraží Ostrava-Vítkovice.

Památková péče a otázka ochrany architektury výpravní budovy železničního nádraží Ostrava-Vítkovice

Stavbu vyprojektovanou a postavenou v letech 1964 až 1967 navrhl architekt Josefa Danda ze Státního ústavu dopravního projektování v Praze. Výstavbou byl pověřen národní podnik Vítkovické stavby Ostrava. Nádraží se stalo jedním ze čtyř důležitých uzlů pro hromadnou dopravu na území města Ostravy. Jeho význam zvyšovala role, jakou nádraží mělo sehrát v rámci jižního sektoru v urbanistickém uspořádání průmyslového centra aglomerace. Zmíněnou úlohu však po roce 1994, kdy nádraží ztratilo

svůj význam, však již nemělo. Zůstala stát budova, zpola využívaná jako zastávka železniční dopravy, ovšem většina důležitých vlaků byla odkloněna po jiných tratích.

Hlavním podnětem pro napsání textu je nejasná budoucnost výpravní budovy. Je to také soustavná snaha odborné složky státní památkové péče, tedy Národního památkového ústavu, směřující k prosazení památkové ochrany této drážní architektury.³ Tato snaha odráží odborné ocenění zmíněné stavby, a to nejen z pohledu památkové péče, nýbrž i v kontextu dějin české architektury a výtvarného umění 60. let 20. století.⁴ Zároveň právě docenění architektonických hodnot by mohlo vést k případné konverzi objektu pro nové využití. Vždyť zrušení nádraží a případná demolice budovy rozhodně danému místu nepomůže. Naopak může vést k ještě větší ghettoizaci dané lokality. Iniciativa související se snahou památkově chránit výpravní budovu železničního nádraží Ostrava-Vítkovice, jejíž začátek spadá do roku 2008, se časem proměnila v anabázi prohlašování nádraží za památku a opakovaného rušení učinného rozhodnutí, přičemž komplikovaný proces rozhodování dosud není u konce.⁵

V souvislosti s výzkumem architektury 20. století na území města Ostravy autor předložené studie vytipoval zmíněnou výpravní budovu a v listopadu 2008 podal za ostravské územní pracoviště NPÚ návrh na její prohlášení za kulturní památku.⁶ Ministerstvo kultury nakonec návrh v závěru

listopadu 2010 schválilo, takže výpravní budova železničního nádraží Ostrava-Vítkovice se stala kulturní památkou.⁷ Jenže uvedený stav netrval dlouho, neboť tehdejší majitel (České dráhy, a. s.) proti rozhodnutí podal rozklad. Změna záhy následovala, neboť počátkem dubna následujícího roku uvedeně rozhodnutí ministr kultury Jiří Besser na základě doporučení ministerské rozkladové komise zrušil, čímž nádraží pozbylo poprvé statutu kulturní památky.⁸

Následoval rozklad podaný odbornou složkou státní památkové péče, konkrétně vedením Národního památkového ústavu. Poté probíhalo nové projednávání návrhu, přičemž nádraží bylo opětně prohlášeno za památku 17. září 2012. Ovšem následným rozhodnutím ze dne 8. března 2013 ministryně Alena Hanáková zmíněné prohlášení zase zrušila a určila, aby ministerstvo otázku památkové ochrany nádraží znovu projednalo.⁹ Další prohlášení nádraží za památku, které nevstoupilo v platnost, se uskutečnilo v září 2015, kdy byla výpravní budova opět prohlášena ministerstvem kultury za kulturní památku.¹⁰

Ani to však nebyla konečná fáze této specifické anabáze. Výše uvedené rozhodnutí nevešlo v platnost. Vlastník se totiž opět odvolal. V první polovině roku 2016 ministr kultury Daniel Herman znovu zrušil

zmíněné rozhodnutí o prohlášení výpravní budovy železničního nádraží Ostrava-Vítkovice za kulturní památku, tentokrát potřetí. Současně se v příslušném výnosu vyjádřil v tom smyslu, že kvality dotčené stavby a potenciální možnosti konverze budovy by měl vyhodnotit případný stavebněhistorický průzkum (sic!), ačkoli, jak odborná veřejnost jistě dobře ví, stavebněhistorické průzkumy stěží mohou hodnotit možnosti konverze, aniž by bylo známo, jaká by to měla být konverze a k jakým účelům. Do doby vyhotovení stavebněhistorického průzkumu se má vyčkat s definitivním rozhodnutím ve věci památkové ochrany zmíněného objektu.¹¹

Takový je současný stav ve zmíněné složité záležitosti. Jelikož v otázce památkové ochrany a případného nového využití výpravní budovy neexistuje zatím shoda a současně neexistuje ani přibližné povědomí, jak s vítkovickým nádražím naložit, předkládá autor zmíněný text pro posílení či podporu úvah o ochraně objektu. Zároveň si uvědomuje nutnost rozšíření znalostí o samotné architektuře budovy a její umělecké výzdobě. Text předchází jako přípravná fáze monografie o zmíněném nádraží, chystané k vydání na konci roku 2017 v rámci vědeckého projektu NAKI II.¹² Zaměříme se tedy na stručnou charakteristiku

bruselského stylu, popis vzniku nádraží i na charakteristiku architektury výpravní budovy, na její konstrukční, materiálové a dispoziční utváření a na základní konstanty umělecké výzdoby zmíněného objektu.

Architektura 60. let 20. století a výpravní budova železničního nádraží Ostrava-Vítkovice

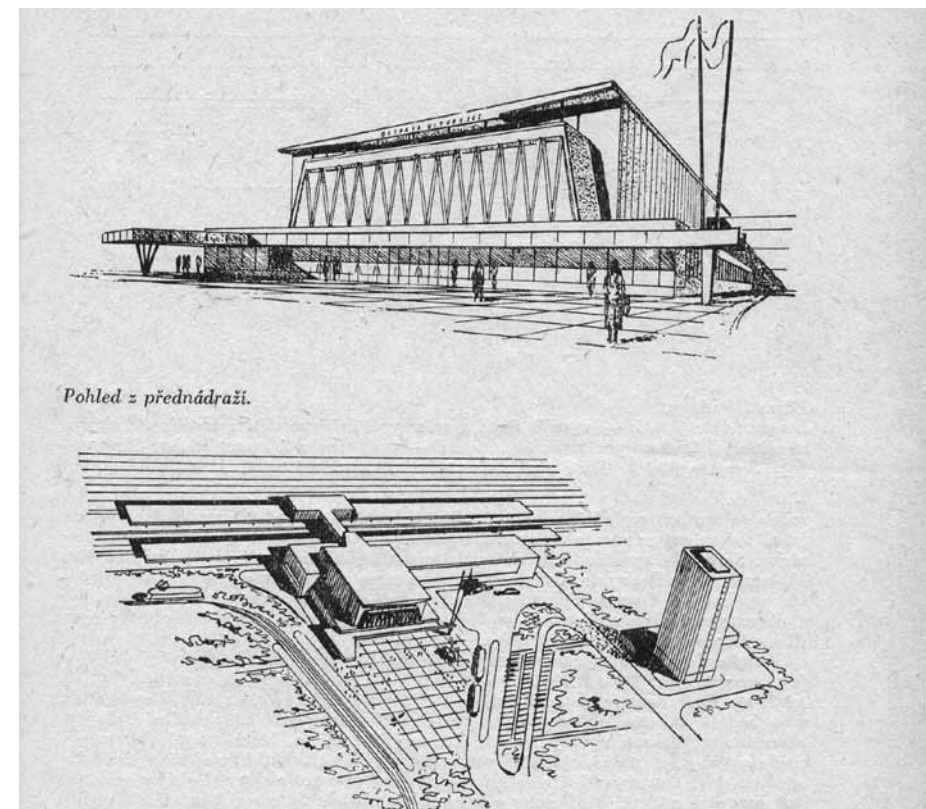
Zkoumání architektury výpravní budovy železničního nádraží Ostrava-Vítkovice determinuje řada faktorů. Jedním z nich je stav samotné budovy, která již po desetiletí chátrá. Absence pravidelné údržby na jedné straně vede k destrukci některých prvků stavby. Na druhou stranu zmíněné procesy odhalují to, jak je budova „udělána“ a jak stavba samotná a použité materiály a technologické postupy odolávají času, tedy jak stárnou. Dalším aspektem výzkumu je do-

stupnost, respektive nedostupnost archivních materiálů, vypovídajících o průběhu stavby i proměnách vlastního projektu. Zde naráží badatel na bariéru roztržitěného archivního fondu, protože část archiválií spravuje v současnosti státní organizace Správa železniční dopravní cesty, část materiálů má nejspíše k dispozici ještě původní majitel, tedy České dráhy, a. s.¹³ Další dokumenty jsou součástí pozůstalosti architekta Josefa Dandy, uložené v Národním archivu v Praze.¹⁴

Problematika památkových hodnot vlastní budovy souvisí převážně také s příznámým významu architektury druhé poloviny 20. století a s diskusí o stylových nuancích tvorby zmíněného období. Vznik výpravní budovy železničního nádraží Ostrava-Vítkovice spadá do období architektury pozdního internacionálního stylu / pozdního

Josef Danda, Státní ústav dopravního projektování Praha, skica variantního návrhu výpravní budovy železničního nádraží Ostrava-Vítkovice (reprodukce AMO, LXXXIX-1-1/32).

Josef Danda, Státní ústav dopravního projektování Praha, skica výpravní budovy a celkový pohled na nové nádraží Ostrava-Vítkovice (reprodukce Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města. Ostrava 1966, s. 215).

modernismu. Ohlas v odborné literatuře přehledně vyjadřuje význam postavení uvedené stanice v rámci struktury železniční sítě Ostravska právě vzhledem k povaze architektonické stránky tohoto objektu. Výpravní budova nádraží Ostrava-Vítkovice byla pojata jako příkladná veřejná stavba s moderními prvky. Tuto stylovou etapu vývoje moderní české architektury v druhé polovině 20. století lze rozčlenit ještě do řady stylových modů s příznačnou formální, materiálovou a ideovou charakteristikou.

V případě výpravní budovy tohoto nádraží se užívá termín bruselský styl, uplatňovaný v českém prostředí ve spojení s architektonickou tvorbou, navazující na úspěch československého pavilonu na světové výstavě EXPO 58 v Bruselu.¹⁵ Výše zmíněný termín označuje stylový modus, jenž navazoval na jedné straně na pozdní funkcionalismus, ovšem rozšířený o akcent emocionálního působení nových tvarů, zčásti dekorativně pojedených, přitom odvozených konstrukcí, případně, byť méně často, i z organických vzorů.

Bruselskému stylu byly vlastní diagonální, trojúhelníkové, zkosené, spirálovité a oválné formy. Projevovaly se například v podobě tzv. v sloupů, pilovitých podpor či spirálovitých a oválných schodišť. Využívaly se ocelové nebo železobetonové konstrukce, skofepinové železobetonové klenby, lanové konstrukce určené k zavěšení střešních z betonových panelů či odvážných mostek a podobně. Důležité pro nový styl byly moderní a také zcela nové materiály v podobě kovových, skleněných či plastických hmot. Velmi často se užíval hliník (hliníkový plech) či bakelit nebo PVC. S tím souvisely nové barvy, odlišující výrazně tuto produkci od předcházející, mnohem tlumenější barevné škály české architektury 50. let.

Další důležitou součástí této architektury se stala umělecká výzdoba. Umění ve veřejných stavbách a veřejném prostoru charakterizuje díla té doby a jejich náměty jsou ve zvláštním vztahu k jednotlivým etapám vývoje tehdejší společnosti. Zatímco v 50. letech převažovala témata vítězství nad fašismem, práce, míru a nové společnosti, v 60. letech začíná převažovat obecnější hu-

manistické poselství a objevují se výrazně stylizovaná, nebo dokonce abstraktní díla, kde ideologická stránka zcela ustupuje čistě výtvarnému sdělení.

Zmíněné aspekty se specifickým způsobem projeví a dosud jsou reprezentovány komplexem výpravní budovy železničního nádraží Ostrava-Vítkovice. Než však v podrobnějším popisu konkretizujeme výslednou podobu, zaměříme se na průběh vzniku projektu a samotné výstavby nádražní budovy.

Projekt výpravní budovy železničního nádraží Ostrava-Vítkovice

Úvahy o situování nového nádraží v jižní části Ostravy vycházely z Dopravního generelu města, zpracovaného v roce 1964. Počítal se sítí pěti železničních nádraží, a to v Přívoze (Ostrava hlavní nádraží), ve Svinově (mezi léty 1964–1993 neslo nádraží označení Ostrava-Poruba), v tehdejší Jižní městě (Ostrava-Vítkovice), Kunčicích a s nádražím Ostrava střed.¹⁶ V případě Jižního města se zvažovalo několik variant umístění nového železničního nádraží. Jedna počítala s tím, že nádraží bude situováno na katastru Zábřehu nad Odrou. V další verzi se uvažovalo, že nádraží bude položeno nedaleko vítkovického sportovního stadionu, závodů těžké mechaniky Vítkovických železáren Klementa Gottwalda a Dolu Jeremenko ve Vítkovicích.¹⁷ Nové nádraží mělo sloužit jak pro dálkovou dopravu, tedy pro rychlíky mezi českými zeměmi a Slovenskem, tak i pro dopravu místní, zaměřenou především na dopravu zaměstnanců okolních podniků těžkého průmyslu. Velkorysost zvoleného řešení odpovídala představám o frekvenci dopravy a o velikosti budoucího Jižního města. V té době se předpokládalo, že tato ostravská čtvrt' bude mít i přes 200 000 obyvatel. Následně se předpoklad ustálil na 150 000 obyvatelích.

Projekt vznikl do roku 1963 v brněnském středisku Státního ústavu dopravního projektování (SÚDOP), avšak tehdejší představitel KV KSČ v Ostravě, dohlížející na stavbu polanecké spojky, s ním nebyli spokojeni. Proto vyvolali koncem roku 1963 jednání odborníků na železniční dopravu a architekturu. Jeho výsledkem bylo rozhodnutí o uspořádání omezené, respektive

vyzvané soutěže, do níž přispěli svými studiiemi z přelomu let 1963–1964 Krajský projektový ústav pro výstavbu měst a vesnic v Ostravě (4), pražské středisko SÚDOP (2) a brněnské středisko téhož ústavu (1).¹⁸ Komise, která zasedala počátkem února 1964, nakonec vybrala k realizaci ze sedmi předložených návrhů studii architekta Josefa Dandy (1906–1999) z pražského střediska SÚDOP.

Architekt Josef Danda patřil ke generaci, jejíž tvůrčí profil se formoval pod vlivem funkcionalismu ve 20. a 30. letech minulého století.¹⁹ Od roku 1922 studoval architekturu na Českém vysokém učení technickém. Již během studií praktikoval a pracoval v ateliérech předních pražských architektů. Za všechny můžeme uvést Adolfa Benše, Karla Roštíka nebo Ladislava Machoně. Po krátkém pobytu v Paříži, kde poznal ateliéry Le Corbusiera a André Lurčata, se vrátil do republiky. V roce 1936 nastoupil jako inženýr u stavební správy Československých státních drah v Olomouci a podílel se na projektování železničních budov při zdvojkolejné trati Hranice na Moravě – Horní Lideč. Z té

doby pochází jeho nejvýznamnější raná práce – funkcionalistická budova železniční stanice v Teplíčkách nad Bečvou.²⁰

Od roku 1939 působil ve službách železnice v Praze. Po druhé světové válce pracoval v projekci pražského střediska Státního ústavu dopravního projektování a podílel se na projektu výpravní budovy železničního nádraží v Pardubicích, výpravní v Klatovech, Chebu nebo v Ostravě-Kunčicích a v Ostravě-Vítkovicích. Vypracoval návrhy nakonec neuskutečněných výpravních budov pro železniční stanice Ostravu-Porubu či Ostravu hlavní nádraží.

Areál nádraží Ostrava-Vítkovice, přednádražního prostoru a nedalekého sídliště sestává z akcentu horizontály výpravního objektu a vertikály bytového domu. Uvedený vertikální akcent urbanistického souboru tvoří výškový bodový panelový obytný dům typu VOS v sousedství nádraží a přednádražního prostoru, postavený pro zaměstnance Československých státních drah.²¹

Vlastní výpravní budova nádraží je rozvržena do několika rozdílných částí.²² Dominantu tvoří křídlo s klínovitě utvářenou výpravní halou a s motivem velkého proskleného průčelí, členěného pilovitě tvarovanými kovovými nosníky. Na západní straně z hlavní hmoty vystupuje menší boční provozní křídlo s plochou střechou, tvořící zázemí místností u odbavovací haly. Východní boční provozní křídlo s plochou střechou, doplněnou pultovým střešním světlíkem, prosvětlujícím střední chodbu v patře, obsahuje provozní místnosti jednak související se službami pro cestující, jednak pro vlastní železniční provoz.

Kombinace fasádních materiálů utváří jednotu v rozmanitosti celku. Spodní stavba je obložena světlou (plochy zdí a ostění oken) a černou keramikou (sokl), případně prosklena v hlavním průčelí. Boční křídla v patře mají světlé fasády z boletických panelů s bílými plochami skel v rovině parapetů a v případě suprafenester. Plochy po obvodu těchto panelových výplní jsou obloženy světlými keramickými kachlíky jako v případě přízemí. Postranní fasády hlavního křídla jsou v úrovni patra vyplněny kovovými panely s okenními otvory vyplněnými drátosklem, které prosvětlují především galerii v hale.

Obálka s reprodukcí kresby pohledu na výpravní budovu železničního nádraží Ostrava-Vítkovice (reprodukce Vítkovické stavby. Výpravní budova nádraží na Polanecké spojnici. Ostrava 1967).

Konstrukce výpravní budovy nádraží vycházela z několika daností. Jednak musela reagovat specifickým konstrukčním řešením na možné poddolování budovy. Proto je stavba rozdělena na celkem sedm dilatačních celků. Spodní stavba je řešena navíc v železobetonové monolitické konstrukci, zatímco horní stavbu tvoří ocelový skelet. Ten umožnil architektovi uplatnit velké rozpory, a tudíž vytvořit monumentální výpravní halu. Výpravní halu zastřešují vazníky o délce 33 m a vzájemné vzdálenosti 12 m, zakotvené do bočních stěn s modulem 6 m, spojených se železobetonovou spodní stavbou, sahající do výše 4 m nad terémem.

Zvolený konstrukční systém umožnil primárně odlehčit horní část hlavního křídla budovy, a tedy otevřít fasády pomocí velkých ploch prosklených stěn a tím zdůraznit transparentnost, lehkost a modernost zvoleného řešení. Boční křídlo je tvořeno železobetonovým skeletem s výplňovými příčkami a fasádními panely. Boční křídlo má navíc specifickou skladbu podlaží. Polovina budovy směrem k železnici má tři nadzemní podlaží, zatímco směrem do města jen dvě. To souviselo i s tím, že trať byla zapuštěna do třímetrového zářezu, a tím projektant vyřešil částečně rozdíl překonávané jednak schodištěm na první a nadchodem na druhé nástupiště. Nadchod včetně zastřešení ná-

stupišť navrhl provést z ocelové konstrukce. Aby cestující snadno překonali sedmimetrový rozdíl mezi nástupištěm a úrovní nadchodu, navrhl projektant doplnit schody z nástupiště eskalátory. Tyto, vůbec poprvé užití pohyblivé schody u československých nádraží, dodal podnik Radnik z Bělehradu v tehdejší Jugoslávii.²³

Výstavba výpravní budovy železničního nádraží Ostrava-Vítkovice a jeho fungování

Položení základního kamene se uskutečnilo počátkem října 1964.²⁴ S výstavbou vlastní výpravní budovy stanice Ostrava-Vítkovice, tehdy též označované jako železniční stanice Nové Vítkovice, počal národní podnik Vítkovické stavby Ostrava v polovině prosince téhož roku. Předpokládalo se, že se výpravní budovu nádraží podaří dokončit v roce 1966, ale nakonec se výstavba protáhla až do jara 1967.²⁵ Kolaudace se uskutečnila 25. května 1967 a slavnostní otevření o den později. Až do podzimu 1967 Vítkovické stavby Ostrava dokončovaly provozní křídlo budovy a sousední panelový věžový dům se podařilo předat novým obyvatelům teprve v následujícím roce.

Novostavba vítkovického nádraží byla vítána jako příklad moderní architektury, v níž se „...ustupuje od těžkopádných kon-

strukcí objektů podobného charakteru.“ Nová výpravní budova nádraží tak podle pisatele „...dává novým pojetím skladby hmot, členěním fasády a moderním řešením interiérů předpoklady pro dokonalé plnění své funkce, zrychlení provozu a zpříjemnění cestovního prostředí.“²⁶

Ústředním prostorem výpravní budovy nádraží se stala dvoupodlažní hala o šířce 33 m, celkové hloubce 39 m a výšce od podlahy ke stropnímu podhledu 11 m. Dělí se na spodní část s prodejem lístků, jízdními řády, obchody, toaletami, na osu umístěným schodištěm do patra a v zadní části s úschovnou zavazadel a dalšími službami. V patře haly se nachází galerie, z níž se vstupovalo na západní straně do kancelářské části a čekárny, na východní straně do bufetu a restaurace a vprostřed severní strany do prostoru nadchodu.²⁷ Monumentální rozměry haly jsou dotvářeny architektonickými prvky a uměleckými díly té doby.

Hlavní křídlo má část fasád zvláště po stranách sestavené z boletických panelů, kombinujících průhledné sklo s bílým sklem parapetů. Na krytu markýzy v hlavním průčelí se uplatnil hliníkový vlnitý plech. Fasáda včetně rámu velkého okna je obložena v úrovni parteru keramikou a nad markýzou skleněnou modrou mozaikou. Mozaika se objevuje i v interiéru, například v obkladu

sloupů betonové stavby v zadní části haly. V samotné hale byly použity kamenné i keramické dlažby, obklady z keramiky, podhledy z umělé hmoty a další kovové i skleněné prvky. Jsou zde kovové výplně s hliníkovými povlaky ZUKOV, objevuje se barvené sklo zvané chodopak nebo ocelová okna ZUKOV. Prostřednictvím těchto architektonických prvků projektant docíloval dojmu subtilnosti a exkluzivity, vycházející z tehdejší představy o soudobosti a modernosti v architektuře.

Architektura a umělecká výzdoba výpravní budovy železničního nádraží Ostrava-Vítkovice

Umělecká díla bruselského stylu námětově čerpají jednak z obecné roviny humanismu, historie, ze symbolů práce, vědy a techniky a z fascinace dobýváním vesmíru. V průběhu druhé poloviny 50. let a zvláště v následujícím desetiletí se stále více prosazovaly abstraktní formy, čímž se autoři mimo jiné zbavovali závislosti a podřízenosti na ideologickém obsahu tradičnějšího pojetí uměleckého díla. Zpočátku převažující figurativní projevy s dozníváním výrazů ideologického umění předchodí dekady se v uměleckých dílech stále výrazněji objevují s větší mírou stylizace, směřující k abstraktnímu výrazu.

Výstavba železničního nádraží Ostrava-Vítkovice – ocelová konstrukce hlavní části budovy (Archiv VÍTKOVICE, a. s., fond: Vítkovice, s. p., foto – negativy).

Výstavba železničního nádraží Ostrava-Vítkovice se zachycenou tramvajovou tratí směrem do Ostravy-Zábřehu (Archiv VÍTKOVICE, a. s., fond: Vítkovice, s. p., foto – negativy).

Umělecká díla v případě výpravních budov železničních nádraží se vyskytují v různých místech těchto objektů. Pokud se zaměříme jen na stavby, na nichž se projekčně podílel architekt Josef Danda, uvedme příklad nádražních budov v Pardubicích, Chebu a Ostravě-Vítkovicích. V případě vý-

pravní haly pardubického nádraží jsou umístěny dvě skleněné mozaiky s figurálními a architektonickými motivy na bočních kratších stěnách haly. Mnohem výrazněji je vyzdobeno v exteriéru a zvláště v interiéru chebské železniční nádraží, které tvořilo důležitý bod na cestě z Československa na Západ.

Celkový pohled na výpravní budovu železničního nádraží Ostrava-Vítkovice z nedalekého panelového bytového domu, foto Pavel Čajka, 1975 (Archiv VÍTKOVICE, a. s., fond Vítkovice, s. p., foto – negativy).

Celkový pohled na výpravní budovu železničního nádraží Ostrava-Vítkovice z přednádražního prostoru (foto Roman Polášek, 2014).

V utváření odbavovací haly tohoto nádraží projektant uplatnil například vítězná díla z celostátní soutěže Československého fondu výtvarných umělců u příležitosti 15. výročí osvobození republiky v roce 1960, takže tato díla prokazují přímou souvislost s fungováním tehdejšího oficiálního výtvarného života a také v nepřímém prosazování vlivu nového umění a Světové výstavy EXPO 58

v tvorbě předmětných umělců. Jak uvedl J. Danda, zmíněná umělecká díla „...dodávají (nádraží – pozn. aut.) výraz živé umělecké působnosti...“ a zároveň podporují „...úsilí architekta dosáhnout určitého stupně reprezentativnosti“.²⁸ To vše odpovídalo tehdejšímu zadání vytvořit z chebského nádraží vstupní bránu do socialistického světa na západní hranici státu a celého sovětského

Hlavní část výpravní budovy železničního nádraží Ostrava-Vítkovice s výpravní halou, pohled z přednádražního prostoru (foto Roman Polášek, 2014).

Interiér výpravní haly z úrovně přízemí (foto Roman Polášek, 2014).

bloku. Propojení architektury a výtvarného umění se stalo příznačným pro železniční nádraží nastupujícího desetiletí. Chebská realizace a tamní uplatnění skla při výzdobě budovy předznamenává i skleněnou výzdobu výpravní budovy železničního nádraží v Ostravě-Vítkovicích.

Podobně jako v případě chebského nádraží i zde J. Danda použil sklo nejen jako praktický materiál v podobě velkých skleněných tabulí, sloužících k vyvolání dojmu transparentních fasád. Sklo zde získalo důležitou roli výtvarnou. Odlehčuje a zároveň vytváří důležité kompoziční akcenty. Jeden z nich je tvořen pásmem reliéfů vypalovaných do tabulí z drátoskla. Reliéfy zhotovili sklářští výtvarníci Benjamin Hejlek (1924–1993) a František Burant (1924–2001). Pás těchto obdélných tabulí obepíná obvod parapetu ochozu v úrovni mezi přízemím a patrem odbavovací haly, tedy přibližně v rovině parapetu galerie v patře. Obdélné tabule drátoskla přitom zdobí abstraktní motivy, tvořící znaky a symboly, vycházející z modernistického konceptu architektury pozdního internacionálního stylu.

Zaměříme-li se na podrobnější zkoumání uplatněných tvarů a forem, můžeme jejich původ sledovat v tvarosloví moderní tvorby

již od 20. let 20. století. Zvláště ve funkcionalistické výbavě architektů a výtvarníků se objevují tvary organického a anorganického původu v podobě kamenů, půdy, mraků a dalších přírodnin. Někteří tvůrci je transformovali do fantomatických podob, přičemž transformaci pozměněné tvary se v abstrahujícím podání staly kompoziční součástí rytmicky podané nové poezie.

Další součástí výzdoby haly je sloup s hodinami, pojmenovaný v příslušné dokumentaci jako hodinová věž či věž času. Tento sloup s kovovou vnitřní konstrukcí, opatřenou skleněnými lisovanými panely, je umístěn na vrcholu betonového bloku schodiště, spojujícího přízemí s galerií v patře. Na vrcholu tohoto bloku je vytvořena žardiniéra pro pěstování rostlin a nad ní se tyčí sochařsky modelovaný útvar sloupu, na němž jsou umístěny typově vyráběné hodiny s obdélným ciferníkem. Jak uvedl J. Danda k řešení a výzdobě této části haly: „Tento blok se uplatňuje i na galerii jako vizuální střed haly s nápisy, s hodinami na výtvarně řešeném skleněném sloupu (výtvarník Kopecký), obklopeném zelení, a se zábradlím se skleněnými, výtvarně řešenými panely (výtvarníci Burant a Hejlek).“²⁹

Jak vyplývá i ze zmíněného citátu, autorem skleněné výzdoby zmíněného sloupu s hodinami je malíř, grafik a sklářský výtvarník Vladimír Kopecký (1931). Často spolupracoval s architekty, podílel se mimo jiné i na výzdobě odbavovací haly nedalekého havířovského železničního nádraží. V da-

ném období měl svůj podíl i na výzdobě expozic československých pavilonů na světových výstavách EXPO 58 v Bruselu a EXPO 67 v Montrealu.³⁰ Hodinová věž představuje poměrně bizarní spojení typových hodin s lisovanými skleněnými panely na vertikálním sloupu, stává se tak typickým prvkem

Mozaika v bloku se schodištěm z přízemí do patra výpravní haly (foto Roman Polášek, 2014).

Interiér výpravní haly z úrovně galerie v patře, v popředí parapet galerie a za ním hodinová věž od Vladimíra Kopeckého (foto Roman Polášek, 2014).

Interiér výpravní haly z úrovně galerie v patře s hodinovou věží od Vladimíra Kopeckého (foto Roman Polášek, 2014).

výpravních hal železničních nádraží v netypickém pojetí, navíc zvýrazněném skleněným materiálem.

Význam architektury a umělecké výzdoby výpravní budovy železničního nádraží Ostrava-Vítkovice
Nádraží v Ostravě-Vítkovicích představuje

vrcholnou syntézu pozdně modernistického architektonického názoru v intencích bruselského stylu. Jak napsal Rostislav Švácha, jedná se o jednu z nejzdařilejších architektonických realizací té doby na Ostravsku. Oceňuje ji především proto, že J. Danda se podle něj úspěšně „...v klikatých, zešíkmených a vidlicových formách vítkovické haly

Část reliéfu vypalovaného do drátoskla od Františka Buranta a Benjamina Hejka v hale výpravní budovy železniční stanice Ostrava-Vítkovice (foto Roman Polášek, 2014).

Detail reliéfu vypalovaného do drátoskla od Františka Buranta a Benjamina Hejka v hale výpravní budovy železniční stanice Ostrava-Vítkovice (foto Roman Polášek, 2014).

přiblížil snahám o architektonizaci bruselského dekorativního systému...“³¹

Zdárnému výsledku napomohla Dandova spolupráce s autory výtvarné výzdoby, kongeniálně volené vzhledem k uplatněnému architektonickému názoru. Architektonizace forem bruselského stylu se projevuje jak ve vnější konfiguraci, v dynamické kompozici hlavního křídla včetně asymetricky komponovaného tramvajového přístavku na západní straně a vlajkových stožárů na východní straně hlavního průčelí, tak i v pilovitě motivu nosníků nad parterem v hlavním průčelí, pronikajícím i dovnitř. Tam se podařilo tytéž principy odlehčení

a dynamiky vepsat například do podoby zavěšeného a pilovitě formovaného stropního podhledu odbavovací haly nebo ve skleněné výzdobě, dochované torzálně v jednom panelu vstupního průčelí, v řešení hodinové věže a zcela zachované v reliéfním pásu v linii pod úrovní parapetu terasy v patře. Sklo jako emblematický umělecký materiál úspěšných československých účastí na světových výstavách EXPO 58 v Bruselu, EXPO 67 v Montrealu a EXPO 70 v Ósace zde dostalo snad největší prostor předvést své výtvarné možnosti v abstraktně pojatém projevu ze všech tehdy postavených nádraží na území Československa.

Poznámky:

1. STRAKOŠ, Martin. Havířov a jeho železniční nádraží. Poznámky k architektuře výpravní budovy a k ochraně staveb pozdního modernismu. In: *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě* 2014. Ostrava 2014, s. 80–100.
2. STRAKOŠ, Martin. *Po sorele brusel, kov, sklo, struktury a beton. Kapitoly o architektuře a výtvarném umění 50. a 60. let 20. století od Bruselu po Ostravu*. Ostrava 2014, s. 143–147; TÝŽ. *Architektura železničních nádraží druhé poloviny 20. století, jejich umělecká výzdoba a památková péče. Zprávy památkové péče*, roč. 75, 2015, č. 5, s. 433–444.
3. U Nádraží č. 25 / č. p. 27, katastrální území Vítkovice, Ostrava. Návrh na prohlášení výpravní budovy železničního nádraží Ostrava-Vítkovice za kulturní památku zpracoval autor této stati a na ministerstvo kultury jej podalo v listopadu 2008 ostravské územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu – viz Odborná spisovna NPÚ, ÚOP v Ostravě, složka železniční nádraží Ostrava-Vítkovice.
4. K historii a architektuře nádraží a železniční trati viz také publikace *Výpravní budova nádraží na Polanecké spoje*. Ostrava [1967]; DANDA, Josef. *Výstavba nového nádraží Ostrava-Vítkovice*. In: *Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 3*, Ostrava 1966, s. 214–218; TÝŽ. *Naše železniční nádraží*. Praha 1988, s. 55–57; HÁJEK, Karel. *Architekt Josef Danda*. Praha 2007, s. 116–121.
5. Odborná spisovna NPÚ, ÚOP v Ostravě, složka Ostrava, část obce Vítkovice, výpravní budova železničního nádraží Ostrava-Vítkovice. Dopis ministra kultury Daniela Hermana ze dne 18. května 2016, č. j. MK 34131/2016 OLP, vyřizoval JUDr. P. Strupek, jímž zrušil na základě rozkladu ze strany vlastníka a doporučení rozkladové komise ministerstva prohlášení výpravní budovy nádraží za kulturní památku ze dne 8. září 2015, č. j. MK 48635/2015 OPP.
6. Odborná spisovna NPÚ, ÚOP v Ostravě, složka železniční nádraží Ostrava-Vítkovice. Dopis ředitelky NPÚ, ÚOP v Ostravě, Ing. arch. Naděždy Goryczkové ze dne 18. listopadu 2008, č. j. NPÚ-381, 5556/2008, návrh na prohlášení věci – výpravní budovy železničního nádraží Ostrava-Vítkovice č. p. 27, u Nádraží č. o. 25, na pozemku parc. č. 1331, s nadchodem, I. a II. nástupišťem – na pozemku parc. č. 1332/1 (část) a s přednádražním prostorem s pozemky parc. č. 197/1, 206/2 a 206/5, vše k. ú. Vítkovice, obec Ostrava, kraj Moravskoslezský – za kulturní památku, vyřizoval Mgr. M. Strakoš.
7. Odborná spisovna NPÚ, ÚOP v Ostravě, složka Ostrava, část obce Vítkovice, výpravní budova železničního nádraží Ostrava-Vítkovice. Rozhodnutí MK ČR ze dne 30. listopadu 2010, č. j. 34132/2010 OPP, vyřizovala Mgr. Petra Svobodová, Ph.D.
8. Odborná spisovna NPÚ, ÚOP v Ostravě, složka Ostrava, část obce Vítkovice, výpravní budova železničního nádraží Ostrava-Vítkovice. Dopis ministra kultury MUDr. Jiřího Bessera ze dne 4. dubna 2011, č. j. MK 15977/2011 OLP, vyřizoval JUDr. P. Strupek.
9. Odborná spisovna NPÚ, ÚOP v Ostravě, složka Ostrava, část obce Vítkovice, výpravní budova železničního nádraží Ostrava-Vítkovice. Dopis ministryně kultury Mgr. Aleny Hanákové ze dne 8. března 2013, č. j. MK 12497/2013 OLP, jímž zrušuje rozhodnutí ministerstva kultury o prohlášení výpravní budovy nádraží Ostrava-Vítkovice za kulturní památku ze dne 17. září 2012, č. j. MK 59068/2012 OPP.
10. Odborná spisovna NPÚ, ÚOP v Ostravě, složka Ostrava, část obce Vítkovice, výpravní budova železničního nádraží Ostrava-Vítkovice. Uvedené rozhodnutí o prohlášení výpravní budovy železničního nádraží Ostrava-Vítkovice za kulturní památku ze dne 8. září 2015, č. j. MK 48635/2015 OPP nebylo odborné složce státní památkové péče doručeno, neboť nevěželo v platnost a bylo zrušeno na základě rozkladu vlastníka a následného rozhodnutí ministerstva kultury – viz pozn. 5.

11. Odborná spisovna NPÚ, ÚOP v Ostravě, složka Ostrava, část obce Vítkovice, výpravní budova železničního nádraží Ostrava-Vítkovice. Dopis ministra kultury Daniela Hermana ze dne 18. května 2016, č. j. MK 34131/2016 OLP, vyřizoval JUDr. P. Strupek (citace ze závěru dopisu): „Na základě výše uvedeného mi proto nezbylo než rozkladem napadené rozhodnutí zrušit a vrátit věc Ministerstvu kultury k novému projednání a rozhodnutí s tím, že Ministerstvo kultury na základě nově opatřených znaleckých či odborných posudků (založených na důkladné znalosti stavu objektu z nově opatřeného stavebně historického průzkumu objektu) důkladně prověří a vyhodnotí veškeré oblasti nezbytné k úplnému splnění všech již dříve zadaných i nadále trvajících úkolů. Ministerstvo kultury v souladu s § 36 odst. 3 správního řádu umožní účastníkovi seznámit se a vyjádřit se k opatřeným podkladům. Ministerstvo kultury pak své nově vydané rozhodnutí řádně odůvodní ve smyslu § 68 odst. 3 správního řádu.“
12. NAKI II, projekt Analýza a prezentace hodnot moderní architektury 60. a 70. let 20. století jako součásti národní identity ČR, identifikační kód projektu DG16P02R007.
13. Spisovna Správy železniční dopravní cesty, oddíl Ostrava, složky železniční stanice Ostrava-Vítkovice. Složky a kartony obsahují realizační dokumentaci plánovou a zčásti i písemnou, zvláště rozkresy ocelové i železobetonové konstrukce, řešení prvků a detailů dlažeb, interiérového řešení restaurace apod.
14. Národní archiv v Praze, fond Danda Josef, Dr. Ing. arch., nepracováno. Zde zachovány náčrty alternativního řešení výpravní budovy, fotografie z výstavby i po dokončení apod. Součástí jsou i výstřižky článků o architektuře nádraží v domácím i zahraničním tisku.
15. K tématu viz KRAMEROVÁ, Daniela – SKÁLOVÁ, Vanda (eds.). *Bruselský sen. Československá účast na Světové výstavě EXPO 58 v Bruselu a životní styl 1. poloviny 60. let* (katalog). Řevnice 2008. Dále viz publikace v pozn. 2.
16. DANDA, Josef. Výstavba nového nádraží..., c. d. v pozn. 4, 1966, s. 214–218.
17. (hav). Nové nádraží. Výpravní budova dnes do provozu. *Nová svoboda*, roč. 23, 26. 5. 1967, č. 126, s. 3.
18. Písemné materiály k soutěži jsou uloženy ČD, a. s., GR – Odbor 04 detašované pracoviště v Července, fond Československé státní dráhy, s. p. (1950–1992), Polanecká spojka, kart. 2, složka Vítkovice – výprav. budova.
19. K jeho životě a tvorbě podrobněji viz HÁJEK, Karel. *Architekt Josef Danda*. Praha 2007.
20. DANDA, Josef. Nádraží Lázně Teplice n. B. *Architekt SIA XXXIX*, 1940, č. 8, s. 159–160.
21. TÝŽ. Výstavba nového nádraží..., c. d. v pozn. 4, s. 216–217.
22. Podrobný popis konstrukce uveřejnil autor ve své knize – DANDA, Josef. *Naše železniční nádraží*. Praha 1988, s. 56–57.
23. (hav). Nové nádraží Ostrava-Vítkovice. . . *Nová svoboda*, roč. 23, 23. 5. 1967, č. 123, s. 1. Eskalátory byly při obnově nástupišť odstraněny.
24. BUREŠ, Jaroslav. První moderní nádraží v Ostravě? *Nová svoboda*, roč. 20, 7. 10. 1964, č. 240, s. 2.
25. (kv). Před dvěma roky. . . *Nová svoboda*, roč. 22, 7. 9. 1966, č. 215, s. 2; *Nová svoboda*, roč. 22, 5. 11. 1966, s. 1.
26. *Výpravní budova nádraží na Polanecké spojkce*. Ostrava [1967].
27. Nyní až na prodejnu lístků, prodejnu potravin, trafiky a toalety žádné další služby v prostoru odbavovací haly nefungují.
28. DANDA, Josef. *Naše železniční nádraží...*, c. d. v pozn. 4, s. 33.
29. Tamtéž, s. 57.
30. DOSTÁL, Martin a kol. *Vladimír Kopecký. Bouře a klid* (katalog). Praha 2014, s. 236 a 239.
31. ŠVÁCHA, Rostislav. *Architektura 1958–1970*. In: ŠVÁCHA, Rostislav – PLATOVSKÁ, Marie (eds.). *Dějiny českého výtvarného umění VI. (1958–2000)/1*. Praha 2007, s. 39.

ENGLISH SUMMARY

THE ARCHITECTURE AND ARTISTIC ORNAMENTATION OF THE PASSENGER BUILDING AT THE OSTRAVA-VÍTKOVICE RAILWAY STATION

Martin Strakoš

This study gives a detailed account of the architecture and artistic ornamentation of the passenger building at the Ostrava-Vítkovice railway station (1963–1967), designed by the architect Josef Danda (1906–1999). The author focuses on the general characteristics of late Modernism as manifested in the 'Brussels style', which emerged in Czech architecture following the success of the Czechoslovak pavilion at EXPO 58 in Brussels. When a new rail link was built to connect several lines in the southern part of the Ostrava conurbation, it was accompanied by the construction of a group of new, architecturally distinctive buildings at railway stations in Ostrava itself and in the surrounding satellite communities – including the station at Ostrava-Vítkovice. The importance of this station from the perspective of heritage conservation is due not only to Josef Danda's contemporary architecture, but also to the decorative features designed by the glass artists Benjamin Hejlek, František Burant and Vladimír Kopecký. This combination of 1960s architecture with ornamental glasswork

represents a unique example of the stylistic tendencies of its era, which were also manifested in the Czechoslovak pavilions at three world exhibitions (EXPO 58 in Brussels, EXPO 67 in Montréal and EXPO 70 in Osaka). The Czechoslovak exhibits showcasing architecture, art and other creative fields helped to present Czech art and culture to an international audience and had a great influence on stylistic developments. Although many of the elements and artworks from these exhibitions have survived, only one complete pavilion has been preserved in its entirety (Montréal 1967). For this reason the passenger building at the Ostrava-Vítkovice railway station (especially its main concourse) represents a unique example of contemporary tendencies in the architecture and design of public spaces.

Key words:

railway station – architecture – heritage conservation – late Modernism – Brussels style – Josef Danda – Vladimír Kopecký – Benjamin Hejlek – František Burant – Ostrava-Vítkovice

KATEDRÁLA BOŽSKÉHO SPASITELE V MORAVSKÉ OSTRAVĚ A RESTAUROVÁNÍ JEJÍ VÝZDOBY

Andrea Stanieková

Cílem příspěvku je pojednat o některých dílčích pracích, které proběhly v rámci velké rekonstrukce katedrály v roce 2014–2015. Pozornost je věnována zejména restaurování sochařské výzdoby stavby a obnově interiéru. V průběhu realizace také došlo k několika zajímavým zjištěním, která dokreslují stavební a umělecký vývoj stavby. Akcentována je zejména kvalitní sochařská výzdoba průčelí katedrály, která je dílem významného představitele vídeňského akademického klasicismu, Richarda Kauffunga.

Co do objemu financí a rozsahu prací byla jednou z největších rekonstrukcí roku 2015 na území Moravskoslezského kraje obnova katedrály Božského Spasitele v Moravské Ostravě. Kostel Božského Spasitele byl postaven v letech 1883–1889 podle projektu architekta Gustava Meretty ve stylu pseudorenesanční trojlodní baziliky a po jeho smrti v roce 1888 stavbu dokončil architekt Max von Förster.

O stavbě velkého kostela, který by pojal více než 3 600 věřících neustále rostoucího města, se uvažovalo už od 70. let 19. století. Velký problém představovala volba parcely o výměře 2 000 m². Získat tak velký pozemek v centru města nebylo jednoduché. Některé parcely byly zastavěné a malé, jiné poddolované. Kvůli neshodám ohledně pozemku a umístění stavby myšlenka na novostavbu kostela na nějaký čas utichla. Až v roce 1882 na návrh nového starosty Moravské Ostravy Antona Luxe zastupitelstvo schválilo výstavbu kostela. V roce 1883 byla získána parcela v blízkosti zemské reálky, k níž bylo dokoupeno několik zahrad sousedních domů. Výbor pro okrašlování města původně oslovil ostravské architekty a další dva mimoostravské k předložení návrhu novostavby. Z mimoostravských architektů byli doporučeni stavitelé z Prahy a Vídně, Josef Mocker a Fridrich von Schmidt. Ostrava, zejména Výbor pro rozšíření města, chtěla důstojný svatostánek, srovnatelný se soudobými realizacemi v centru sídelního města Vídně. Stavba nakonec vznikla podle návrhu diecézního architekta Gustava Meretty a její finální vzhled se odlišoval od původně zamýšleného novogotického řešení. Pseudorenesanční podoba baziliky

byla přáním olomouckého arcibiskupa, kardinála Fürstenberga. K rozhodnutí stavět v neorenesančním stylu rovněž přispěla neméně důležitá finanční otázka – stavby realizované v neogotice byly značně nákladné.

Monumentální trojlodní bazilika, druhá největší na Moravě, má úctyhodné rozměry. Hlavní loď je široká 14 m, vysoká 22 m, boční lodě mají šířku 7 m a výšku 10 m. Celková délka stavby je 68 m a v průčelí jsou dvě věže vysoké 67 m.

Dne 4. října 1883 se začalo s kopáním základů. Zahájení stavby mělo slavnostní charakter a byl o něm telegraficky uvědomen císař František Josef I. a kardinál Fürstenberg, který se stal patronem stavby kostela. Betonové základy katedrály jsou opatřeny mohutným bezpečnostním pilířem. V hloubce 3 m se narazilo na nosný štěrkový podklad. Základy jsou provedeny tak, že se založila 40 cm silná betonová vrstva a poté na obou stranách základové zdi 20 cm silná betonová vrstva až nad linii dosahu spodní vody, aby bylo zdivo chráněno před rozpadáním. Sokl a základy zdiva jsou z hošťálkovičského lomového kamene. Ostatní zdi nad soklem jsou z omítaného cihlového zdiva, od soklu izolovaného silnou olověnou deskou. Pilíře hlavní lodi, sloupy, stupně byly provedeny z jemnozrného pískovce pocházejícího z nynějšího polského města Bolesławiec. Budování tak monumentální stavby bylo po celou dobu projekční přípravy a realizace ve znamení finančních obtíží. Podle plánů architekta Meretty mělo provedení stát 186 000 zlatých. Rozpočet byl ovšem podhodnocený, neodpovídal nákladnosti objektu a byl při-

činou řady dalších finančních problémů. Stavba se kvůli financím zdržovala a rovněž nemohly být provedeny všechny zamýšlené práce v jedné etapě. Interiér se zařizoval postupně, také sochařská výzdoba průčelí byla realizována ve třech fázích s velkým časovým odstupem. Rovněž kameninová dlažba v interiéru byla pořízena až dodatečně. Výstavba kostela byla náročná i po technické stránce. Už od zahájení prací vyvstaly problémy se založením a základy, které musely být již v roce 1884 v prostoru průčelí zpevňovány. V roce 1886 byla provedena hrubá stavba a střecha, věže byly dokončeny v roce 1887. V tomto roce proběhlo také omítnutí části lodi a úprava stropu. V červnu dohotovil kameník hlavice, balustrády, připraveny byly i nákresy k omítnutí interiéru a exteriéru stavby. V interiéru došlo k montáži kazetového stropu u presbytáře. Je přirozené, že tak velký projekt neušel pozornosti dobového odborného tisku a v časopise *Der Bautechniker* se objevil kritický článek, který vyjádřil obavy o statickou stabilitu konstrukcí věže a kritizoval volbu tradiční stavební konstrukce.¹

Ještě před dokončením stavby v létě 1888 zemřel architekt Meretta. Finalizaci a vybavení interiéru se zhostil již renomovaný, byť ani ne třicetiletý vídeňský ar-

chitekt Max von Förstel. Kamenické práce prováděl Eduard Hauser, c. k. dvorní kameník z Vídně. Oba velké kříže na věžích kostela vyrobila dílna Karla Lihotzkého, zámečnického mistra v Moravské Ostravě. Z ní pocházely také okna, kování oken a dveří i veškeré mříže. Truhlářské práce (vstupní dveře, zpovědnice, nábytek do sakristie) realizoval truhlářský mistr Arnold Drtina z Moravské Ostravy a z menší části Antonín Drtina, oba měli zajistit dodávku kostelních lavic. Kazetový strop lodí a křestní kaple zhotovil vídeňský mistr Vogelsang a malbu stropu a stěn vídeňský malíř Josef Böhm. Presbytář a křestní kapli vymalovala firma Harrs a Jürgens z Vídně. Ve Wattolikově pamětní knize je rovněž výslovně uvedeno, že sochařské práce z kamene a cementu převzala vídeňská firma Asociace sochařů, která provedla reliéf v průčelí katedrály.²

Gustav Meretta působil v projekční kanceláři Olomouckého arcibiskupství a od roku 1882 se stal stavebním ředitelem. Na objednávku arcibiskupa Bedřicha Fürstenberga realizoval přestavbu olomoucké katedrály sv. Václava v novogotickém stylu. Úprava olomoucké katedrály a výstavba ostravského kostela probíhaly téměř současně a u obou staveb se jedná o vrchol architek-

Katedrála Božského Spasitele, detail Krista v tympanonu, stav po očištění (foto Andrea Stanieková, 2015).

tovy tvorby. Plány na výstavbu kostela zhotovila olomoucká Arcibiskupská kancelář a financoval je patron kostela, kardinál Fürstenberg. Architektonickým ztvárněním stavba odkazuje na římský chrám Santa Maria Maggiore a měla se stát dokonce protějškem k olomouckému dómu a zejména k bazilice na Velehradě.³ Kostelní konkurenční výbor jistě netrval na tom, aby stavbu realizoval některý z význačnějších architektů, zvláště když věděl, že ušetří alespoň na pořízení stavebních plánů. Proto se také poměrně snadno ustoupilo od myšlenky realizovat stavbu v novogotickém stylu ateliérem renomovaného architekta.

Architekt Meretta (ze svého vlastního popudu či na přání kardinála Fürstenberga) u obou staveb oslovil v té době již poměrně známého sochaře Richarda Kauffungena. Mladý vídeňský sochař vypracoval návrhy na výzdobu průčelí obou moravských staveb a rovněž je se spolupracovníky realizoval. Kauffungen studoval na Akademii výtvarných umění v letech 1878–1880 pod vedením sochaře Carla Kundmanna a zároveň pracoval v ateliéru Edmunda von Hellmera. V roce 1882 vytvořil pro pražské Rudolfinum tři sochy a poté byl vyslán na studijní cestu do Itálie. V roce 1885 navrhl a provedl reliéf Neptuna s Nymfami v tympanonu Národního divadla v Řijeci, kde spolu-

pracoval s divadelními architekty Fellmerem a Helmerem. Další prací obdobného charakteru je tympanon vídeňského farního kostela v Breitenfeldu z roku 1896. V biografii Olgy Stieglitz je v kapitole věnované Asociaci vídeňských sochařů výslovně uvedeno, že práce na reliéfech jak v Řijeci, tak i v Ostravě provedl Kauffungen osobně, ačkoliv byla realizace objednána u Asociace.⁴

Ztvárnění průčelí s umístěním světců v nikách, tympanonu a prostoru mezivěží s monumentálním sousoším Golgoty bylo navrženo již v Merettově plánu stavby z roku 1883, avšak provedení sochařských prací nebylo z finančních důvodů snadné. Ještě v roce 1889 nebyly osazeny všechny sochařské části stavby, chyběly sochy světců v nikách a monumentální sousoší Golgoty. Nejstarší součástí výzdoby katedrály je tedy tympanon s výjevem z evangelia sv. Matouše („Pojďte ke mně všichni, kdo se namáháte a jste obtíženi břemeny, a já vám dám odpočinouti“) a reliéf erbu Josefa Sommerau-Beckha. K ústřední postavě trůnicího Krista se obrací sedm postav strádajících a chromých. Model tympanonu baziliky v Ostravě Kauffungen vystavoval v roce 1888 na Jubilejní výstavě ve Vídni pod pořadovým číslem 456. Tympanon říjického divadla je proveden obdobným způ-

sobem, avšak námět je světský. Kompozice z Řijeky vycházející z antického námětu je složitější, tvoří ji více postav zachycených v různých postojích. Oproti tomu tympanon ostravské baziliky je minimalističtější a na rozdíl od Řijeky představuje sakrální téma. K ústřední postavě trůnicího Krista, znázorněného jako mladého muže s dlouhými vlasy a vousy, oděného do antické řízy, s nadějí vzhlíží ženské a mužské postavy trpících, umístěné po obou stranách. Matka s nemocným dítětem na rukou, prosící žena, mladík s řetězy na nohou. Na opačné straně slepý stařec doprovázený dvěma mladými ženami, nemocná ležící stařena. Monumentální, do určité míry idealizované postavy jsou realizovány anatomicky velmi přesně, do nejmenších detailů. Vysoký reliéf je proveden v umělém kameni s cementovým pojivem a namodelován „ala prima“ na jádro z cihel a rabcového pletiva. Vystupující části, hlavně končetiny zpevňují kovové armatury. Práce probíhaly přímo na fasádě kostela, z lešení. Tento způsob zhotovení díla svědčí o velkém talentu a představivosti tvůrce. Půlkruhový tympanon kostela v Breitenfeldu má podobné kompoziční řešení. Ústřední figurou je rovněž frontálně znázorněná postava, zde sv. Františka Serafinského, který je oděný v prostém řeholním šatě a ruce pozvedá v podobném gestu jako ostravský Spasitel. K centrální postavě sv. Františka vzhlíží po stranách postavy okřídlených andělů a dvou andělských hlav. Celkově se ztvárnění breitenfeldského tympanonu liší užitím řady dekorativních florálních prvků lemujících oblouk půlkruhového tympanonu, což u ostravského tympanonu chybí.

Z dochovaných informací není zcela jasné, zda lze Kauffungena považovat za autora monumentální 7 m vysoké Golgoty v prostoru mezi věžemi. Některé indicie tomu ovšem nasvědčují. Sousoší Golgoty bylo osazeno nejpozději a patrně pochází z období kolem roku 1919.⁵ Spodní část tvořená podstavcem s kuželkovou balustrádou a vysokou kónickou plintou s nápisem „Consumatum est“ (Dokonáno jest) a konstrukce kříže jsou provedeny z mušlového vápence. Sochy P. Marie a sv. Jana a Ukřižovaný jsou z umělého kamene. Užití na Ostravsku málo obvyklého mušlového vápence, materiál

umělého kamene (obdobného složení a struktury jako u tympanonu) a hlavně sochařský rukopis, zejména ve fyziognomii tváře Krista a vousů ukazují na sochaře Kauffungena. S ohledem na monumentálnost díla lze předpokládat, že bylo provedeno krátce před osazením do prostoru mezivěží. Je málo pravděpodobné, že by již hotové dílo nechával Kauffungen deponované ve své dílně situované v městské vídeňské zástavbě několik desetiletí. Ve 20. letech byl Kauffungen již velmi významným sochařem, představitelem realismu a státním příslušníkem Rakouska. Po čtyřech letech apokalypsy první světové války, která přivedla celou Evropu a Rakousko na pokraj sil, se stará zakázka z Ostravy jistě hodila a monumentální sousoší Ukřižování s nápisem „Consumatum est“ (Dokonáno jest) se tak kouzlem nechtěného stalo do jisté míry symbolickým památkem obětem první světové války a zániku řádu starého světa.

Postavy dvou světců v nikách, sv. Aloise a sv. Josefa, jsou provedeny z hoříckého pískovce, jejich ztvárnění nese podobný sochařský rukopis jako práce na tympanonu a Golgotě. Mušle v konše niky se podobá sochařovým realizacím na budově vídeňské univerzity. Fyziognomie tváří a rukou blízká Kauffungenovu stylu, výzdoba šatu s užitím květinových motivů a květinová výzdoba kříže v rukou sv. Aloise odpovídají době vzniku díla, kolem roku 1898, kdy Kauffungen s oblibou užíval rostlinné motivy u jiných svých děl (viz tympanon Vídeň, Breitenfeld). Sochy v nikách datované rokem 1898 byly financovány soukromým investorem, ostravskou měšťanskou rodinou Facini. V případě soch sv. Aloise a sv. Josefa však také není zcela jasné, zda práce prováděl Kauffungen sám (na žádném z ostravských sochařských děl na průčelí není signatura). Užití hoříckého pískovce spíše ukazuje na realizaci hoříckou sochařskou školou podle Kauffungenova návrhu.⁶ Rovněž se zdá, že ostravské sochy světců jsou v poměru k proporci niky o něco menší, než bylo obvyklé u jiných obdobných realizací. K tomu zmenšení došlo zcela jistě vlivem vysoké ceny díla a materiálu.

Hodna pozornosti je v neposlední řadě ikonografická koncepce průčelí baziliky, jejímž ideovým tvůrcem je patrně vysoce eru-

Katedrála Božského Spasitele, detail postav z tympanonu, stav po konsolidaci a tmelení (foto Andrea Stanieková, 2015).

dovaný milovník a znalec umění, kardinál Fürstenberg. Rizalit v průčelí je v úrovni druhého podlaží vertikálně členěn šesti sloupy s korintskými hlavicemi, stojícími na čtvercovém podstavci. V krajních osách rizalitu jsou dva sloupy vedle sebe, plochy mezi sloupy ve střední části člení niky s půlkruhovým mušlovitým zakončením, po stranách pak sochy světců. Střední část vyplňuje slepé okno lemované sloupy s půlkruhovým zakončením, v jehož vrcholu je erb kardinála Sommerau-Beckha. Na mohutné korintské sloupy pak nasedá trojúhelníkový tympanon s postavami trpících a ústřední postavou Krista. Nad tympanonem se vypíná monumentální sousoší Golgoty. Z ikonografického hlediska je zajímavý zejména erb kardinála Sommerau-Beckha, který nemá s Ostravou žádnou přímou souvislost. Kardinál Maxmilián Josef svobodný pán Sommerau-Beckh byl však velmi významným předchůdcem kardinála Fürstenberga, patrona kostela. Za jeho působení v čele olomouckého arcibiskupství se stala dokonce Olomouc na půl roku 1848 hlavním městem monarchie. Zřejmě proto, jako doklad úcty a na paměť kardinála Josefa Sommerau-Beckha byl v ústřední pozici v průčelí ostravského kostela umístěn právě jeho erb. Erb, realizovaný před rokem 1889, je proveden technikou vysokého reliéfu a jeho autorství lze přiřknout také Richardu Kauf-

fungenovi. Materiál tympanonu a erbu je chemicky shodný, jedná se o vysoce kvalitní umělý kámen s dobrými mechanickými vlastnostmi, směs křemenných písků a kamenná pojeného cementem. Erb byl od samého počátku monochromní, v průběhu restaurování nebyla nalezena žádná rezidua polychromie. Erb byl proveden vyspělou sochařskou technikou, proporce erbu, drapérie a koruny ve vrcholu jsou ve vzájemné harmonii.

Zajímavá byla volba světců v nikách. Postava italského jezuita sv. Aloise Gonzagy, patrona mládeže a studentů, přímluvce při volbě povolání a ochránce proti moru a očným chorobám, se patrně odkazovala k dynamicky se rozvíjejícímu městu s nadějí na velkou budoucnost. Sv. Josef je patronem církve, řemeslníků pracujících se dřevem a kamenem, patron dobré smrti. Tento světec byl znázorněn s úhelníkem v levé ruce a v pravé s lilii jako vzor, ochránce a patron církve. Volba světců v nikách tak dokreslovala aspirace římskokatolické církve intenzivně působit v urbanizovaném a industrializovaném prostředí s vypjatými sociálními problémy. Otázkou je, do jaké míry volbu světce určil kardinál Fürstenberg, nebo zda měli hlavní slovo zástupci rodiny Facini, kteří financovali nebo spolufinancovali sochy sv. Aloise a sv. Josefa. Na podstavcích obou soch je dedikační německý nápis s věnováním na paměť Luigihho Facini.

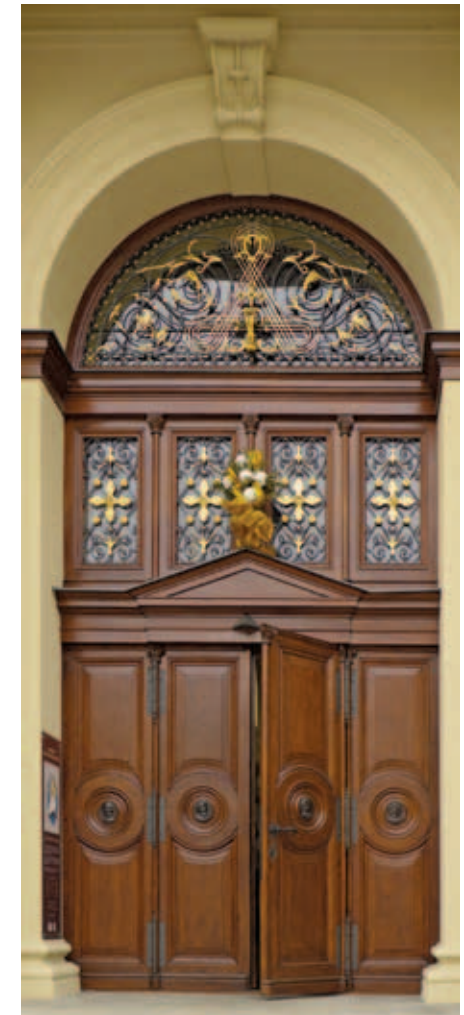
Katedrála Božského Spasitele, erb v průčelí, stav po očištění (foto Andrea Stanieková, 2015).

Marie Šťastná ve své disertační práci o sochařských dílech v Ostravě uvádí, že ač jde o náboženské téma, je scéna příznačná pro dobu kolem roku 1900. Ztvárnění obyčejných, i když idealizovaných lidí – pracujících, nemocných, potřebných, chudých – na průčelí baziliky bylo církevní proklamací pomoci a soucitu, označením domu Božího jako místa pro všechny bez ohledu na sociální status.⁷

Volba tvůrců z uměleckého a kulturního centra monarchie představovala záruku té nejvyšší kvality. Řemeslně skvěle provedené a technicky inovativní jsou také vstupní dveře do katedrály, dílo ostravského truhláře a člena Kostelního konkurenčního výboru Arnolda Drtiny. Zejména mohutná dubová vrata v průčelí jsou nesmírně důmyslně provedená. Boční, zdánlivě pevná křídla se dají pomocí skryté kolejnice a koleček na spodní hraně bočnic dveří zasunout do stěny. Lze předpokládat, že takto inovativní řešení navrhl architekt von Förster. O možnosti zasunout dveře do stěny se nevědělo až do doby demontáže a restaurování vrat v roce 2015. Bohužel ani dnes si však při slavnostních příležitostech neprohlédneme plně otevřená střední vrata, protože tomu brání soudobý samouzavírací mechanismus.

Samostatnou problematiku v obnově chrámu představuje **výmalba interiéru**. Dnešní barevné pojednání stěn lodí a presbytáře je v zásadě kompromisním řešením. Nevíme, jak vypadala výmalba interiéru kostela v době krátce po postavení. V archivních pramenech se uvádí, že z důvodu nedostatku peněz se kostel zařizoval postupně.⁸ Z období krátce po dostavbě není dochována žádná fotografie, která by nám ukázala, jak byly stěny pojednány. Ve spisovně NPÚ v Ostravě jsou uloženy černobílé fotografie interiéru stavby pocházející z 80. let 20. století, tyto ukazují na rozdílné barevné provedení jednotlivých ploch.⁹ Je škoda, že v průběhu přípravy rekonstrukce neproběhl restaurátorský průzkum výmalby interiéru, ačkoliv jej odborná organizace požadovala. V průběhu rekonstrukce, při odstraňování starších nátěrů, se objevila velmi nejasná nálezořová situace, která prakticky neumožnila uvést stěny chrámu do původní podoby, ale ani do podoby dolo-

žené na fotografiích z 80. let. Na stěnách bočních lodí se objevovaly barevné plochy, avšak na každé straně jinak pojednané. Rovněž plochy cviklů v suprafenestrách nad okny byly barevné, ovšem u některých oken byly cvikly v odstínu růžové, jinde se nacházely dekorativní květinové motivy v odstínech královské modré. Z takto nahodilých nálezu nebylo možné barevnost interiéru rekonstruovat, proto se přistoupilo k stávajícímu neutrálnímu řešení smetanových ploch a aktivních architektonických prvků v okru. Jedinou původní výmalbu interiéru chrámu najdeme pouze v tzv. ado-

Katedrála Božského Spasitele, vstupní dveře po restaurování (foto Andrea Stanieková, 2015).

rační kapli. V průběhu rekonstrukce na počátku roku 2016 se na stěnách kaple (na stěně oddělující kapli od boční lodi a v apsidě kaple) našla původní dekorativní výmalba stěn, u které máme doloženy rovněž autory, vídeňskou společnost Hars a Jürgens. Výmalba v apsidě kaple byla provedena v odstínu královské modré, poseté stylizovanými žlutými či zlatými květy s červenými poli uprostřed květů. Protější stěna byla pojednána v hnědých a okrových tónech v architektonickém členění. Spodní část tvořil mohutný hnědý sokl s kazetováním v černé lince, ten byl oddělen od stěny okrovou linkou, na kterou navazovala tři orámovaná pole, dělící stěnu. Tato výmalba byla důkladně zdokumentována formou náleзовé zprávy a následně byla překryta novým bílým nátěrem.¹⁰ Z těchto nálezů si můžeme udělat obrázek o charakteru výmalby presbytáře a adorační kaple z doby kolem roku 1889. Stále však zůstává otázkou, jak vypadal interiér trojlodí.

Stávající světlé odstíny interiér kostela velmi projasnily. Avšak zda se jednalo o původní záměr nebo zda byly stěny pojednány dekorativní malbou, podobně jako adorační kaple, se nedozvíme. Monumentální kostel sv. Petra a Pavla v Ratajích u Kroměříže od architekta Meretty má barevně pojednaný interiér, rovněž interiér kostela

v Bochoři od téhož tvůrce zdobí bohatá dekorativní výmalba. Oproti tomu venkovské kostely ve Slezských Rudolticích a Slezských Pavlovicích na Osoblažsku projektované Gustavem Merettou jsou bez dekorativní výmalby, stěny jsou bílé. S ohledem na velikost a význam stavby lze usuzovat, že se počítalo s dekorativní výmalbou lodí kostela, ale ta se z finančních důvodů neuskutečnila. Došlo pouze k výmalbě relativně malé plochy adorační kaple. Výmalba kostela měla být zřejmě provedena obdobným způsobem jako v případě kaple a presbytáře. Tomu nasvědčuje charakter výmalby presbytáře kostela zobrazený na historické fotografii, datované před rokem 1900.¹¹

V hlavní lodi nad vítězným obloukem je realizována historizující nástěnná malba s motivem Obětování beránka dle zjevení sv. Jana. Malba je obdélného tvaru, o rozměrech 12 × 2,5 m, a znázorňuje 36 postav v nadživotní velikosti. Jejím autorem je akademický malíř Josef Stalmach (1861 Ostrava až 1925). Restaurování malby nebylo součástí rekonstrukce katedrály a na svou obnovu stále čeká.

Největší objem restaurátorských prací představovala **obnova sochařské výzdoby** v průčelí kostela. Záměr obnovy, koncepci restaurování a následnou realizaci

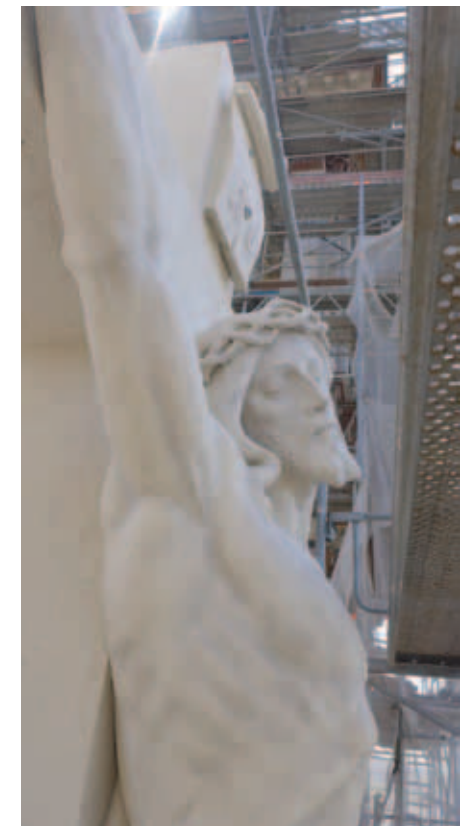

Katedrála Božského Spasitele, dochovaná původní výmalba v adorační kapli (foto Andrea Stanieková, 2015).

prací provedl akad. sochař a restaurátor Jakub Gajda.¹² Před zahájením prací došlo k vizuálnímu a laboratornímu průzkumu díla. Restaurátor odebral vzorky materiálu z jednotlivých děl. Výsledky laboratorního průzkumu ukázaly na zajímavé, dosud neznámé informace o materiálovém provedení děl. Reliéf v tympanonu a erb kardinála Sommerau-Beckha je proveden z umělého minerálního kamene, jehož pojivem je portlandský cement a plnivý křemenný písek, směs obsahuje i hydraulický vápno. Sousoší Kalvárie sestává ze dvou materiálů. Kříž, nástavec, zemská sféra a spodní část soklu s balustrádou jsou zhotoveny z mušlového vápence, dle laboratorní analýzy někde z oblasti Panonské pánve. Na rozdíl od jižní a východní Moravy je užití mušlového vápence na Ostravsku méně časté. Tento materiál se více rozšířil až s rozvojem železnice z Vídně a byl také použit při výstavbě kostela v Ostravě-Přívově. Sochařské části sousoší jsou ztvárněny z jiného materiálu. Na první pohled se zdálo, že se jedná o kvalitní jemnozrnny vápenc nebo pískovec. Avšak analýza vzorků prokázala, že postava Ukřižovaného Krista a sochy Panny Marie a sv. Jana jsou vytvořeny z umělého, velmi kvalitního kamene. Korpus Krista připojují k břevnu kříže z mušlového vápence dva masivní ocelové šrouby v oblasti hrudníku (zde je překryt kamennou plombou) a nohou. Mohutné sousoší navíc fixují do konstrukce střešy kostela masivní ocelové nosníky. Montáže jsou ukotveny v zádech soch a v celé délce kolmého břevna kříže. Na rozdíl od značně degradovaného mušlového vápence byl stav umělého kamene velmi dobrý. Tento umělý kámen je pojen hydraulickým vápnem, plniva tvoří zrna křemene, drob a živců.¹³

Sochy sv. Aloise a sv. Josefa v nikách jsou provedeny z hořického pískovce. Takto rozličná materiálová skladba sochařských děl měla také vliv na míru degradace jednotlivých soch a jejich částí. Nejvíce byly postiženy části z mušlového vápence. Především kolmé břevno kříže bylo téměř v havarijním stavu. Druhotné neprodyšné nátěry způsobily masivní degradaci materiálu. Oproti tomu sochy P. Marie a postava Krista byly v dobrém stavu. Lokálně byly pouze obroušeny kontury a hrany. Reliéf z umělého ka-

mene byl silně znečištěn prachovými depozity a biologickým znečištěním a holubím trusem. Materiál pod nánosy nečistot silně degradoval. Vlivem vlhkosti se na povrchu tvořily praskliny a puchýřky, části modelací byly ulomené a místy vystupovaly armatury. Erb Maxmiliána Sommerau-Beckha se nacházel v relativně dobrém stavu. Pokrývala jej velmi silná novodobá vrstva akrylátového nátěru a stál v prostoru pod římsou, takže téměř nedošlo k zatékání, a tím pádem k degradaci materiálu. Umělý kámen byl soudržný, nesprašoval se a nedrolil, pouze místy jej narušovaly silnější trhliny. Sochy sv. Josefa a sv. Aloise v nikách z hořického pískovce byly silně znečištěny holubím trusem, biologické napadení a rozpad materiálu vlivem vlhkosti byly téměř neznatelné. V hloubkách modelace a na povrchu soch bylo silně znečištění prachovými depozity.

Katedrála Božského Spasitele, stav postavy Krista na kříži po finálním barevném nátěru včetně stínování (foto Andrea Stanieková, 2015).

Plastické poruchy, především výdroly, byly patrné hlavně v partiích obličejů a na draperiích, masivněji byla poškozená soklová část a dedikační nápis.¹⁴

Vlastnímu restaurátorskému zásahu předcházely průzkum díla a provedení petrografických analýz. Přesné určení materiálů děl pomohlo stanovit optimální způsob vlastního restaurátorského zásahu, zejména zpevnění materiálu. Restaurátorský zásah byl značně náročný i z praktického hlediska. Díla jsou umístěna v exponované poloze, ve velké výšce a přímo nad vchodem do katedrál. Restaurování navíc probíhalo v souběhu se stavebními pracemi na fasádě. Exponované poloze díla se musely přizpůsobit i materiály použité v procesu restaurování. Zejména sousoší Kalvárie je velmi ohroženo povětrnostními vlivy, silným větrem, srážkami a sněhem. Po odstranění lešení bylo prakticky nemožné dostat se k sochařské výzdobě, s výjimkou soch v nikách a erbu, k nimž dosáhne plošina. Restaurování spočívalo hlavně v konsolidaci materiálu a statickém zajištění trhlín, tvarové rehabilitaci sochařských děl a ve finální povrchové úpravě, která musela zohledňovat především skutečnost, že k dílům není snadný přístup. Proto se nakonec přistoupilo k prove-

dení silikátového nátěru a následně k závěrečné hydrofobizaci povrchu. Velký objem prací představovalo čištění povrchu děl. Znečištění bylo různého druhu: biologické znečištění včetně agresivního ptačího trusu, prachové depozity a druhotné úpravy (nevhodné cementové vysprávkky a neprodyšné druhotné nátěry). Očištění se provedlo pomocí vysokotlakého horkovodního čističe s rotační tryskou bez abraziva. Po odstranění hrubých nečistot se povrch dočišťoval podle potřeby (různá nasákavost povrchu odlišných materiálů) a míry znečištění. Na povrchu Kalvárie a tympanonu byly nátěry cementovým pačokem, druhotné cementové vysprávkky a silné nánosy prachového znečištění. Dočištění se provádělo suchou i mokrou cestou, mechanicky i chemicky. Došlo také k odstranění nevhodných druhotných doplňků, ponechány byly pouze ty, které byly soudržné a nepůsobily destruktivně na povrch originálu. To se týkalo doplňků z posledního restaurátorského zásahu. Nevhodné cementové doplňky byly odsekány kamenickým nářadím, pačoky byly odstraněny pomocí pneumatického nářadí s nástavcem z kovových jehel. V obtížně přístupných místech byly povlaky sejmuty ručně.

Katedrála Božského Spasitele, detail podstavce kříže v mezivěží, mušlový vápenec, stav po očištění (foto Andrea Stanieková, 2015).

Zpevnění nesoudržného materiálu (konsolidace) byla provedena pomocí prostředků na bázi organokřemičitanů. Poté následovalo zajištění trhlin a prasklin románským cementem a epoxidovou pryskyřicí s příměsí mramorové moučky. Některá místa bylo nutné zpevnit mechanicky pomocí nerezových armatur. Poškozené čepy a armatury nahradily nové. Množství armatur však zůstalo skryto uvnitř materiálu a bylo nutné provést jejich hloubkovou penetraci za účelem ošetření proti korozi. Sochy proto získaly speciální impregnační nátěr na železobeton, který pronikne materiálem až do hloubky 7 cm pod povrch, ulpí na povrchu armatury a zpomaluje rychlost koroze železa.¹⁵

Samostatnou část restaurování představovalo statické zajištění figur na tympanonu a u Kalvárie pomocí kovových armatur ve tvaru spirály a chemických kotev na bázi akrylátu a cementu. Takto byly propojeny a provázány uvolněné partie soch, u nichž hrozilo riziko odlomení. Rozsáhlé trhliny, zejména u sousoší Kalvárie, byly opatřeny nerezovými kramlemi a armovacími pruty. Celkově bylo použito k zajištění trhlin asi 40 m nerezového armovacího systému různého průměru.

Umělecky nejnáročnější část restaurování představovalo doplnění chybějících částí modelací soch. Zde byl nutný zásah restaurátora-umělce, který citlivým způsobem doplnil poškozená místa. Domodelování chybějících částí a výdrolů bylo provedeno v umělém kameni podobného složení jako originál. Míra a rozsah doplňků byla dohodnuta s pracovníky státní památkové péče. Větší domodelované části a exponovaná místa byly zajištěny ocelovými armaturami. Celkově bylo použito 70 m nerezového armovacího systému.

Závěrečné barevné sjednocení bylo provedeno silikátovou barvou, která je odolná (trvanlivější než vápno) v exponovaných klimatických podmínkách. Světlejší odstín byl zvolen s ohledem na novou barevnost fasády ve dvou odstínech okru. Na postavách tympanonu a erbu byly nalezeny fragmenty teplého okrového nátěru. Použití tohoto odstínu by však znamenalo nežádoucí optické splnutí sochařské výzdoby s celkem fasády. Proto byl zvolen světlejší odstín nátěru. Tento nátěr však nebyl jednotný, hloubky modelace byly restaurovatelem vystínovány pomocí lazurní slabé vrstvy černého pigmentu. Tímto vystínováním se zachovala plasticita a živost povrchu, která by jinak prostým nátěrem barvou zanikla. Zcela na závěr restaurování byla provedena hydrofobizace povrchu sochařských děl. Celý restaurátorský proces (včetně nezbytných technologických pauz a finalizačních prací) trval téměř půl roku. Po dokončení restaurování ještě probíhaly stavební práce na obnově fasády, a tak musely být již dokončené sochařské části zakryty pomocí plachet z geotextilie, které zabránily znečištění povrchu soch. Plachty navíc musely být prodyšné, aby se zamezilo nežádoucí kondenzaci vlhkosti. Po dokončení opravy fasády byly plachty odstraněny a nainstalovány byly ochranné sítě proti holubům.¹⁶

Při obnově exteriéru a interiéru katedrály probíhaly další restaurátorské práce včetně restaurování kamenných sloupů v interiéru, restaurování vrat a dveří, pozlacovačských prací a restaurování mříží v interiéru a exteriéru budovy apod. Ovšem podrobnější pojednání o těchto úkonech by překročilo kapacitu tohoto příspěvku.

Poznámky:

1. ŠOPÁK, Pavel – ONDRUŠKOVÁ, Markéta. *Ostrava, katedrála Božského Spasitele*. Edice církevní památky sv. 30. Velehrad 2002; ROSOVÁ, Romana. *Katedrála Božského Spasitele v Moravské Ostravě*, archivní průzkum, NPÚ, ÚOP v Ostravě, listopad 2007, nepublikováno.
2. WATOLLIK, Franz. *Chrám nejsvětějšího Spasitele v Mor. Ostravě: památní spis seps. za příčinou svění chrámu dne 22. září 1998 a ku žádosti Mor. Ostravského kostelního výboru konkurenčního*. Moravská Ostrava 1898.
3. ŠOPÁK, Pavel – ONDRUŠKOVÁ, Markéta. *Ostrava, katedrála Božského Spasitele...*, c. d. v pozn. 1.
4. STIEGLITZ, Olga – ZEILINGER, Gerhard. *Der Bildhauer Richard Kauffungen (1854–1942): Zwischen Ringstrasse, Künstlerhaus und Frauenkunstschule* (Europäische Hochschulschriften / European University Studies / Publications Universitaires Européennes, Book 426). 2008.
5. Viz historická fotodokumentace stavby. Na historických fotografiích katedrály před rokem 1919 sousoší Golgoty není.

6. Hořícká kamenická a sochařská škola byla založena v 80. letech 19. století jako c. k. odborná škola sochařsko-kamenická. Za dobu svého působení vchovala četné výtvarné umělce včetně významných českých sochařů jako O. Kubin, L. Šaloun, J. Štursa apod. Charakteristické je užití místního hoříckého pískovce, který je kvalitní a dobře se opracovává, drží hrany, nedrolí se.
7. ŠŤASTNÁ, Marie. *Socha ve městě. Vztah architektury a plastiky v Ostravě ve 20. století*. Disertační práce, Masarykova univerzita v Brně, Brno 2009, nepublikováno, s. 24–25, dostupné online z: https://is.muni.cz/th/202984/ff_d/00-DIZERTACE-celek_jak_byl_vyti_t_n-1.pdf [cit. 20. 11. 2016]. Marie Šťastná jako první určila správně autorství sochařské výzdoby katedrály. Pavel Šopák se touto tematikou ve své práci nezabývá a uvádí mylně jméno Kaufprung (srov. ŠOPÁK, Pavel – ONDRUŠKOVÁ, Markéta. *Ostrava, katedrála Božského Spasitele...*, c. d. v pozn. 1, s. 18), jméno sochaře uvádí zkomoleně již v pamětní knize chrámu Franz Wattolik (v německé verzi je jméno uvedeno správně).
8. WATOLLIK, Franz. *Chrám nejsvětějšího Spasitele...*, c. d. v pozn. 2.
9. Katedrála Božského Spasitele, kulturní památka r. č. 21994/8-227, spisová archivní dokumentace, spisovna NPÚ, ÚOP v Ostravě, nepublikováno.
10. ALTEROVÁ, Dagmar. *Ostrava, část Moravská Ostrava – výmalba kaple v katedrále Božského Spasitele, hlášení o nálezu*. NPÚ, ÚOP v Ostravě, Ostrava březen 2016, nepublikováno.
11. Viz historická fotodokumentace interiéru stavby, dostupné online z: http://www.eurolift.cz/katedrala/noc_kostelu_2015/index.php?str=historie [cit. 2. 11. 2016].
12. GAJDA, Jakub. *Sochařská výzdoba průčelí, Obnova a zpřístupnění katedrály Božského Spasitele v Moravské Ostravě, 1. Sousolí Kalvárie, 2. Tympanon s Kristem Spasitelem, 3. Socha svatého Aloise, 4. Socha svatého Josefa, 5. Erb Josefa Sommerau-Beckh*. Ostrava 2015, uloženo ve spisovně NPÚ, ÚOP v Ostravě pod r. č. R-D 1147/1, nepublikováno.
13. Tamtéž.
14. Tamtéž.
15. Tamtéž.
16. Tamtéž.

ENGLISH SUMMARY

Cathedral of the Holy Saviour in Moravská Ostrava and restoration of its ornamentation**Andrea Stanieková**

During the reconstruction of the Cathedral of the Holy Saviour in Moravská Ostrava there were several new findings which added to our knowledge of the building's architectural history. More accurate information was found concerning the material composition of the sculptures on the main frontage, and an unusual and innovative technical solution was (re) discovered in the structure of the main doors. This paper traces the architectural history of the cathedral, including difficulties encountered during the construction process. This is followed by an analysis of the sculptural ornamentation and the gradual implementation of an iconographic conception by the renowned Viennese sculptor Richard Kauffungen. A separate section is devoted to the interior paintwork. This is followed by a detailed description of the restoration work carried out on the sculptural features on the main frontage and the conception of this work in terms of heritage conservation.

Key words:

Cathedral of the Holy Saviour – Moravská Ostrava – sculptural restoration – Richard Kauffungen – Cardinal Fürstenberg – Gustav Meretta – sculptural ornamentation of the frontage – interior restoration

OBYTNÉ DOMY NA HLUČÍNSKU V MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ

Adam Hubáček

Příspěvek se zabývá situací v oblasti bydlení nově přichozích státních zaměstnanců na Hlučínsku a dalšími motivy, které vedly k výstavbě obytných domů na Hlučínsku. Sleduje jejich architektonickou proměnu od 20. let do roku 1938. Konkrétní stavby realizovali Hans Kalitta, Karel Schmelzer, Oskar Poříška a bratři Šlapetové.

S nárůstem úřadů a škol na Hlučínsku po roce 1920 nastal problém s ubytováním nově přichozích pracovníků. Tento problém se netýkal jen Hlučínska. Bytová krize po první světové válce zasáhla celé Československo, neboť vlivem nedostatku stavebního materiálu, inflace a neustálé měny se téměř nikdo nepouštěl do stavby bytových a rodinných domů. Na podporu jejich výstavby proto vzniklo v této době několik zákonů: zákon o stavebním ruchu č. 281/1919 Sb. z. a n., který podporoval stavbu obytných domů způsobem státní záruky, zákon č. 219/1920 Sb. z. a n., o podpoře soukromého stavebního podnikání, který umožňoval podporu do výše 40 % na domy, které měly alespoň čtyři byty, zákon č. 100/1921 Sb. z. a n. a zákon č. 102/1920 Sb. z. a n., o daňových odpisech. S podporou státu bylo v letech 1919–1924 postaveno 4 296 domů s nájemními byty a 24 289 rodinných domů s 67 605 byty.¹

Problémy s ubytováním státních zaměstnanců a učitelů byly řešeny také paragrafem 1 zákona z 12. srpna 1921 č. 304, podle kterého veřejný zájem vyžaduje, aby učitelé bydleli v obci, a to v přiměřených bytech. Na základě tohoto požadavku mohlo dojít i k zabránění bytu v soukromém vlastnictví a k jeho přidělení státnímu zaměstnanci. Situaci na Hlučínsku výstižně popisuje následující text zprávy zplnomocněného komisaře republiky Československé pro Ratibořsko Josefa Šrámka z roku 1921, jenž reagoval na možnost uskutečnění novostavby úřední budovy ve prospěch výstavby obytných domů: „Bytová nouze přílivem četného úřednictva, který byl podmíněn přeložením státních úřadů do Hlučína, se ještě přiostrčila. Počet úředníků oproti dřívějšímu značně stoupl, neboť za pruské vlády nacházelo se v Hlučíně mimo okresního soudu pouze několik úřadů se skromným počtem úředníků. Ačkoliv se musí přiznati, že sjedno-

Obytné domy pro státní zaměstnance v Hlučíně od Hanse Kalitty. Pohled na dům A a B od západu, 1921 (SOKA Opava, fond Okresní úřad v Hlučíně, inv. č. 14, kart. 14).

cením státních úřadů v jedné úřední budově mohly by se získati byty pro státní úředníky, sluší přece uvážiti, že stačily pouze, aby jen malá část nynějšího úřednictva byla v místnostech, jež se uvolní, umístěna. Proto úřednictvo projevuje opětně přání, aby se zřídily domy pro úředníky s odůvodněním, že v Hlučíně exponovaní ženatí úředníci jsou nuceni vésti dvojitou domácnost, protože nemohou pro své rodiny najíti žádného bytu. Mimo to musí se ještě přihlížeti k okolnosti, že přílivem učitelských sil pro reálné gymnasium zůstává ještě více bytová nouze.⁴² Problém s nedostatkem bytů vyznívá také z četných žádostí o zabránění přidělení bytu podle výše uvedeného § 1 zákona č. 304/1921 Sb. z. a n., jež přicházely od učitelů, úředníků či četníků z různých míst Hlučínska. Tak například ředitelství občanských škol v Petřkovicích žádalo 22. září 1921 okresní hejtmánství v Hlučíně, aby zabralo pro učitele byt u pana Eduarda Schoffra v domě č. 148 v Petřkovicích. Byt sestával z kuchyně a čtyř pokojů. Návrh byl, aby se tam ubytovala učitelská rodina s jedním svobodným učitelem jako podnájemníkem. Byt byl Eduardem Schoffrem pronajímám penzionovanému učiteli Josefu Böhmovi, který měl dvoučlennou rodinu a na tak velký byt neměl podle ředitelství občanských škol v Petřkovicích nárok, protože by pro něj bylo možno snadno v obci naléztí přiměřeně velký byt. V Petřkovicích v té době byt vůbec nemělo nebo

žilo v podnájmu v nevyhovujících podkrovních světnicích nebo v nečistých hostinských pokojích hned osm učitelů, tedy celá polovina sboru.³

Že se situace nevztahovala jen na učitele, dokládá žádost doktora Antonína Svobody, ustanoveného do funkce obvodního lékaře v Petřkovicích, k zabránění bytu č. 215 v téže obci. V žádosti adresované zemské politické správě v Hlučíně ze dne 9. ledna 1922 dotyčný sděloval, že přes usilovné hledání nenašel v obci vhodné volné místnosti pro svou lékařskou ordinaci, a proto prosil o zabránění bytu o třech pokojích a kuchyni po učiteli Bernardovi, jenž se měl v polovině února odstěhovat do Německa.⁴

V Kravařích je doložen zajímavý případ snahy o zabránění vily inženýra Františka Kohouta č. 452 pro veřejné účely. Vedlo k ní předchozí obsazení bytů v budovách tamní státní hospodářské a hospodyňské školy pro školní účely. Škola měla být 6. listopadu 1921 v přítomnosti ministra zemědělství slavnostně otevřena a z toho důvodu byla potřeba dřívější bytové místnosti uvolnit a upravit. Vila Ing. Kohouta byla již delší čas prázdná, a měla být proto zabráněna pro obytné účely státních zaměstnanců. Při místním šetření prohlásil zástupce majitele vily, že se do ní nastěhuje sám a ohledně možného pronájmu promluví s majitelem a podá zemské správě politické vhodné návrhy. Jelikož ovšem slibu nedostal a naopak

zemská správa politická zjistila, že se do vily nehodlá nastěhovat a hledá další nájemce ve snaze získat co možná největší nájemné, byl objekt zabrán „pro obytné účely učitelských sil české občanské školy v Kravařích.“ Z pedagogů pouze ředitel obecné a měšťanské školy Karel Hruška měl v Kravařích byt o dvou pokojích, ovšem vlhký a nezdravý, do něhož se nakonec ani nenastěhoval. Po zabránění vily navrhl inženýr Kohout s obcí jednání ohledně dobrovolného pronájmu, které pro údajně přemrštěné požadavky vlastníka nebylo akceptováno. Úřad zplnomocněného komisaře 27. června 1921 vyznamenal inženýra Kohouta o zabránění jeho vily na základě § 1 zákona z 12. srpna 1921 č. 304 s tím, že kromě ředitele Karla Hrušky ji budou obývat ještě dva další učitelé. Majitel vily zůstala k dispozici jedna podkrovní mansarda. Zabránění soukromého vlastnictví bylo zdůvodněno veřejným zájmem, neboť pro bytovou nouzi nebylo možno nalézt učitelským silám v Kravařích přiměřeného bytu, čímž trpěla jejich služba. Majitel vily následně podal stížnost na ministerstvo veřejných prací v Praze, v níž uvedl, že je přednostou stavebního úřadu dolů Severní dráhy Ferdinandovy v Moravské Ostravě, kde rovněž se svou rodinou, manželkou a dcerou, bydlí. Jelikož měl vzhledem k vysokému věku a téměř 49leté službě v úmyslu nastoupit v krátké době do výslužby, koupil si v Kravařích vilu se zahradou a její zabránění považoval za protizákonné a nepřipustné, načež ministerstvo veřejných prací žádosti 29. srpna 1922 vyhovělo i s ohledem na to, že majitel projevil ochotu před vydáním zabíracího nálezu místnosti dobrovolně pronajmout, a tudíž měly být prostory získány dohodou.⁵

Jak naléhavý a vážný problém se získáním vhodného ubytování pro nově přichozí učitele z vnitrozemí byl, dokládají nejen žádosti o přidělení bytu z řad jednotlivců, ale i zvýšená pozornost Slezské Matice osvěty lidové, která upozornila na nutnost neodkladného řešení této situace dopisem zplnomocněnému komisaři Šrámkovi ze dne 4. října 1921, v němž čteme: „Z řad učitelstva dosazeného na Hlučínsko a to skoro ze všech obcí na Hlučínsku docházejí nás neustále stížnosti týkající se nedostatku vhodných bytů pro učitele v jednotlivých obcích ustanovené.

Učitelstvo stěžuje si, že přes veškeré svoje snahy nemůže pro sebe a svoje rodiny získati bytů a prohlašuje, že výmluvy na nedostatek bytů v té které obci nejsou pravdivé, poněvadž čas od času uprazdňují se přece jen v obcích byty a někdy i byty po učitelích německých, které odpírány jsou místním učitelům českým a zadávány stranám jiným. Mimo to poukazuje učitelstvo na to, že v mnohých obcích jsou byty náležející příslušníkům německé říše, kteří však v obci nebydlí a pouze občas do obce z Německa přijedou, aby byt prohledli. Všeobecně poukazuje učitelstvo na to, že vládní komisaři v jednotlivých obcích nejeví žádné snahy, aby místním učitelům byty v obci získali a přikazali, což při dobré vůli bylo by ale možno. Otázka učitelských bytů na Hlučínsku je palčivá a v řadách učitelstva možno pozorovati jisté rozladění, které projevuje se tím, že mnozí z učitelů prohlašují, že na svém místě nesetrvají. Dovolujeme si uctivě na tuto okolnost upozorniti a prosíme snažně, aby pan zplnomocněný komisař pro Ratibořsko záležitosti té věnoval laskavě zvláštní pozornost, neboť nebylo by na prospěch škol samých, kdyby starší učitelstvo ze škol na Hlučínsku odcházelo a bylo nahražováno učiteli mladšími do poměrů nezpracovanými. Záležitost tuto považujeme za velmi důležitou, pozorujeme-li vývoj věci na Hlučínsku a proto rozhodli jsme se jí předložiti.“⁶

Zmíněná fluktuace učitelů, dána mimo jiné i nevhodným ubytováním, se na Hlučínsku projevovala navzdory podobným benefitům, jaké měli učitelé na Slovensku, po celé období první republiky. Bylo to však dáno i náročností práce, která byla spojena také s podporou českého kulturního života v tomto problematickém území, respektive s odezvou na ni. Ztížené hledání ubytování českých učitelů bylo dáno kromě objektivních důvodů také tím, že si obyvatele učitele, jež nebrali v potaz výuku náboženství, nepřálo. K tomu přispěla rovněž proněmecká agitace.

Na Hlučínsku byla od počátku jako první řešena výstavba obytných domů v nově zřízeném okresním městě a přirozeném centru oblasti, Hlučíně. Výstavba tří obytných domů pro státní zaměstnance zde probíhala v letech 1922–1925. Nájemní dům pro učitele byl v letech 1925–1926 vystavěn v Petřkovicích, kde se učitelé silně domáhali

Obytné domy pro státní zaměstnance v Hlučíně od Hanse Kalitty. Pohled na trojici nově postavených domů, dobová pohlednice z 20. let 20. století (Muzeum Hlučínska).

vzniku této budovy. Další obytný dům byl postaven v Hlučíně jako prostředek útlumu sílící nezaměstnanosti v letech 1931–1933 na stejné ulici jako první trojice. V nově zastavované části rozšiřujícího se města Hlučína byl na sklonku meziválečného období v roce 1938 zbudován poslední z obytných domů. Pro ubytování důstojníků v Hlučíně umístěné vojenské jednotky hraničářského pluku 4 byla naproti kasárnám vystavěna v letech 1936–1937 čtveřice nájemních obytných domů. K snížení nezaměstnanosti vznikla v Hlučíně v letech 1926–1927 také kolonie dvojdomků pro hornické penzisty moravsko-ostrovského revírního báňského úřadu v Moravské Ostravě, která měla rovněž přispět k většímu napojení obyvatel na průmyslovou Ostravu.⁷

Architektonický výraz obytných domů navržených v první polovině 20. let 20. století v Zemském stavebním úřadě v Opavě, konkrétně Hansem Kalittou a Karlem Schmelzerem, určoval ve Slezsku i pohraničních oblastech stále oblíbený *Heimatbaustil*. Hlučínské dvojdomky pro hornické penzisty představovaly ukázkou typového projektu bytové zástavby z fondu pro sociální péči hornickou při ministerstvu veřejných prací od architekta Aloise Kubíčka. Obytné domy z 30. let prokazují zřetelně změnu stylového modu, směřujícího k funkcionalismu a purismu.

Prvním takovýmto domem byla realizace brněnského architekta pracujícího ve státních službách, Oskara Poříšky, v Hlučíně z let 1931–1933. Ve srovnání s Kalittovým obytným domem se na jeho fasádách neobjevuje dekorativní aparát ani snaha o malebnost, nýbrž racionální rozvržení oken a balkónů ve snaze vytvořit funkční moderní bydlení. Podobně byly řešeny také důstojnické domy, jejichž jednoduchý bezzdobný výraz měl svůj protějšek v kasárnách, postavených ve stejné době na druhé straně příjezdové cesty do Hlučína z Opavy. V roce 1938 realizovaný obytný dům v Hlučíně z kanceláře bratrů Šlapetů měl ztvárnění ovlivněné stejnými architektonickými proudy. Sice konzervativnější, ale neuskutečněný návrh z roku 1937 svými kubickými formami poukazuje na zcela avantgardní řešení s rovnou střechou, které bylo v této oblasti přijatelné jen pro několik jedinců. Na Poříškově obytném domě, důstojnických domech i realizovaném Šlapetově obytném domě se proto uplatňovaly valbové střechy.

K výstavbě prvních obytných domů žádali státní zaměstnanci v Hlučíně přípisem ze dne 20. srpna 1921 zplnomocněného komisaře republiky Československé pro Ratibořsko Josefa Šrámka, aby byla postavena kolonie úřednických domů s ohledem na to, že pro naprostý nedostatek bytů žijí odlou-

čeně od svých rodin, popřípadě v bytech zcela nevyhovujících.⁸ Ubytovaní byli provizorně v ústavu a nemocnici děkana Richtera, bývalém Královském pruském celním úřadu a jinde, kde se nabízela možnost bytových kapacit.⁹

Podle přípisu ze dne 26. července 1921 nemělo ministerstvo veřejných prací pro stavby obytných domů pro státní zaměstnance možnost úhrady, neboť jeho finanční kvóta byla již vyčerpána, a proto doporučilo, aby stavbu převzalo ministerstvo sociální péče za podmínek zákona o stavebním ruchu ze dne 11. března 1921, č. 100 Sb. z. a n. a podle provádějícího nařízení ze dne 21. května 1921, č. 191 Sb. z. a n. Za tímto účelem měla obec nebo obecně prospěšné stavební družstvo, které by se utvořilo ze „státních zaměstnanců v Hlučíně službou přidělených“, převzít příslušný stavební projekt.¹⁰

V dopise zplnomocněného komisaře republiky Československé pro Ratibořsko z 11. srpna 1921 ministerstvu sociální péče v Praze byla situace vysvětlena s požadavkem, aby zemská vláda slezská byla zmocněna k zahájení jednání ohledně získání vhodného staveniště a zhotovení generálního projektu pro zamýšlené stavby.¹¹ V zemském stavebním úřadu v Opavě vznikla plánová dokumentace k stavbě obytných domů pro státní zaměstnance k datu 5. října

1922, jež byla následně schválena ministerstvem veřejných prací.¹² Jejím autorem byl vrchní stavební rada zemského úřadu v Opavě Hans Kalitta (23. dubna 1876 Opava až 20. března 1930 Opava),¹³ jenž vytvořil návrh dvou propojených nájemních domů, označených písmeny A a B. Po jejich realizaci bylo rozhodnuto o stavbě domu C. Dvou-podlažní domy vznikly na Nádražní a k ní kolmé Tyršově ulici. Byly situovány v blízkosti železniční stanice naproti travnatému kopci s vodárenskou věží z let 1912–1913. Poblíž se nacházely dva domy pro železniční zaměstnance z roku 1912, postavené – stejně jako vodárna a nádraží – katovickou společností Königliche Eisenbahndirektion.¹⁴ Obytné domy pro státní zaměstnance urbanisticky zapadaly do konceptu zástavby Nádražní ulice, a proto byly postaveny rovnoběžně s ní. Uliční čáru kopírovala kamenná zídka, místy prolomená balustrádou, rytmičovaná mohutnými koulemi. Mezi ní a domy byla parkově upravená plocha se stromy a keři, jež vytvářela intimitu prostředí, kterou podtrhávala malebnost hmotového uspořádání domů a neobiedermeierovské pojetí fasád.

Na Nádražní ulici se uplatňovala vstupní fasáda domu A se středovým rizalitem a boční fasáda domu B s polygonální vstupní schodišťovou věží se zvonicovou stře-

Obytné domy pro státní zaměstnance v Hlučíně od Hanse Kalitty. Pohled na fasádu domu B, navazující na dům A. Současný stav (foto Adam Hubáček, 2015).

Učitel'ský dům v Petřkovicích. Vstupní průčelí. Původní architektonické členění před zateplením fasády. Současný stav (foto Adam Hubáček, 2015).

chou a ustouplou částí fasády. Oba původně navržené domy měly mít mansardové střechy s komínovými tělesy a obdélnými či termálními vikýři. Trojosý vstupní rizalit domu A s mírně vystouplou střední osou byl zdůrazněn předsunutým schodištěm v ose schodiště mezi kamennými zdkami lemujícími ulici. Domy byly navrženy s výrazně před-sazenou profilovanou korunní římsou a podlažími vzájemně oddělenými kordonovými římsami. Fasády byly provedeny v hrubé omítce, dekorativní prvky a architektonické články kontrastně v omítce hladké nebo ve štuku. Okna na fasádách domů nabývala různých tvarů, vždy ovšem obdélných, v pohledově nejexponovanějších místech opatřených půlkruhovým nadsvětlíkem. Z dekorativního aparátu Kalitta nejčastěji na stavbě obytných domů pro státní zaměstnance v Hlučíně užíval půlkruhové oblouky, plastické kartuše, konkávně zvlněné lamely nebo kování s geometrickým či neoempírovým pavučinovým motivem zábradlí, okenních parapetů a mřížoví oken. Typickým prvkem *Heimatbaustilu* byly dřevěné okenice oken prvního patra a vikýřů nad rizalitem. Ke dvěma původně navrženým domům, vytvářejícím půdorys písmene L, přibyl dodatečně třetí dům, označený písmenem C, jenž stál samostatně v těsné blízkosti domu B, situovaného kolmě k Nádražní ulici. Mezi jejich bočními fasádami tak vznikl

průchod bránou do dvora. Členění fasád nově postaveného domu bylo obdobné jako u vedlejších domů, v případě vstupního průčelí sice nebyl užit rizalit, ale jinak se jednalo o členění vstupního průčelí domu A.

K postavení dalšího obytného domu došlo v Petřkovicích, kde místní učitelstvo oficiálně žádalo dopisem ze dne 29. května 1924 tamní obecní zastupitelstvo, aby již uskutečnilo stavbu učitelského domu. Stavba měla být zadána na základě veřejného vypsání s doručením do 2. července 1925. Obecní rada v Petřkovicích přitom již v červenci 1924 podala žádost na oddělení pozemních staveb zemského stavebního úřadu v Opavě o vypracování stavebních plánů. Přibližně o půl roku později, 3. ledna 1925, přišla z důvodu zaneprázdněnosti zamítavá odpověď. Nakonec však stavitel Karl Schmelzer odevzdal obecní radě v Petřkovicích již v únoru 1925 náčrtek, na němž je navzdory některým změnám patrná podoba realizované stavby, 23. srpna 1925 řešení hlavní fasády, dne 1. září 1925 podobu zadní fasády, 19. ledna 1926 pozměněnou hlavní fasádu z důvodu zvýšení pater o 20 cm a 22. února 1926 ztvárnění postranních fasád a zábradlí schodiště.

Stavbu realizoval a dispozičně řešil v Petřkovicích usazený stavitel August Klimánek, jehož nabídka činila 374 708 korun. Další nabídky reagující na veřejné vypsání přišly

od Miloslava Martince z Moravské Ostravy (419 430 korun), stavební firmy Dvořák a Kučera ze Slezské Ostravy (419 497 korun) a Františka Richtera z Přívozu (431 320 korun). Pro výběr Augusta Klimánka hrálo kromě nejnižší ceny také to, že ho architekt Karl Schmelzer doporučil jako velice solidního a schopného stavitele, bydlícího navíc v těsném sousedství staveniště.¹⁵ Dozor nad stavbou prováděl stavitel Jakub Nehleděl z Moravské Ostravy.

Stavební místo při hlavní petřkovicke silnici naproti hornické kolonie Mexiko se oproti původní domněnce ukázalo také jako vyhovující. Při realizaci došlo k několika změnám, například hlavní římsa nebyla provedena dřevěná a orákosovaná, jak bylo uvedeno v rozpočtu, ale po dohodě se stavebním dozorem a s přihlédnutím k ekonomickým důvodům v železobetonu.

Na základě místního ohledání dne 10. července 1926 byl obytný dům s příslušenstvím, 1. července 1926 dokončený, zkolaudován a byl vydán souhlas s jeho obyváním a užíváním. Náklad na stavbu činil 378 267 korun. Současně se obecní úřad v Petřkovicích dotazoval po částkách, za něž byly postaveny obdobné obytné domy v jiných obcích v regionu. Odpověď přišla z Kunčiček u Ostravy, kde dům s devíti byty o 27 obytných místnostech pro učitele a obecní zaměstnance byl postaven nákladem cca 1 050 000 korun, Michálkovic, kde náklad na stavbu učitelského domu obnášel 474 000 korun a Lazů, kde se dokončoval obytný dům o deseti bytech, ale náklad dosud nebyl zřejmý.¹⁶

Petřkovicke obytný dům obdélného půdorysu se delší fasádou obracel ke komunikaci, původně však byl navržen na půdorysu písmene L. Stejně jako u Kalittových obytných domů je i před petřkovicke učitelským domem předzahrádka. Architektonicky řešil Schmelzer fasády objektu rovněž v *heimatbaustilové* poloze. I zde mělo důležitou úlohu užití hladké omítky na architektonických člancích a převažující hrubé omítky, stejně jako vikýřů na vysoké valbové střeše, jejichž okna měly chránit dřevěné okenice. Na hlavní fasádě uplatnil architekt Schmelzer princip symetričnosti v rizalitu se dvěma vikýři i asymetričnosti v celkovém pojetí fasády se dvěma ustouplými

okenními osami na levé straně z čelního pohledu na budovu. Vstup s šambránou s ušíma a podélným osmibokým nadsvětlíkem v barokně zvlněné supraportě se nacházel ve střední ose rizalitu, zdůrazněn v prvním patře a ve valbě umístěnými velkými obdélnými okenními rámy se dvěma kanelurovanými sloupy s hladkými prstenci. Ve valbě je rám umístěn mezi dvouetážové vikýře s konkávními rameny s geometricky ztvárněnými volutami, vrcholícími římsami orámovanými trojúhelníkovými štíty. V jejich první etáži se nacházela okna odpovídající osvětlení obytných prostor, druhou etáž štítů prolamovaly v průčelí jen malé otvory ve tvaru vertikálního šestiúhelníku. Po stranách vstupu se v rizalitu uplatňovaly dvě okenní osy. Zajímavě vyřešil projektant orámování okenních otvorů. V přízemí byla v rámci čelní i boční fasády, navazující na vstupní rizalit, užitá okna orámovaná pravouhlou šambránou s barokně zaoblenou hladkou suprafenestrou, v patře rámovala okna pouze pravouhlá šambrána. Výjimečně zdobená byla slepá nárožní osa bočního průčelí navazujícího na rizalit, kde suprafenestru v přízemí zdobil štuk s volutami rámovaným rokajovým a srdcovým motivem a v patře nesly tři kanelurované pilastry profilované kladí. Střed této fasády korunoval obdobně ztvárněný štít o šířce dvou okenních os, převažující horizontální linie domu byly zdůrazněny kordonovou a přetaženou korunní římsou. Zbylé fasády byly řešeny spíše utilitárně. Abstraktní geometrický dekor se na domě objevoval v rámci vstupních dvoukřídlých dveří (motiv kosočtverců v prosklených obdélných kasetách) a kovového zábradlí schodiště (vertikální obloučkový motiv).

Oproti obytným domům, realizovaným projektanty ze Zemského stavebního úřadu v Opavě ve 20. letech 20. století, představuje další obytný dům z první poloviny 30. let značný posun nejen z hlediska časového, ale především stylového. Jeho vypracováním byl ministerstvem veřejných prací pověřen brněnský architekt Oskar Poříška (12. září 1897 Brno – 31. května 1982 Brno),¹⁷ jenž měl návrh domu na rohové parcele na Nádražní ulici naproti českému reálnému gymnáziu zhotovit do srpna 1931, neboť ministerstvo kladlo velký důraz na to, aby se

Učitelský dům v Petřkovicích. Boční fasáda. Původní architektonické členění před zateplením fasády. Současný stav (foto Adam Hubáček, 2015).

následně se stavbou započalo a pomohlo se tím snížit velkou nezaměstnanost na Hlučínsku. Přesto ještě 17. srpna neměl Oskar Poříška všechny potřebné podklady. Podle zprávy vypracoval k tomuto datu tři alternativy, neboť nevěděl, jaký způsob stavění je v místě preferován – zdali volná soustava, tzn. volně stojící budovy nebo zástavba řadová, tzn. s napojením na sousední objekty. Rovněž se dotazoval na možnost předzahrádky. Pokud by nebyly požadovány, prosil o výslovné sdělení této skutečnosti. Městská rada Hlučina 18. srpna 1931 reagovala na Poříškovu dopis z Brna tím, že jednoduše rozhodla povolit stavbu v čáře dle inženýrem Trullayem pořízeného stavebního plánu Nádražní a Polní ulice. Stavební povolení bylo dáno při místním šetření 3. května 1932. Během dalších jednání o předzahrádkách rozhodla městská rada povolit ji přípisem státnímu stavebnímu dozoru z Nádražní ulice ve vzdálenosti 2,6 m od budovy, nikoliv však z kolmé, dosud nepojmenované ulice, kde měl k domu navazovat ihned chodník. Z dalších pramenů je patrné, že 20. února 1933 byla stavba, prováděná stavitelem Augustem Klimánkem, hotova a dne 24. března téhož roku kolaudována.¹⁸

Obytný dům byl řešen s ohledem na místní situaci. Jelikož Polní ulice s Nádražní

ulicí nevytvářela pravý úhel, nebyl ani obytný dům s devíti byty řešen jako jednolitý blok, ale jako spojení dvou obdélných půdorysů. K bloku, jehož delší strana tvoří vstupní průčelí z nádražní třídy, se v mírně šikmém úhlu pojí půdorysně menší obdélný blok. Místo jejich styku na boční ulici zprostředkovává zaoblený balkón v přízemí, prvním a druhém patře. Dům byl postaven na podezdívce z režného zdiva, dosahující úrovně parapetu oken v přízemí. Obě části budovy završují valbové střechy. Architektonický účinek obytného domu byl dán především třemi horizontálami s okenními otvory a dvěma vertikálami s balkóny. Jedna z nich tvoří střední osu průčelí se vstupem, zapuštěným do negativního rizalitu. Nad vstupními dveřmi s pravouhlym nadsvětlením se tak nacházejí dvě patra balkónů s jednoduchým kovovým zábradlím, balkónovými dveřmi a postranními okenními tabulemi. Vstupní fasádu tvoří po stranách negativního rizalitu dvojice trojdílných oken, v prvním a druhém patře na obou stranách navzájem propojených jemně vystouplou parapetní římsou. Druhou vertikálu tvoří zaoblený přechod s vykrojeným prostorem mezi oběma bloky, zdobený profilovanou korunní římsou ve výšce parapetní římsy, a dvojice oken po jeho pravé straně. Valbové střechy dosedaly na výrazně vysunu-

tu korunní římsu, chránící balkóny v nejvyšším patře.

Poříškovo řešení architektonického pojetí podle jeho vlastních slov o veřejných stavbách „vychází z moudře usměrněné skutečné potřeby, a ať jde o půdorys či provozní soustavu, o volbu konstrukcí či hmot, vždy se k této skutečné potřebě vrací.“¹⁹ Bylo založeno na jasném architektonickém řešení bez zdobných prvků odkazujících k minulosti či prvků vernakulárních, jež určovaly předešlé obytné domy.

Na takto moderně pojatou stavbu navázaly v rámci veřejných budov Hlučina až kasárny s důstojnickými domy. Jejich výstavba, motivovaná rovněž snížením nezaměstnanosti, byla po přestěhování ženijního skupinového velitelství II z Nového Bohumína do Hlučina nevyhnutelná, neboť velitelství s kanceláři sídlilo na přelomu let 1936 a 1937 v ústavu děkana Richtera, kde byli ubytováni také důstojníci.²⁰ Jejich počet dosahoval v rámci celého pluku, jenž měl své posádky také v Koblavě, Hrabyni a Opavě, čísla osmdesát, v samotném Hlučíně čítalo velitelství pluku šestnáct důstojníků a sedm rotmistrů.²¹ Dvoupodlažní důstojnické domy, jež byly postaveny naproti kasárnám ve funkcionalistickém stylu v letech 1936–1937, obsahovaly přesně šestnáct bytů.

Domy byly situovány do zadních částí parcel tak, aby mezi nimi a silniční komunikací mohla vzniknout zahradní plocha se sadovou úpravou. Vybudovány byly čtyři domy, v nichž se nacházely vždy čtyři byty, sklepy a půda. U každého domu se objevovaly společné prvky – obdélný půdorys, velká šesticílná okna na nezdobených hladkých fasádách, valbové střechy, vstup ve střední ose a odtud se odvíjející dispozice se středovým schodištěm při zadní severní straně, lišily se však v uspořádání hlavních, dvorních či bočních průčelí, v nichž se mohly objevovat negativní rizality, lodžie či balkóny.

Jejich autorství bychom mohli hypoteticky přiřknout Augustu Klimánkovi (28. listopadu 1877 Dolní Benešov – po roce 1945 Německo) na základě paralel s jeho plánem k novostavbě jednopatrového obytného domu s nejmenšími byty pro deset rodin pro obec Petřkovice z roku 1930, který se realizace nedočkal.²² Je však otázkou, zda by projekt takto prestižní zakázky pro ubytování vojenské honorace mohl získat místní stavitel, jímž August Klimánek rozhodně byl.²³

Domy s nejmenšími byty pojímal Klimánek ve dvou variantách. Jedna, určená lizenovými rámci a rizalitem s výškově diferencovanou střední osou, navazovala na

Obytný dům pro státní zaměstnance v Hlučíně od Oskara Poříšky. Celkový pohled. Stav v roce (foto Adam Hubáček, 2013).

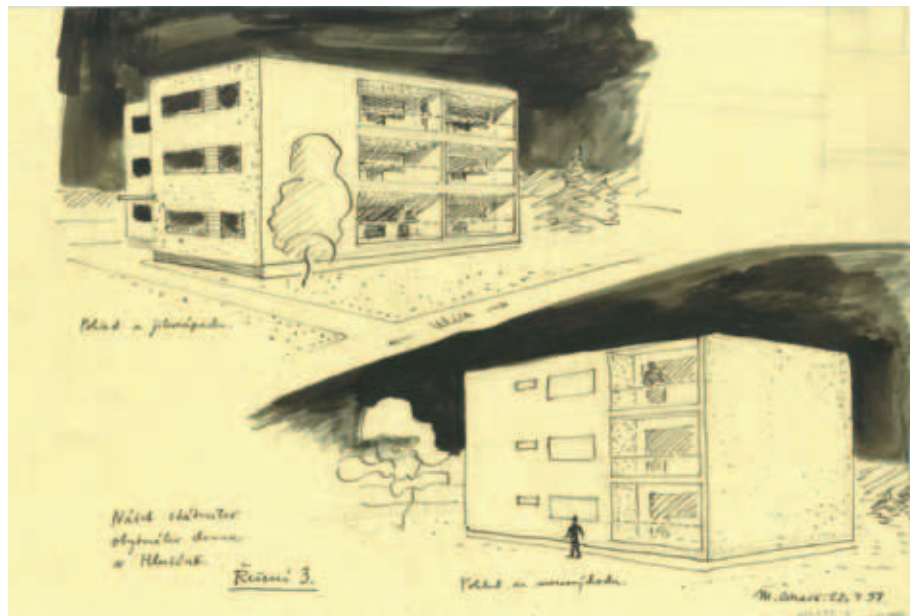
Důstojnické domy v Hlučíně. Celková situace. Současný stav (foto Adam Hubáček, 2015).

modernistickou architekturu prvních desetiletí 20. století, druhá, s hladkými fasádami prolomenými pouze okenními, dveřními a balkónovými otvory a proskleným schodišťovým rizalitem, byla puristická. Podle plánové dokumentace z prosince 1930 se měly v suterénu kromě sklepů nacházet dva byty s pokoji o rozloze 19,14 m² a kuchyní o ploše 16,66 m². Přízemí a první patro bylo pojímáno shodně tak, že z centrálního schodiště měl být přístup do čtyř bytových prostor. Byty po stranách schodiště měly mít pokoj o výměře 20,20 m² a kuchyň zaujímající plochu 17,27 m², dva byty se vstupy naproti schodišti pokoj o něco větší (20,33 m²) a přibližně stejně velkou kuchyň se spíží (17,28 m²). Projekt, jenž počítal se stavbou tří těchto domů, však nebyl realizován.

Totéž bylo v literatuře uváděno i o projektu bratří Šlapetů na stavbu obytného domu v Hlučíně.²⁴ V červenci roku 1937 navrhli tito projektanti dvě základní varianty domu, z nichž bylo dále rozpracováno řešení jednoznačně konvenčnější, jež bylo v lednu následujícího roku poupraveno do ještě tradičnější podoby. Návrh, který byl ihned zamítnut, představoval avantgardní před-

stavu moderního bydlení, v němž byla tradiční hmota obytného domu nahrazena základní vertikálně rozloženou kubickou hmotou s rovnou střechou, rozměrnými otevřenými balkóny, horizontálními liniemi oken i nečleněnými plnými fasádami. V architektonicky i myšlenkově konzervativním prostředí mohlo toto řešení oslovit jen jednotlivce a nemělo šanci na úspěch. Varianta, která byla dále rozpracována, byla završena valbovou střechou a měla v rámci fasády zdůrazněnou vstupní osu s okenními otvory v horizontální ose mezi trojdílnými okny osvětlujícími jednotlivé byty s malými horizontálními otvory směřujícími k vstupní ose.

Obě neuskutečněné varianty počítaly se třemi podlažními. Nakonec byl realizován pouze patrový nájemní dům, jenž měl sedlovou střechu²⁵ i odlišné členění fasád. Ve střední ose se nacházel vstup rámovaný z obou stran cihlou. Stejný materiál byl uplatněn také v patře, kde odděloval dvojdílné okno od postranních vertikálních okenních otvorů. Po stranách střední osy se nad cihlou obloženým soklem s horizontálními okenními otvory suterénu uplatňovala v obou patrech dvojice trojdílných oken.

Státní obytný dům v Hlučíně od bratří Šlapetů. Nerealizovaný náčrt. Červenec 1937 (Muzeum umění Olomouc, Sběrka architektury, sign. A 553).

Nad druhou a pátou okenní osou byla navržena vertikální vikýřová okna. Podobně byla řešena i zadní, severní fasáda domu, kde se navíc objevoval vstupní schodišťový rizalit s valbovou střechou a dvoudílnými okny ve střední ose v mezipatrech schodiště. Po stranách rizalitu i celé fasády byly ještě navrženy úzké vertikální okenní otvory, jejichž situování bylo na vlastní fasádě i v rizalitu ve stejné výšce. Se stavbou se čtyřmi dvoupokojovými byty s příslušenstvím bylo započato v roce 1938, vzhledem k válečným událostem však byla dokončena v mírně upravené podobě až v roce 1948.²⁶

Kromě výše uvedených nájemních domů byl v Hlučíně realizován také projekt zaměstnaneckého sociálního bydlení pro hornické penzisty, související se snahou státu zajistit vedle bytových kapacit pro zaměstnance státních úřadů také důstojné bydlení zaměstnanců hornického průmyslu v oblasti severních Čech, loketská-falknovská hnědouhelná pánve a Ostravska. O této významné realizaci pojednává samostatný článek v loňském sborníku.²⁷

Popisované obytné domy představovaly ve své době ukázkou kvalitního standardizovaného bydlení. Jejich architektonický

výraz se posouval vzhledem k dobovým dominantním stavitelským proudům, z nichž ovšem nijak nevybočovaly. Nejstarší skupina tří obytných domů u hlučínského nádraží od Hanse Kallity vykazuje příkladné prvky *Heimatbaustilu*, což je u stavby programově „české“ do určité míry překvapující. Mansardové střechy, okna s dřevěnými okenicemi, šambrány s půlkruhovými oblouky, plastické kartuše, kombinace hrubých a hladkých omítek, polygonálně vystupující schodišťové těleso zastřešené zvonicovou střechou či vymezení areálu obytných domů zdí z režného kamenného zdiva jsou prvky, které autor uplatnil i u své vlastní vily, *Trautes Heim* (Roztomilý domov), postavené v roce 1927 v opavské vilové čtvrti Komenda. V obou případech šlo projektantovi o vytvoření sentimentálně koncipovaného domova s parkově upraveným okolím. Některými architektonickými články jsou hlučínské obytné domy podobné úřednickému domu na Kylešovském kopci v Opavě, postavenému podle návrhu stejného projektanta v letech 1924–1926. Opavský úřednický dům však prozrazuje větší příklon k neorenesanci. Architekturu učitelského domu v Petřkovicích tvoří z baroka vycháze-

Státní obytný dům v Hlučíně od bratří Šlapetů. Celkový pohled. Současný stav (foto Adam Hubáček, 2016).

jící prvky, mezi něž patří zvlněné supraporty a suprafenestry, v jednom případě doplněné o rokajový štuk či rizalit rámované střešními vikýři s konkávně zvlněnými rameny s geometricky (sic!) ztvárněnými volutami. Tyto jsou spojené s prvky klasicistními (užití sloupů, motiv kanelurovaných pilastrů nesoucích kladí), tradičního *Heimatbaustilu* (charakteristické valbové střechy, typické ovšem i pro baroko, nebo téměř nezbytné dřevěné okenice) či *art deco*, jež se uplatnily pouze v detailech (na vstupních dveřích v motivu kosočtverců v prosklených obdélných kazetách). V architektuře Hlučínska lze modernistickou snahu o oproštění stavitelství od přebytečných architektonických prvků a zdobnosti sledovat příznačně v areálu hlučínských kasáren s protějšími důstojnickými domy a v téměř shodně provedeném areálu koblovských kasáren, v obou případech stavěnými od roku 1936. Jejich fasády člení pouze okenní otvory, mající ovšem klasicky obdélný tvar a členění latinského kříže. Architekti Oskar Poříška a bratři Šlapetové uplatnili na jimi navržených obytných domech puristické fasády. Zejména Poříškův obytný dům z let 1931–1933 se zaoblenou vertikálou balkonů a převažujícími horizontálními liniemi dokládá nejen architektovu bohatou činnost ve státní bytové výstavbě, ale i jeho šíření principů avantgardní architektury do menších (vesměs moravských) měst.

Stavby obytných domů z meziválečného období slouží nadále svému původnímu účelu, prošly však úpravami, které původní architekturu často znehodnotily. Obytné domy pro státní zaměstnance v Hlučíně od Hanse Kalitty byly v posledním desetiletí opravovány nejednotně, přesto jejich archi-

tektonické články zůstaly zachovány.²⁸ U petřkovického učitelského domu byla zařezána fasáda, čímž zaniklo veškeré původní plastické členění fasád, byť bylo v jednodušší podobě znovu obnoveno. Poříškův obytný dům si ve své podstatě uchoval svou původní podobu, což se nedá říci o obytném domě od bratří Šlapetů, jenž byl nadstaven o středový vikýř a vnitřně adaptován již krátce po válce.²⁹ V posledních desetiletích byly různě barevně upraveny původně jednotné fasády důstojnických domů v Hlučíně, stejně jako protějších kasárenských budov.

Jako nemovitou kulturní památku se v roce 2008 podařilo zapsat pouze jediný obytný dům od Hanse Kalitty u hlučínského vlakového nádraží.³⁰ Ze souboru tří domů, vykazujících stejný autorský rukopis i podobnou míru dochování, došlo k prohlášení pohledově nejvíce se uplatňujícího z bývalé Nádražní ulice (dnes Dr. Edvarda Beneše). Návrhy k prohlášení zbylých dvou domů nebyly akceptovány pro údajnou menší míru jejich autenticity, přestože vykazují téměř totožné hodnoty jako prohlášený objekt.³¹ Oba tyto obytné domy by si do budoucna památkovou ochranu jednoznačně zasloužily jako kvalitní regionální ukázky architektury neobiedermeieru s prvky *Heimatbaustilu*, vytvářející celistvý areál. O možné památkové ochraně by se dalo uvažovat i v případě intaktně dochovaných důstojnických domů s kasárnami v Hlučíně, reprezentujících puristicko-funkcionalistickou architekturu z druhé poloviny 30. let 20. století s výrazným urbanistickým uskupením. Prohloubení památkové ochrany meziválečné architektury na Hlučínsku zůstává úkolem do budoucna.

Poznámky:

1. NOVOTNÁ, Dana. Zákulisí bytové zástavby za 1. republiky. *Urbanismus a územní rozvoj*, 2012, roč. XV, č. 4, s. 9–10.
2. ZAO, fond Zplomocněný komisař republiky Československé pro Ratibořsko, inv. č. 113, kart. 39.
3. ZAO, fond Zplomocněný komisař republiky Československé pro Ratibořsko, inv. č. 150, kart. 63.
4. Tamtéž.
5. Tamtéž.
6. Tamtéž.
7. STRAKOŠ, Martin. Hornická kolonie v Hlučíně, idea zahradních měst a tvorba architekta Aloise Kubička. In: *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2015*. Ostrava 2015, s. 53–67.

8. ZAO, fond Zplomocněný komisař republiky Československé pro Ratibořsko, inv. č. 113, kart. 39.
9. JUNG, Jiří – HUBÁČEK, Adam. *Architektura Hlučína. Od počátku města do roku 1938*. Ostrava 2015, k. č. 52.
10. ZAO, fond Zplomocněný komisař republiky Československé pro Ratibořsko, inv. č. 113, kart. 39.
11. ZAO, fond Zplomocněný komisař republiky Československé pro Ratibořsko, inv. č. 113, kart. 39. – ZAO, fond Zemská vláda slezská v Opavě, inv. č. 2246, sign. IX/90/VI/K-16.
12. SOKA Opava, fond Okresní úřad v Hlučíně, inv. č. 14, kart. 14.
13. VYBÍRAL, Jindřich. Opavští architekti a stavitelé v letech 1918–1938. *ČSZM, série B*, 1988, roč. 37, s. 258–259; ROSOVÁ, Romana – STRAKOŠ, Martin (eds.). *Průvodce architekturou Opavy. Opava Architecture Guide*. Ostrava 2011, s. 329; STRAKOŠ, Martin (ed.). *Průvodce architekturou Krnova. Krnov Architecture Guide*. Ostrava 2013, s. 326; JUNG, Jiří – HUBÁČEK, Adam. *Architektura Hlučína...*, c. d. v pozn. 9, s. 206.
14. Tamtéž, k. č. 46, 48.
15. Uvádí při tom stavbu kostela ve Strahovicích a také realizaci jeho stavby obecné školy v Chuchelné. AMO, fond Archiv obce Petřkovice, inv. č. 46, kart. 8.
16. AMO, fond Archiv obce Petřkovice, inv. č. 46, kart. 8.
17. Monograficky PELČÁK, Petr – WAHLA, Ivan (eds.). *Oskar Poříška 1897–1982*. Brno 2011.
18. SOKA Opava, fond Archiv města Hlučín, inv. č. 231, kart. 51.
19. PELČÁK, Petr – WAHLA, Ivan (eds.). *Oskar Poříška...*, c. d. v pozn. 17, s. 21.
20. DURČÁK, Josef. *Opevňování Ostravska v letech 1935 až 1938*. Opava 2005, s. 11.
21. JUNG, Jiří – HUBÁČEK, Adam. *Architektura Hlučína...*, c. d. v pozn. 9, k. č. 61.
22. AMO, fond Archiv obce Petřkovice, inv. č. 45, kart. 6.
23. Ke Klimánkovi JUNG, Jiří – HUBÁČEK, Adam. *Architektura Hlučína...*, c. d. v pozn. 9, s. 206–207.
24. V literatuře ZATLOUKAL, Pavel (ed.). *Lubomír Šlapeta – Čestmír Šlapeta: Architektonické dílo*. Olomouc – Brno 2003, s. 236. MUO, Sbírká architektury, sign. A 553.
25. Navržena však byla valbová střecha.
26. Městský úřad Hlučín, odbor výstavby a územního plánování, stavební spisovna – objekt Jaselská 793/13, Hlučín.
27. STRAKOŠ, Martin. Hornická kolonie v Hlučíně... c. d. v pozn. 7, s. 66.
28. Rohový dům mezi ulicemi Dr. Edvarda Beneše a Tyršovou získal hladkou omítku místo hrubé, která se dochovala na zbylých dvou domech tohoto souboru.
29. Městský úřad Hlučín, odbor výstavby a územního plánování, stavební spisovna – objekt Jaselská 793/13, Hlučín.
30. Dr. Edvarda Beneše č. p. 587/24, památkově chráněn od 26. listopadu 2008, r. č. ÚSKP 103360.
31. Jedná se o domy Tyršova 588/1 a Tyršova 589/3.

ENGLISH SUMMARY

Residential buildings in the Hlučín region between the world wars Adam Hubáček

The growth in the number of schools and official institutions in the Hlučín region after 1920 brought problems due to the lack of accommodation for newly arriving employees. Initially, efforts focused on building residential blocks in Hlučín – the natural centre of the region and the new district capital. Three residential blocks for state employees were built in 1922–1925. A building containing rented apartments for teachers was built in 1925–1926 in Petřkovice. Another residential block was built in Hlučín as a measure to alleviate growing unemployment in 1931–1933. The last of the inter-war residential blocks was built in a newly developed part of Hlučín in 1938. Four blocks containing rented apartments for army officers from the 4th Border Regiment were built in 1936–1937 opposite the regimental barracks. In 1926–1927 a housing scheme consisting of semi-detached houses for retired coal miners was built by the Ostrava-based Moravian-Silesian Mining Authority; the project aimed to alleviate unemployment as well as improving local people's access to the industries of Ostrava.

The architectural style of the buildings in Silesia and the border regions dating from the first half of the 1920s designed by the Provincial Building Authority in Opava (specifically by the architects Hans Kalitta and Karl Schmelzer) was influenced by the German Heimatbaustil. The semi-detached houses for retired miners in Hlučín were examples of a standardized design by the architect Alois Kubíček, used by the social care fund for coal miners at the Ministry of Public Works. The residential buildings from the 1930s present a distinct stylistic shift towards Functionalism and Purism. The first building in Hlučín to be designed in line with this aesthetic was by the state-employed Brno architect Oskar Poříška; construction was in 1931–1933. In comparison with Kalitta's building, the façades no longer feature decorative elements or attempts at the picturesque; instead there is a rational arrangement of windows and balconies, creating a functional modern apartment block. The army officers' blocks were built in a similar style; their simple, unornamented façades mirrored their counterparts at the nearby barracks (built around the same time). The residential block built in Hlučín in 1938 by the Šlapeta brothers' architectural studio was likewise influenced by the same stylistic tendencies.

Key words:

state building programmes – Hlučín – residential blocks – housing issues

SOUČÁSTI OLTÁŘE ZE ZANIKLÉHO KOSTELA SV. JANA NEPOMUCKÉHO V OPAVĚ-KYLEŠOVICÍCH

Hana Rajhelová – Filip Šimek

Kostel sv. Jana Nepomuckého v Opavě-Kylešovicích byl vystavěn v letech 1816–1818 z prostředků obce, jednak z důvodu nedostatečné kapacity místní kaple, jednak aby zdejší obyvatelé již nebyli nuceni kvůli náboženským obřadům navštěvovat opavské kostely. Svatostánek byl ovšem v roce 1945 zasažen granáty a o rok později stržen. Ze sutin se podařilo zachránit několik součástí vybavení, mimo jiné i velkou část oltáře. V roce 2016 byl na vybraných částech, a to dřevěných sochách dvou polychromovaných andělů, proveden průzkum a komplexní konzervátorsko-restaurátorský zásah. V příspěvku jsou shrnuty nejdůležitější události spojené s duchovní správou obce a existencí kostela sv. Jana Nepomuckého, přehled oltářních součástí, které byly do dneška zachovány a v neposlední řadě je zde dokumentován průzkum a komplexní zásah na sochách dvou polychromovaných andělů, pocházejících z kostelního oltáře.

K historii kostela sv. Jana Nepomuckého v Kylešovicích

Dříve samostatná obec Kylešovice se nachází jihovýchodně od města Opavy, mezi toky řek Moravice a Opavy. V současnosti se jedná o jednu z obecních částí zmiňovaného města. První písemné zmínky o obci – německy Gilschwitz, latinsky Gilschovitium – pocházejí ze 40. let 14. století.¹ V počátcích Kylešovice spadaly pod duchovní správu opavského kostela Nanebevzetí Panny Marie, kde byl pro farníky udržován český kněz. Obyvatelé Kylešovic přispívali také na kostelík (kapli) sv. Kříže v nedalekých Kateřinkách.² Převaha německého obyvatelstva postupně vedla k úplnému vymizení kázání v českém jazyce, a tak se české obyvatelstvo, pravděpodobně i obyvatelé Kylešovic, přesunulo za kázáním v češtině do kostela sv. Jiří, dnes sv. Vojtěcha na opavském Dolním náměstí.³

V 16. století se stejně jako v celé Evropě i v Opavě a přilehlých obcích šířilo luteránství a vlny reformace a protireformace vedly k více změnám v duchovní správě i patronátu obce. Po zrušení tzv. moravské fary při kostele sv. Jiří, uklidnění situace a obnově stále katolické duchovní správy v Opavě se Kylešovičtí opět ocitli pod správou kostela Nanebevzetí Panny Marie.⁴

Především kvůli potížím s pohřbíváním zesnulých požádali roku 1781 Kylešovičtí o vlastní duchovní správu, která byla zamítnuta z důvodu nevelké vzdálenosti obce od

města Opavy. Cesta z Kylešovic do Opavy trvala pouze půl hodiny a komunikace byly vždy schůdné. Pro obyvatele Kylešovic sloužily hřbitovy u kostela sv. Kateřiny⁵ a u kaple sv. Kříže v Kateřinkách,⁶ byli však pohřbíváni i u jiných opavských kostelů.

Ve vsi samotné stály tři kapličky: kaple Panny Marie Čenstochovské, nacházející se na hranici obce a Opavy, kaple na tzv. Prachovníku, umístěná při řece Moravici směrem na Raduň, a kaple sv. Jana Nepomuckého v centru obce, poblíž současného kostela. Kaple sv. Jana Nepomuckého měla věž se dvěma zvony, které byly zasvěceny sv. Jiří a sv. Janu Nepomuckému. V roce 1787 vznikla na místě kapličky nová, větší kaple, v níž se nejprve sloužily jen pobožnosti, od roku 1792, kdy byl udělen souhlas, i příležitostné mše a bohoslužby, které celebroidali kněží z Opavy. Rostoucímu počtu věřících ale kaple prostorově nedostačovala. Její malou kapacitu nevyřešila ani přístavba sakristie v roce 1807. V roce 1815 obec požádala o povolení k stavebnímu rozšíření kaple, které bylo uděleno pod podmínkou, že veškeré náklady na stavbu ponese ona sama.⁷ Obec rozhodla, že místo rozšíření kaple realizuje stavbu nového kostela a ještě v roce 1815 zhotovil státní inženýr, tehdy tuto pozici zastával Johann Anton Englisch, plán a rozpočet. Dne 1. května 1816 byla stavba zahájena a ukončena 17. června 1818, následně proběhla demolice původní kaple. Dne 16. května 1819 vysvětil kostel farář Jan Krautwurst.⁸

Kostel sv. Jana Nepomuckého o rozměrech 12 × 26 m tvořila loď zaklenutá placovými klenbami na širokých klenebních pasech, posazených na sdružených jónských pilastrech se zalamovaným kladím. Interiér kostela prosvětovaly tři páry oken završených segmentovými záklenky. První klenební pole bylo užší, na loď navazoval zúžený presbytář s polygonálním závěrem. Fasáda byla zdobena profilovanými římsami a okenními šambránami, věž v ose průčelí zvýrazňoval rizalit. Pilastry, mezi nimiž byl umístěn hlavní vchod s trojúhelníkovým frontonem, nesoucí přední fasádu s prolamovaným kladím pod korunní římsou, rámoval po stranách také rizalit. Nad frontonem se nacházelo okno varhanní kruchty, prostor věže osvětlovalo kruhové okno ve čtvercovém poli. Horní hrany postranních atikových křídel štítu byly konvexně probrány. Patro zvonice s lizénovým rámem, s půlkruhově zaklenutými okny zdůrazněnými šambránou, horizontálně oddělovala od štítu kordonová římsa (viz obr. 1).

Vnitřní vybavení kostela bylo realizováno postupně. Stolařské práce provedl Ignác Večerek z Opavy, kovářské práce Josef Postulka a Jan Smolka z Kylešovic, zvony odlil

Obr. 1 Průčelí kostela kolem roku 1930 (TESAŘ, Petr. Kostel sv. Jana Nepomuckého v Kylešovicích, Opava 2007, obrazová příloha).

František Stanke z Olomouce. Štukatérské práce a kazatelnu realizoval Jan Nitsche z Olomouce,¹⁰ který pravděpodobně upravil i hlavní oltář. V roce 1829 přibyl do kostela i varhany z dílny opavského varhanáře Karla Kuttlera.

Hlavní oltář byl údajně sestaven z dílů oltáře, který byl rozebírán v opavské Heide-richově nemocnici. Dne 17. července 1821 vystavil František Domesé potvrzení na příjem 50 funtů másla za dodané oltářní části. Kompozice oltáře (viz obr. 2) i jeho částí, zachycená na dobových fotografiích, naznačuje, že byl sestaven z více oltářů, případně byl dotvořen Janem Nietschem. Oltář z kylešovického kostela je obdobou oltářů sv. Anny a sv. Františka z kostela sv. Petra a Pavla v Hradci nad Moravicí.¹¹

Zřízení samostatné duchovní správy pro Kylešovice bylo podmíněno založením vlastního hřbitova, který byl zbudován v roce 1868 a o rok později byl vysvěcen. Ve stejném roce došlo k výstavbě fary a zajištění dotace pro duchovního správce. Na základě souhlasu Svatého stolce byla dne 28. srpna 1872 vyhlášena samostatná farnost Kylešovice. Největšími stavebními změnami prošel kostel sv. Jana Nepomuckého po roce 1892, kdy se stal farářem P. Florián Fritz. Ten systematicky zajišťoval renovaci jeho interiéru i exteriéru zahrnující i osazení věže hodinami v roce 1893, inicioval opravu hlav-

Obr. 2 Pohled na oltář v kostele v Kylešovicích (GUDRICH, Rudolf. Kronika obce Kylešovic, Opava 1932, s. 163).

ního oltáře Assmanovým ateliérem roku 1899 a zakoupení dvou zvonů v roce 1901. Na konci 19. století byla kapacita kostela shledána nedostačující, což roku 1897 vyvolalo jeho rozšíření o oratorium nad sakristií. Na začátku 20. století byly pak vystavěny dvě předsíně před bočním (1902) a hlavním (1903) vchodem. S adaptací kostela pro větší počet věřících mělo pomoci také zřízení funkce kooperátora, která byla ustavena v roce 1908.¹²

V průběhu první světové války byla sice provedena oprava střechy jedné z předsíní, dále pak věže a fasády kostela (1916–1917), ale rovněž byly zabaveny zvony pro válečné účely. Nové zvony byly pořízeny v roce 1922. Barokní oltář se zdobeným svatostánkem doplnily po stranách sochy sv. Petra od sochaře Nováka z Olomouce z roku 1922 a sv. Pavla od Bohumila Beka z Kutné Hory z roku 1923.¹³ Dále byla roku 1923 provedena elektrifikace kostela a v roce 1924 se uskutečnila renovace oltářů, kazatelny, soch a výmalba interiéru kostela akademickým malířem Aloisem Zapletalem z Mariánských Hor. Roku 1942 byly opět zabaveny všechny zvony vyjma umíráčku, dva nové zvony byly pořízeny těsně před koncem druhé světové války, v roce 1944. V tomto roce byly dostavěny i nové varhany firmou Rieger-Kloss z Krnova.¹⁴

Dne 22. dubna 1945 byla v průběhu osvobozovacích bojů zasažena dělostřeleckými granáty kostelní věž, kterou na konci války nacisté využívali jako pozorovatelnu. Věž se

zřítla, těžce poškodila střechu a v důsledku toho se propadla také klenba hlavní lodi kostela. Vážně poškozeno bylo i vybavení interiéru. Na jaře 1946 byl kostel stržen a zbylé cihly použity k adaptaci Orlovny pro liturgické účely. Orlovna byla ještě v témže roce prodloužena z důvodu instalace varhan. Následovalo vybudování věže pro zavěšení zvonů a přenesení dalšího užitelného vybavení z původního kostela, včetně oltáře a soch. Roku 1949 se uskutečnila jejich oprava. Ve druhé polovině 50. let 20. století byly bohoslužby v Orlovně přerušeny a vybavení přesunuto do budovy fary. Konání bohoslužeb bylo ve farní budově obnoveno až v roce 1969. Ty zde probíhaly až do konce 70. let 20. století, kdy byla fara zbourána v rámci výstavby sídliště.¹⁵ Několik součástí vybavení pak bylo přeneseno do minoritského kláštera v Opavě, kde zůstaly až do roku 2001. Budoucnost předmětů byla v tomto momentě nejasná a před pravděpodobným zničením je zachránil zájem odborných pracovníků Slezské univerzity, kteří je od minoritů (respektive administrátora pro Kylešovice) získali. V současné době se součásti oltáře nachází v depozitářích Slezského zemského muzea a Slezské univerzity v Opavě, kam byly přeneseny v roce 2015.

Restaurování vybraných částí oltáře zaniklého kostela sv. Jana Nepomuckého
Do současnosti se z původního vybavení kostela dochovala především větší část ol-

Obr. 3 Ve středu svatostánek, vpravo otočná schránka, vlevo krucifix (foto Martin Polásek, 2015).

táře, včetně kompletního svatostánku. Ten je doplněn šesti polychromovanými sloupky a dvěma anděly po stranách a opatřen dřevěnou otočnou schránkou na monstranci a další mešní předměty. V dřevěné schránce se z lícové strany nachází nika, ve které je umístěn bohatě zlatený krucifix. Celá schránka je vyložena kompletně dochovanou textilí (viz obr. 3).

Na svatostánku je posazena plastika beránka Božího se zlatenými, do půlkruhu vyběhajícími paprsky (viz obr. 4).

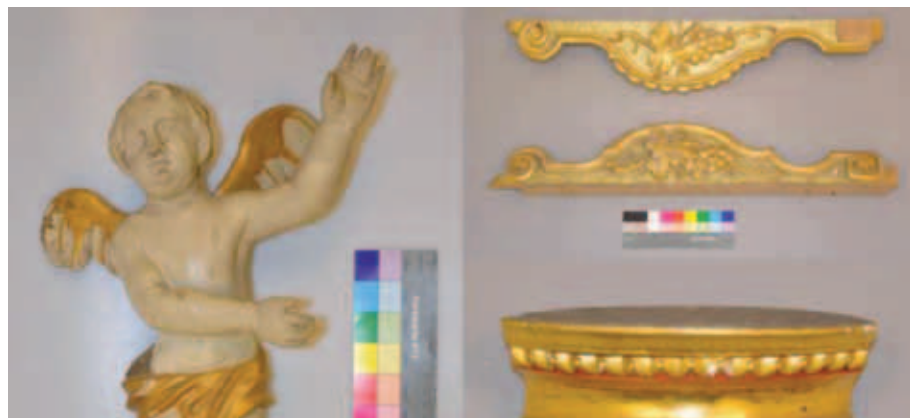
Společně s částí oltáře se dochovaly také dvě drobnější polychromované plastiky andělů a dvě bohatě zlatené konzoly a zdobné lišty (viz obr. 5). Tyto předměty zřejmě nebyly součástí oltáře, ale nacházely se v jiné části kostela.

V letech 1994–1995 byl v Kylešovicích vystavěn nový kostel, opět zasvěcený sv. Janu Nepomuckému, do kterého byly umístěny další zachované části vybavení původního kostela. Konkrétně se jednalo o sochy sv. Petra a Pavla, sochu sv. Jana Nepomuckého, obraz Křtu Páně a Panny Marie Čenstochovské (původní oltářní obraz).

V rámci bakalářské práce zpracované na Ústavu historických věd Slezské univerzity v Opavě studentem Filipem Šimkem¹⁶ byl proveden průzkum a následně konzervace a restaurování dvou dřevorezeb polychromovaných andělů, které byly součástí oltáře zaniklého kylešovického kostela (viz obr. 6). V následujícím textu budou sochy andělů označovány jako anděl č. 1, který byl původně umístěn po levé straně svatostán-

Obr. 4 Vlevo beránek Boží, vpravo sloupky svatostánku (foto Martin Polášek, 2015).

Obr. 5 Vlevo jeden z dvojice drobnějších andělů, vpravo nahoře zdobné lišty, vpravo dole jedna z dvojice konzol (foto Martin Polášek, 2015).

ku, a anděl č. 2, původně situovaný na jeho pravé straně.

Na základě dostupných fotografií¹⁷ je možné určit, že sochy se původně nacházely po stranách svatostánku umístěného na oltářní menze. Součástí obou soch jsou volutové konzoly, na kterých andělé klečí a mírně se naklání směrem ke svatostánku. Oba andělé jsou ztvárněni prostřednictvím klečící dospělé mužské postavy s párem křídel, mírně nakloněnou hlavou a drapérií. Rozdíly mezi nimi spočívají v tvarování vlasů, výrazu tváře, členitosti drapérie, která je výrazněji řasená u anděla č. 2, a v gestech rukou. Zatímco anděl č. 1 vzpíná ruce k modlitbě, anděl č. 2 má ruce překřížené na prsou, pravou přes levou. Na základě pózy a gestikulace rukou můžeme anděly označit, jako adoranty, především pak anděla č. 1, původně situovaného na levé straně svatostánku. Andělé jsou díky své pozici postaveni do role svědků eucharistické svatosti a svědků vzdávajících úctu a slávu Ježíši Kristu.

Těla obou andělů nejsou dutá ani v zadní části vydlabaná, jak bylo často zvykem pro snížení hmotnosti sochy a pro lepší a rov-

noměrné vysychání dřeva.¹⁸ Těla jsou řezána z jednoho bloku, samostatně zhotovená a připojená jsou jen křídla a chodidlo přední, obnažené nohy.

Oba andělé jsou zahaleni do zlaté drapérie s opaskem stejné barvy a nabíraným převisem na bocích odkloněných od svatostánku. Drapérie nezakrývá nohu anděla, na které klečí. Na zadní straně drapérie pokračuje až mezi křídla, kde se postupně zužuje a ztrácí. Na zadní straně plastik je celkově patrná zploštělost a hrubší opracování, také polychromie je zde jednodušší.

Polychromie je barevně nenáročná, těla pokrývá vrstva původně bílého inkarnátu, zlatení zvýrazňuje pouze drapérie a části křídel andělů. Křídla zasahují v nejvyšší části do úrovně vrcholu hlavy a dole k pasu. Polychromie volutové konzoly je střídá, bílý povrch akcentují zlaté pásy v zalamaných římsách na horní a dolní části konzol.

Anděl č. 1 je vysoký 99,5 cm a jeho součástí bylo v nálezovém stavu jen levé křídlo, pravé bylo od těla odděleno, ale dochováno. Polychromie byla poškozena jen lokálně, většinou mechanickými vlivy nebo nesoudržností polychromie s podkladem a také

Obr. 6 Vpravo anděl č. 1, vlevo anděl č. 2, stav před zásahem (foto Filip Šimek, 2015).

krakelází. Na celém povrchu sochy i konzoly se nacházely depozity nečistot a prachu. Křídla se skládají ze dvou částí, menší, těsně přiléhající na záda anděla, a samotného křídla. Části křídel byly k tělu připevněny pomocí hřebíků, v případě pravého křídla přibitou podložkou, která obě jeho části spojovala. Na levém stehně anděla se pak nacházela dlouhá podélná prasklina. Vespodu zadní strany byly pozorovány stopy po biologickém napadení dřevěného materiálu, pravděpodobně červotočem. Volutová konzola s obdélníkovým půdorysem je zhotovena z desek spojených na rybinu. Zadní strana konzoly je zcela bez polychromie. Socha je ke konzole přichycena dřevěným kulem a dodatečně opět hřebíky.

Anděl č. 2 je 98,5 cm vysoký a jeho stav byl výrazně horší než v případě prvního anděla. Polychromie na mnoha místech ztrácela soudržnost s podkladem, případně dřevem a odpadávala. Mnohá místa jeví známky mechanického poškození. Opravdu závažná poškození byla pozorována na čele i vlasech, na vnější hraně pravého křídla,

pravé paži a dolní části převisů drapérie. Znečištění mělo podobný charakter jako v případě prvního anděla. Křídla byla k tělu připevněna opět pomocí hřebíků. U konzoly scházela vrchní pohledová vícenásobně zalomená římsa, dotvářející tvar voluty. Na zadní straně byly znatelné stopy biologického napadení, opět pravděpodobně červotočem.

V rámci průzkumu byla provedena identifikace druhu dřeva, využitého při výrobě soch. Vzorky byly odebrány z míst poškození v zadní části levého křídla a spodní části těla anděla č. 2. Mikroskopickým pozorováním bylo dřevo v případě obou vzorků určeno jako lipové.

Analýza polychromie se zaměřila především na určení původní barevnosti a materiálového složení vrstev polychromie. Vzorky pro zkoumání stratigrafie barevných vrstev byly odebrány celkem z pěti míst na andělu č. 1 a z osmi míst na andělu č. 2. Odběr probíhal vždy na hlavě (vlasech), horní části a perutích křídel, drapérii a konzole. Ačkoliv uskutečněný stratigrafický prů-

zkum pomohl k vytvoření přibližné představy o původním barevném řešení soch, nebylo již možné provést kompletní rekonstrukci autentické barevnosti. Sochy prošly nejméně dvěma barevnými koncepcemi polychromie. Původní polychromie byla pravděpodobně provedena kombinací zlacení na poliment, které se nacházelo na křídlech anděla č. 1 a na horní části křídel anděla č. 2, a barevného pojetí drapérií, světle zelená u anděla č. 1 a světle červená u anděla č. 2, světlemodré perutě křídel anděla č. 2, růžového inkarnátu a hnědých vlasů a obočí obou andělů. V inkarnátu byla identifikována přítomnost zinkové běloby, která byla běžně využívána přibližně od roku 1834.¹⁹ Využití zinkové běloby může být jedním z důvodů degradace barevné vrstvy, protože v porovnání s jinými bílými pigmenty vykazuje nižší fyzikální a především chemickou stabilitu.²⁰ Pozdější přemalba pak byla kombinací bílé barvy a zlacení patrně v podobě, kterou můžeme na sochách pozorovat dnes. Jako základ bílé barvy byla použita titanová běloba, v Evropě používaná až po roce 1919.²¹ To naznačuje, že by tato přemalba mohla korespondovat s úpravami oltáře v roce 1924. Nejsou ovšem vyloučeny další úpravy v pozdějším období. Analýza zlacení na drapériích a křídlech andělů ukazuje na původní použití techniky zlacení na poliment a pozdější využití nátěru práškovým zlatem, pro co svědčí i stopy po tazích štětcem.

V průběhu první poloviny roku 2016 byl na sochách andělů proveden komplexní konzervátorsko-restaurátorský zásah, jehož hlavními cíli bylo prvně vyřešit nevyhovující konstrukční spoje, a to v oblasti křídel připojených k tělu hřebíky, které sochy poškozovaly, především pak zajistit stabilizaci spojů andělů s konzolami, které byly značně nestabilní. Dále bylo rovněž nutné stabilizovat polychromii a provést retuše v poškozených místech. Upřednostněno bylo zachování současné barevnosti soch, která odpovídá i barevnému řešení polychromie ostatních dochovaných součástí oltáře.

V první fázi zásahu bylo po zhodnocení a zohlednění výsledků humanitního a přírodovědného průzkumu přistoupeno k demontáži poškozujících spojů (železné hře-

bíky) v oblasti křídel a také k demontáži soch od konzol, kde bylo spojení realizováno dřevěným kulem a opět poškozujícími hřebíky. Následovalo mechanické čištění za pomoci štětců, wishab houby i prášku, které vedlo k odstranění velké části nečistot. Perzistující nečistoty pak byly odstraněny 5% roztokem Syntaponu L v demineralizované vodě s přídavkem etanolu, nanášeným lokálně vatovými smotky. Ke konsolidaci polychromie bylo použito disperzní lepidlo na bázi metylmetakrylátu a butylakrylátu s komerčním označením Lascaux 498-20x, podle potřeby ředěné vodou, které bylo nanášeno malým štětcem a po změkčení polychromie umožnilo její přilnutí zpět k podkladu. Pro dosažení uceleného vzhledu předmětů a doplnění míst, kde byla polychromie poškozená, byl využit tmel složený z modelářské sádry s přídavkem polyvinylacetátového lepidla. Po vytvrdnutí bylo místo zbrúšeno na úroveň okolního povrchu. Na doplněná místa byla následně aplikována napodobivá retuš. V případě bílého inkarnátu a žluté barvy na části zad andělů byly použity temperové barvy, v případě zlacení akrylová barva. Na závěr bylo provedeno spojení částí křídel pomocí dřevěných kolíčků a lepeného spoje. Obdobně se postupovalo i při spojení křídel s těly andělů. U anděla č. 2, jehož upevnění ke konzole bylo nedostatečné (kýval se), se přistoupilo ke zvětšení průměru kule, který spojuje sochu s podstavcem, nalepením vrstvy papíru na jeho povrch a následným usazením anděla na takto upravený kůl. Stav andělů po zásahu zachycuje obrazová příloha (viz obr. č. 7).

Závěr

V současnosti jsou tedy první části oltáře, potažmo dalšího zachovaného vybavení z interiéru kostela, dvě sochy andělů, zrestaurovány a společně s ostatními předměty uloženy v klimaticky optimálním prostředí depozitářů Slezské univerzity v Opavě a Slezského zemského muzea. Do budoucna se předpokládá postupné zrestaurování všech dochovaných částí oltáře zaniklého kylešovickeho kostela, ovšem jejich další využití není prozatím jednoznačně stanoveno.

Obr. 7 Vpravo anděl č. 1, vlevo anděl č. 2, stav po zásahu (foto Filip Šimek, 2016).

Poznámky:

1. HOŠÁK, Ladislav. *Historický místopis země moravskoslezské*. Praha 2004, s. 746–747; TUREK, Adolf a kol. *Místopisný rejstřík obcí českého Slezska a severní Moravy*. Opava 2004, s. 302.
2. GUDRICH, Rudolf. *Kronika obce Kylešovic*. Opava 1932, s. 147–159.
3. ZUKAL, Josef. Český kostel a česká škola v staré Opavě. *VMO* 1907, s. 59–77.
4. TESÁŘ, Petr. *Kostel sv. Jana Nepomuckého v Kylešovicích*. Opava 2007, s. 9–10.
5. GUDRICH, Rudolf. *Kronika obce...*, c. d. v pozn. 2, s. 147–159.
6. ZAO, fond F. Šigut, inv. č. 160, kart. 13.
7. GUDRICH, Rudolf. *Kronika obce...*, c. d. v pozn. 2, s. 159.
8. TESÁŘ, Petr. *Kostel sv. Jana...*, c. d. v pozn. 4, s. 16–17.
9. Tamtéž, s. 19.
10. GUDRICH, Rudolf. *Kronika obce...*, c. d. v pozn. 2, s. 161.
11. TESÁŘ, Petr. *Kostel sv. Jana...*, c. d. v pozn. 4, s. 18.
12. Tamtéž, s. 19–25.
13. KADĚRA, Bohumil. *Opavské chrámy a kostely*. Opava 2002, s. 101–103.
14. TESÁŘ, Petr. *Kostel sv. Jana...*, c. d. v pozn. 4, s. 25–27.
15. Tamtéž, s. 27–29.
16. ŠIMEK, Filip. *Komplexní konzervátorská-restaurátorský zásah na dvojici soch z bývalého kostela sv. Jana Nepomuckého v Opavě-Kylešovicích*. Bakalářská práce, Slezská univerzita v Opavě, Opava 2016, 89 s.
17. GUDRICH, Rudolf. *Kronika obce...*, c. d. v pozn. 2, s. 163; TESÁŘ, Petr. *Kostel sv. Jana...*, c. d. v pozn. 4, obrazová příloha.
18. KOTRBA, Heřman. *Třísky z dílny řezbáře*. Brno 1982, s. 172.
19. EASTAUGH, Nicholas – WALSH, Valentin – CHAPLIN, Tracey – SIDALL, Ruth. *Pigment Compendium. A Dictionary and Optical Microscopy of Historical Pigments*. Oxford 2008, s. 412–413.
20. OSMOND, Gillian. *Zinc White: a review of zinc oxide pigment properties and implications for stability in oil based painting*. University of Queensland. Dostupné z: http://aiccm.org.au/sites/default/files/AICCM Bulletin_33-Osmond.pdf [cit. 25. 9. 2016].
21. EASTAUGH, Nicholas – WALSH, Valentin – CHAPLIN, Tracey – SIDALL, Ruth. *Pigment Compendium. A Dictionary...*, c. d. v pozn. 19, s. 370–371.

ENGLISH SUMMARY

PARTS OF THE ALTAR FROM THE DEFUNCT CHURCH OF ST JOHN OF NEPOMUK IN OPAVA-KYLEŠOVICE**Hana Rajhelová – Filip Šimek**

The Church of St John of Nepomuk in Opava-Kylešovice was built in 1816–1818 (using municipal funds) so that local people would no longer have to travel to Opava for religious services – and also due to the inadequate capacity of the existing chapel in Kylešovice. However, in 1945 the church was damaged by grenades, and it was demolished in the following year. Several parts of the interior fittings were rescued from the rubble, among them a large proportion of the altar. In 2016 the first two parts of the altar – wooden sculptures of two polychrome angels – were surveyed and fully restored for purposes of conservation. The paper summarizes the most important events connected with the existence of the Church of St John of Nepomuk, gives an overview of the parts of the altar that have survived up to the present day, and documents the surveying and complete restoration of the two polychrome statues that originally formed part of the altar.

Key words:

Opava-Kylešovice – Church of St John of Nepomuk in Kylešovice – altar – statues of angels

PŘÍSPĚVEK K DÍLU TĚŠÍNSKÉHO STAVITELE JOSEFA DRACHNÉHO

Eva Vojkovská

Článek se zabývá dílem těšínského stavitele Josefa Drachného. Nastiňuje jeho životní osudy a působení v Těšíně, ve kterém se oženil, byl přijat za měšťana a člena zednického cechu a kde s rodinou žil. Pracoval jako městský stavitel a architekt těšínského knížete Albrechta Sasko-Těšínského. Je autorem mnoha staveb ve městě, například Hlavní školy. Podílel se na přestavbách Těšína v rámci mezinárodních trhů a po požáru města v roce 1789. Navrhl církevní stavby v Rakouském Slezsku, z nichž některé se nacházejí na území dnešního Polska, stejně jako část původního Těšína, nyní Cieszyn. Vypracoval plány vzorových škol pro Náboženský fond pro farnosti vratislavského biskupství na území Rakouského Slezska. Jeho stavby se většinou nedochovaly, proto článek vychází především z archivních písemných pramenů a plánů.

Josef Drachný je významnou osobností stavitelství přelomu 18. a 19. století. Jeho dílo je spojeno především s Rakouským Slezskem a s městem Těšín, kde se svou rodinou žil. Josef Drachný se narodil 20. února 1735 v Bohuslavicích ve farnosti Dolní Benešov jako syn zednického mistra Jiřího Drachni a Roziny, rozené Holečkové.¹ Pocházel ze zednického rodu, jeho bratr Jakub působil jako stavitel ve Fryštátě. Josef Drachný se vyučil jako zednický mistr, velmi záhy opustil rodnou obec a odešel do Těšína. Již v roce 1765 byl přijat za měšťana a stal se členem zednického cechu v Těšíně. V roce 1766 se oženil s Annou Grochol, s níž měl dvě děti; staršího syna Jana, který se stal také stavitelem, a dceru Terezu, jež se provdala za významného těšínského architekta a malíře Ignaze Chambréze de Ryvos. Drachný zemřel 19. července roku 1816 v Těšíně.²

Stavitel Drachný působil v období přechodu baroka ke klasicismu v architektuře na periférii Rakouského Slezska. Jeho tvorba však byla zakotvena v doznívání pozdního baroka a zjednodušování barokních forem s rokokovými detaily. Bohužel většina jeho realizací byla přestavěna, proto jejich architektonická řešení známe především z archivních písemných pramenů a plánů.

Drachný získal praktické vzdělání zednického mistra a zkušenosti tradičního dobového stavitelství, které během let zdokonalil praxí. Zlepšil svůj výtvarný projev i stavitelské umění. Jeho rané návrhy a plány jsou příznačně hrubším kreslebným projevem a chybnou perspektivou, především v kresbě návrhů průčelí staveb. Naopak půdorysy jsou technicky kvalitnější.

Své první projekty vypracoval pro město Těšín, kde působil jako městský stavitel. Mezi počáteční stavby Drachného patřila přestavba věznice v Těšíně, pro kterou vypracoval půdorysy a řez stavby v letech 1772–1774.³ Navrhl nenáročnou adaptaci přízemí a přístavbu patra s kaplí v podkroví. Věznice měla nepravděpodobný půdorys a byla ukončena sedlovou a valbovou střechou.

Stavební historii Těšína a práci stavitelů ovlivnilo ustanovení mezinárodních trhů v Těšíně císařským dekretem v roce 1775. Trhy přinesly nové požadavky na výstavbu a přestavbu města kvůli vytvoření dostatečného zázemí pro obchodníky i návštěvníky a lepší reprezentaci města. Vedení města muselo vydlážit ulice, postavit nové silnice, zajistit protipožární opatření, poskytnout ubytování a vhodné podmínky pro obchodníky, jejich zboží a návštěvníky. Mezinárodní výroční svobodné trhy se konaly pouze do roku 1782, přesto se Těšín stal po určitou dobu významným obchodním a kulturním mezinárodním centrem. Mezinárodních svobodných trhů se účastnili především obchodníci z Polska nebo Pruského Slezska, Haliče a Saska. Konaly se dvakrát ročně: jarní trhy mezi 1. až 15. dubnem a podzimní trhy mezi 1. až 15. zářím. Protože výstavnost ve městě nebyla pro mezinárodní trhy vyhovující, bylo nutné přestavět tzv. Nový rynek v Těšíně, tedy současné náměstí, aby odpovídal novým požadavkům.⁴ Domy ve městě byly zčásti zděné a položené, přesto převažovala dřevěná zástavba. Na náměstí stály v té době tři hostince, dva z nich byly provozovány v nevyhovujících domech ze dřeva a jeden představoval pou-

ze pár světnic.⁵ Protože hostince musely zajišťovat i ubytování pro kupce a návštěvníky trhů, bylo třeba postavit nové zděné pohodlné hostince, které by vyhovovaly také požadavkům vojenské komanie a jejím štábům. Přestavba města byla financována z městské kasy Těšina, na výstavbu domů měly být použity zisky z pachtu piva. Původní dřevěné krámy na náměstí byly zbourány a byly postaveny nové zděné domy (Laager-, Waaren-Gewölbe), vhodné pro uskladnění zboží a k obchodování. V prvních patrech nových domů se nacházely byty, které měly být na rok pronajímány jak cizím, tak místním obchodníkům.⁶

Podobu náměstí v době konání trhů nelze popsat přesně, neboť po požáru v roce 1789 bylo přestavěno. Drachný vypracoval v roce 1774 plány svobodných privilegovaných trhů v Těšíně jako nové křídlo radnice, stojící vedle hlavní radniční budovy a tvořící frontu domů na náměstí.⁷ Drachný navrhl **dům svobodných trhů** jako jednopatrovou budovu s hladkou fasádou s osmi okenními osami s barokními šambránami. Fasáda byla rytmizována v přízemí vstupy s valeným záklenkem. První patro bylo odděleno kordónovou římsou a průčelí bylo ukončeno barokními okny se záklenkem, šambránou s ušima a střapcem v parapetu v atikovém patře. Budova měla v přízemí jednotraktovou dispozici, kterou vyplňovaly jednotlivé kvelby zaklenuté třemi klenbami v pasech. Z boční strany bylo umístěno schodiště do prvního patra vedoucí do probíhající chodby, z které se vstupovalo do sálu a úředních místností. Drachný pracoval s barokními rezidui, která jsou pro jeho práci velmi typická.

Mezinárodní trhy vyžadovaly opravenou a reprezentativní budovu radnice. Drachný navrhl přestavbu původní těšínské radnice, kterou v roce 1720 poškodil požár a ještě v 70. letech 18. století se nenacházela v dobrém stavu. První plány radnice vypracoval provinciální stavební ředitel Franz von Cerrini, který však překročil rozpočet. Návrhy byl pověřen Drachný, jenž musel své plány konzultovat s Cerrinim. V roce 1774 vypracoval rozpočet a stavební plány týkající se především dispozice a výstavby prvního patra.⁸ Radnice byla postavena na hloubkové parcele. Měla trojtraktovou dispozici,

první trakt tvořilo částečně podloubí a lékárna. Hlavní osou probíhala chodba, která byla nově zaklenuta plackou. Po pravé a levé straně se nacházely původní místnosti, částečně přestavěné kvůli městským vahám. V zadním traktu byl vybudován nově zaklenutý a vyzděný hostinský pokoj a původní šenk. První patro získalo trojtraktové rozvržení. Drachný vypracoval dvě dispoziční řešení schodiště do prvního patra. Přestavba se zřejmě neuskutečnila v plném rozsahu a podle Witolda Iwanka byla budova ještě v roce 1788 ve špatném stavu. Určitou úpravu radnice však můžeme předpokládat už z důvodu konání mezinárodních trhů. Poté byla ještě několikrát přestavěna. Josef Drachný se podílel na výstavbě věže s Ignazem Chambrezem v roce 1800. Podobu Nového rynku utvářela výstavná budova radnice, mezi významné šlechtické domy patří zděný a výstavný dům Laryše ze Lhoty uprostřed západní fronty náměstí a dále dům Adama z Tenčína na nároží Nového rynku a Široké. Prostor kolem trhu dotvářel dominikánský klášter, bývalá jezuitská rezidence s kolejí a kostelem sv. Kříže, alžbětinský klášter s kostelem sv. Josefa a se špitálem a významný barokní evangelický tzv. Milostivý kostel. Na náměstí měla stát také prachárna, kde by se uložil střelný prach pro čtyřicet lidí.⁹

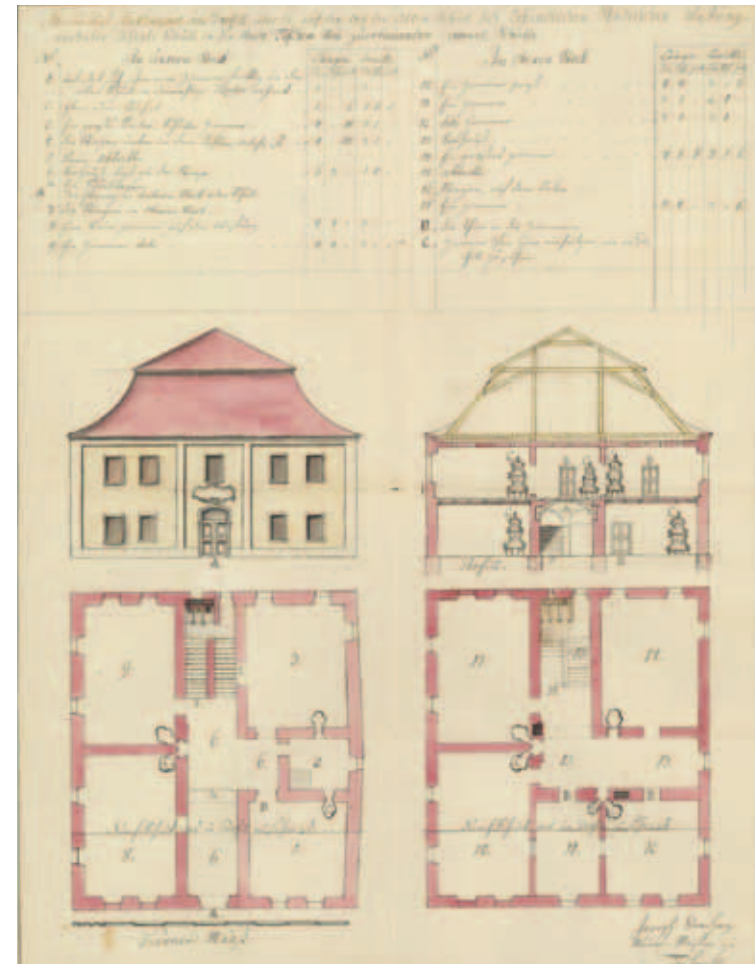
Výroční trhy v Těšíně ovlivnily přestavbu měšťanských domů. Do stavebního dění zasahoval také vrchní komisař pro trhy, který se k projektům vyjadřoval. Drachný navrhl přestavbu měšťanského domu č. 88 na Novém Městě v Těšíně, který patřil měšťanskému řezníkovi Josefovi Matterovi. Již v roce 1775 sepsal stavitel smlouvu, podle níž měl být nový dům ozdobou Nového Města a sloužit návštěvníkům trhů k ubytování. Plány vypracoval v letech 1776 až 1777.¹⁰ Podle jeho záměrů se jednalo o jednopatrový dům ukončený sedlovou střechou, který stál na hloubkové parcele. Drachný upravil dispozici domu novou zaklenutou chodbou, situovanou na hlavní osu, a umístěním podkovovitého schodiště v prostředním traktu domu. V přední části domu přistavěl novou světnici. První patro bylo řešeno také třítraktovou dispozicí. Fasáda měla jednoduchý vzhled, stavitel zvolil obdobné řešení jako v předchozích případech. Průčelí bylo

rytmizováno šambránou s ušima, horizontálně je členil sokl a kordónová římsa a bylo ukončeno barokním štítem. Dům stojí, avšak byl přestavěn.

V roce 1774 měla být přestavěna **rezidence jezuitů** (po zrušení řádu v roce 1773), aby se daly některé z jejích prostor využívat během trhů. Dvoupatří budova (sestavující ze dvou někdejších domů) sloužila jako latinské gymnázium a pro potřeby trhovců. V prvním patře se měly původní pokoje jezuitů přestavět na třídy, mezi pokoji se měla probourat zeď a menší pokoje spojit v prostornou třídu. Přízemí objektu se využívalo při ročních trzích k přechovávání zboží a jako celní úřad.¹¹ Iwanek Witold uvá-

dí, že Drachný vypracoval plány zrušeného **kláštera a gymnazijního kostela sv. Kříže** ještě v roce 1782. Leopold Šeršík, bývalý člen řádu, nechal na náklady náboženského fondu kostel nově zaklenout a postavit k němu věž. Přestavbu dokládá nápis nad hlavním portálem.¹² Pojezuitský kostel byl po požáru v roce 1789 přebudován Antonym Englischem.

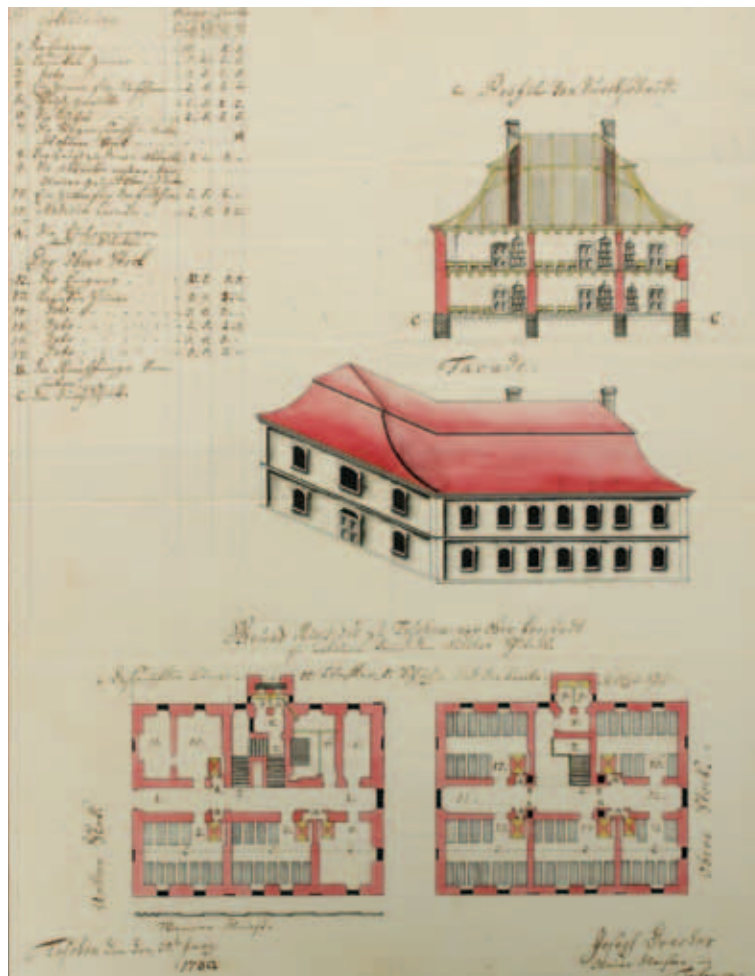
Mezi další Drachného projekty patří přestavba budovy staré farní školy na **Hlavní školu**, která byla založena roku 1776 (poté s výukou normální školy) a potřebovala vlastní novou budovu, jež z finančních důvodů nebyla postavena. Škola připravovala studenty také v oboru stavitelství. Působili

Plán Hlavní školy v Těšíně (ZAO, fond Královský úřad, inv. č. 1225, kart. 818).

v ní významní stavitelé a architekti, mezi jinými zeť Drachného Ignaz Chambrez de Ryvos, který učil kreslení a stavitelství. K původní škole měla být přistavěna učebna, byt ředitele, sestávající ze dvou nebo tří místností, a pokoj pro školníka. V roce 1776 Drachný vypracoval plány a rozpočet přestavby původní farní školy, ke které navrhl přístavbu nové části a první patro.¹³ Přízemní budovu se sedlovou střechou nahradil patrový objekt s mansardovou střechou. Stavitel nakreslil dva návrhy, které se lišily především dispozicí. První plán zachycuje jednopatrovou budovu s vysokou mansardovou střechou, s fasádou členěnou lizénami a okny s jednoduchou šambránou. Hlav-

ní osu vstupní fasády a nároží vertikálně akcentovaly lizény. V druhé variantě upustil od zdůraznění středové osy, fasádu horizontálně členila kordónová římsa a řada oken s barokními šambránami s ušima. Dům završovala barokní mansardová střecha s vikýři. Ve spisovém materiálu Královského úřadu se dochovala smlouva Josefa Drachného z roku 1777, ve které byl pověřen vypracováním stavebních plánů, zajištěním staveniště, materiálu, zedníků a řemeslníků. Po dokončení stavby měl obdržet 600 zlatých, ze kterých však musel zaplatit pracovní síly na stavbě. Přestavba byla provedena a teprve v roce 1789 získala škola novou budovu.

Plán vojenského špitálu v Těšíně (ZAO, fond Královský úřad, inv. č. 577, kart. 354).

Drachný pracoval na výstavbě vojenského špitálu, který byl postaven při Horní bráně na Horním předměstí. Připravil několik návrhů vojenského špitálu, které posoudil opavský stavitel Anton Kretschmer, provinční stavební ředitel v Opavě Franz von Czerrini a delegovaný vojenský úředník. V letech 1776 a 1777 vypracoval Drachný rozpočet a plán špitálu, například z roku 1777 je k dispozici půdorys nemocnice. Své návrhy předložil také opavský stavitel Anton Kretschmer a tesař Bažinský, který doporučoval dřevěnou stavbu. Po dlouhém jednání a posuzování projektů dalších autorů byl vybrán Josef Drachný. Ten v roce 1780 vytvořil návrh, ve kterém nakreslil patrovou budovu ukončenou opět mansardovou střechou. Užil své typické řešení s rytmizací jednotlivých architektonických prvků na hladké fasádě a pilastry na nároží, které Šopák označil za „selské rokoko“. Drachný uplatnil třítraktovou dispozici s probíhající chodbou uprostřed. Druhé architektonické řešení je zajímavější. V dispozici opustil předešlé uspořádání, vstup vedl do prostorné vstupní haly se schodištěm. Zajímavé je řešení fasády Czerriniho návrhu, ve kterém uplatnil trojosý rizalit s toskánskými pilastry po stranách.¹⁴

V roce 1788 vypracoval Drachný plány pro **adaptaci kláštera Milosrdných bratří v Těšíně**. Pracoval také na obnově věže původního farního kostela, který byl po požáru zbourán.¹⁵

Drachný se podílel na přestavbě Těšína po ničivém požáru v roce 1789. Byl současně významných osobností architektury a inteligence Těšína, setkal se a pracoval například s mladší generací stavitelů Františkem Kuffayem, Florianem Ilgem, Antonem Englischem a také s výrazným představitelem inteligence Leopoldem Šeršíkem, zakladatelem gymnazijního muzea, jezuitou, školním inspektorem, městským stavebním radou Těšína, ředitelem a učitelem stavitelství a kreslení na gymnáziu v Těšíně.¹⁶

Velmi zajímavou a architektonicky cennou stavbou v Těšíně je farní kostel Panny Marie Magdaleny, původní kostel kláštera dominikánů. Josef Drachný navrhl už v roce 1784 jeho přestavbu, ta se však neuskutečnila. Po požáru v roce 1789 inicioval spolu s Jacobem d'Ecoldem, ředitelem staveb-

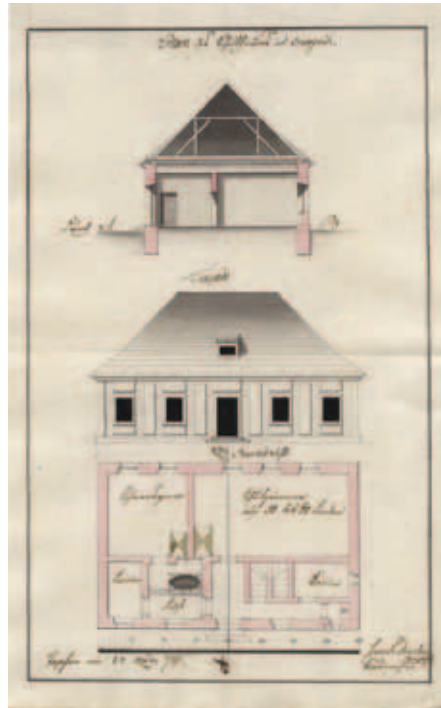
ního úřadu, obnovu nyní již farního kostela **sv. Máří Magdaleny**, pro který vytvořil Drachný stavební plány a rozpočty.¹⁷ Klášter byl v roce 1790 zrušen, komplex koupil kníže Albrecht Sasko-Těšínský a poté získal patronátní právo Náboženský fond. Bývalý klášter byl přestavěn na faru a klášterní kostel Narození Panny Marie byl ustanoven jako farní kostel sv. Marie Magdaleny. Byla postavena věž, v kostele bylo nově zaklenuto presbyterium, dvě boční kaple, sakristie, vstupní předsíň a střední část hlavní lodi také získaly nové zaklenutí. V presbyteriu bylo postaveno šest nových sloupů nesoucích klenbu, protože původní zdivo již nevyhovovalo. Byla vyzděna hlavní římsa a v chóru poprsníky, opraveno 22 oken, včetně jejich zaklenutí. Byly zakoupeny nové varhany a ulit zvon.¹⁸ Kostel má hlavní loď s transeptem, protáhlé presbyterium je ukončeno oktogonálně, na epistolní straně stojí původní kaple sv. Sarkandera a v roce 1808 byla přistavěna kaple na evangelijní straně. Kostel získal čistě klasicistní fasádu, která je členěna horizontálně kordónovou římsou, na níž stojí čtyři pilastry jónského řádu nesoucí korunní římsu členěnou triglyfy a fasáda je ukončena korunní římsou se zubořezem. Na hlavní osu trojosého průčelí je situován vstup orámovaný klasicistním portálem se sloupy nesoucími klád a nad vstupem balkon s balustrádou.¹⁹

Josef Drachný působil jako architekt těšínského knížete Albrechta Sasko-Těšínského. V roce 1786 zhotovil plány přestavby knížecího sněmu v Těšíně, který stál na rohu ulice Sněmovní a Dominikánské.²⁰ Na plánech nakreslil půdorys přízemí a prvního patra, přístavby kancelářů a repositoria. Podle plánu Drachného byla budova sněmu jednopatrová obdélného půdorysu na hloubkové parcele (původně „Skulinův“ dům). V přední části dispozice po levé straně probíhala chodba, vedle které byly dvě místnosti, a zadní část zaplňovala prostorná chodba s dvouramenným schodištěm v rohu místnosti. Podle popisu představovala zadní chodba nejstarší jádro budovy a byl v ní nalezen na stěně namalovaný nedatovaný erb, u kterého byl později uveden rok 1673. V popisu se dále uvádí, že se v této nejstarší části nacházela kaple dominikánů, která byla postoupena zemskému sněmu,

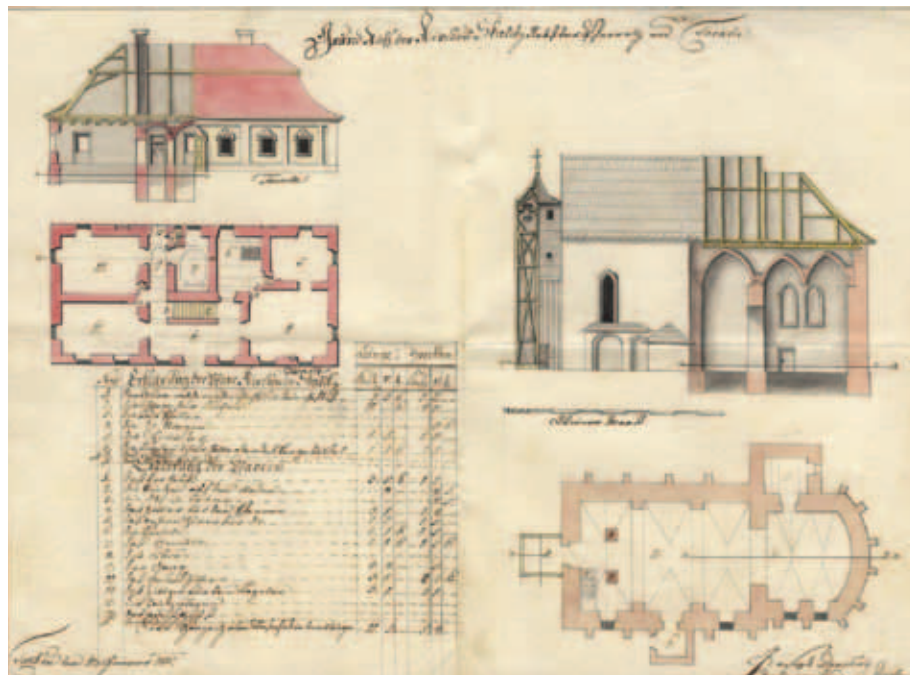
a proto mohla být přestavěna, vybavena kamny, schodištěm a chodbou. V prvním patře se dispozice opakovala, přední díl vyplňovaly dvě místnosti a zadní prostorný sněmovní sál, přístupný z chodby se schodištěm po pravé straně. Místnosti byly zaklenuty a byly provedeny drobnější stavební práce jako osazení nových dveří, oken a nahrazení starých trámů a nosníků novými. V budově sídlila kancelář a také registratura a depositum.

Mezi Drachného další práce pro těšínského knížete patřil například v roce 1791 rozpočet pro těšínský zámek, který v roce 1836 přestavěl Josef Kornhäusel. Drachný působil v Těšíně také po roce 1800 a vypracoval například v roce 1808 stavební plány pivovaru.

Kromě projektů pro Těšín byl autorem mnoha staveb v Rakouském Slezsku. V 80. a 90. letech 18. století se zdokonaloval výtvarný projev Drachného, který v té době navrhoval církevní stavby a zděné kostely. Kolem roku 1785 byly díky reformám Josefa II. zakládány nové farnosti a lokální kaplanství, které potřebovaly vlastní farní kostely a fary. Mezi významné stavebníky

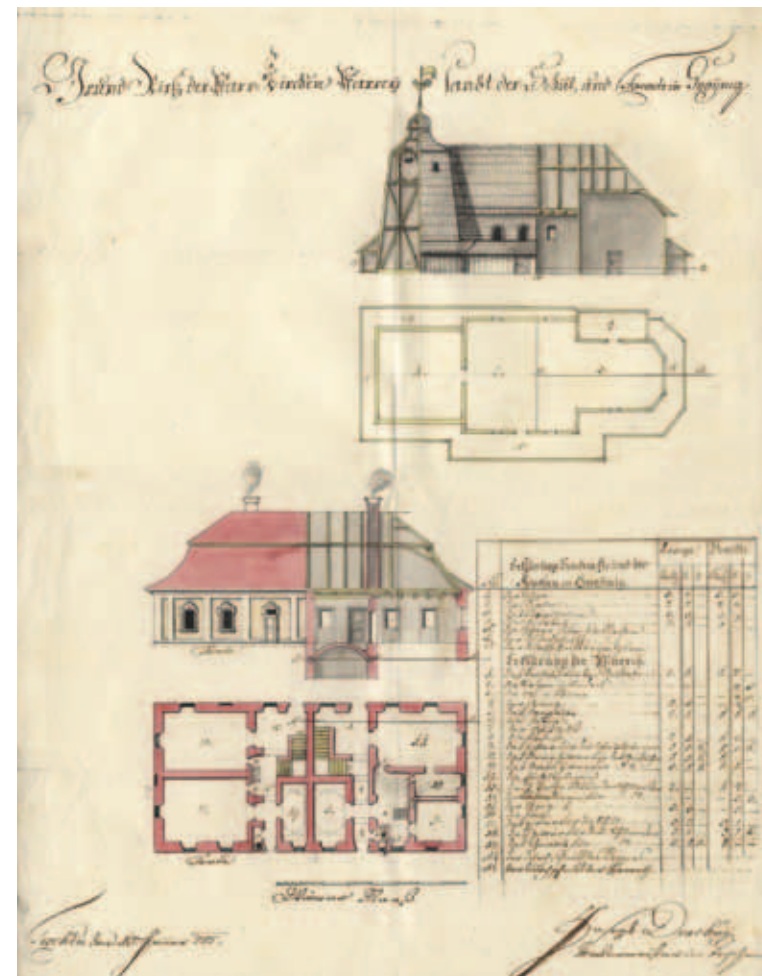
Návrh školy v Hnojníku pro Náboženský fond (ZAO, fond Zemská vláda slezská, inv. č. 1650, kart. 2540).

Plán kostela a fary ve Skalici (ZAO, fond Zemská vláda slezská, inv. č. 1650, kart. 2540).

patřila Těšínská komora a Náboženský fond. Drachný vypracoval plány kostela a fary **skalické farnosti** ve frydeckém děkanátu vratislavské diecéze.²¹ V roce 1785 navrhl novou faru, která však byla realizována až v roce 1787 jako přízemní budova ukončená mansardovou střechou. Fasádu členily lizény a okna s šambránou s klenákem a su-prafenestrou. Na plánu stavitel zachytil také původní podobu skalického farního kostela sv. Martina před přestavbou z let 1838–1853. V roce 1785 vytvořil situační plán komorního statku ve Skalici s kostelem, hřbitovem a farou, na kterém ukázal své kresličské umění. V roce 1783 Drachný navrhl budovu školy a zakreslil podobu původního dřevě-

ného kostela v lokálii **Hnojník**, která byla v roce 1785 vyčleněna z mateřské domaslavické farnosti.²² V roce 1812 byl postaven nový zděný hnojnický kostel podle plánů stavitele Floriana Jilga. Architektonické řešení hnojnické školy je totožné se skalickým návrhem školy, tedy budovy školy a bytem kaplana. Podle vizitačního protokolu z roku 1790 však při lokálii škola nestála, návrh se tedy nerealizoval. Drachný nakreslil v roce 1785 situační plán obce. Stavitelův architektonický styl můžeme najít také na návrzích kostela, fary a školy v nově vzniklé farnosti v **Mostech u Jablunkova**. V roce 1785 Drachný vypracoval plán zděného farního kostela sv. Hedviky, který projektoval jako

Plán kostela a fary v Hnojníku (ZAO, fond Zemská vláda slezská, inv. č. 1650, kart. 2540).

jednoduchý kostel s presbyteriem ukončeným apsidou a s přízemní sakristií. Presbyterium a hlavní loď ukončovaly pruské klenby v pasech.²³ Na hlavní fasádu stavitel umístil kvadratickou věž s atikovými konvexními křídly a zvonovou bání. Hlavní loď kostela završovala střecha ve tvaru kýlu a sakristii mansardová střecha. Návrh obsahuje barokní rezidua v podobě užití barokních profilovaných šambrán s ušima, konkávní a konvexní křivky, například mezi presbyteriem a hlavní lodí je konkávní přechod, zaoblená nároží stavby, zjednodušený pozdně barokní půdorys stavby, vrstvení pilastru na polosloupech v interiéru. Dle inventáře kostela z roku 1804 nebyl Drachného návrh zcela realizován. Na počátku 19. století byl kostel přestavěn v klasicistním stylu. Drachný vypracoval situační plán komorních statků v Mostech.

Drachný je autorem přestavby kostela sv. Kateřiny ve **Vendryni**. V roce 1799 nakreslil plány adaptace,²⁴ bohužel se však nedochovaly. Kostel měl jednoduchý půdorys s podlouhlým presbyteriem zřejmě pravouhle ukončeným a se sakristií po straně.

Plán kostela a fary v Mostech u Jablunkova (ZAO, fond Zemská vláda slezská, inv. č. 1650, kart. 2540).

Podle inventáře kostela byl původně dřevěný strop nahrazen klenbou a byla přistavěna kamenná klenutá sakristie. Původně dřevěnou věž nahradila zděná kvadratická a došlo k vyzdění kůru. V roce 1911 přestavěl kostel Ludwik Kametz. Podobu kostela před stavební úpravou zachycuje plán původního stavu kostela nakreslený Ludwikiem Kametzem v roce 1911 a také nedatované fotografie z knihy Józefa Lubojackého o dějinách kostela a fary. Původně byla hlavní loď prolomena dvěma zaklenutými okny, fasáda a závěr stavby byly rytmizovány opěrnými pilíři, které poukazují na nejstarší historii svatostánku. Nad hlavním průčelím se tyčila kvadratická věž, která zůstala zřejmě i po přestavbě.

Další církevní stavbou od Drachného je kostel v **Jistebné** (Istebná, polské Těšínsko). Filiální kostel, který původně patřil k těšínskému děkanátu, byl povýšen na lokální kaplanství v roce 1779 a v roce 1793 na farnost. V roce 1794 stavitel navrhl nový zděný kostel, který nahradil původní již nevyhovující dřevěný z roku 1720. Bohužel se nedochovaly stavební plány. Podle zápisu v inventáři kostela z roku 1804 vznikla jednoduchá stavba s presbyteriem ukončeným klenbou a se sakristií s rovným dřevěným stropem.²⁵ Kostel měl zvonici, jejíž základ byl zděný a zbývající konstrukce byla dřevěná deštěná šindelem a ukončená měděnou střechou. Sanktusník měl dřevěnou konstrukci deštěnou šindelem a ukončenou plechovou střechou. Dne 4. srpna 1794 vysvětil kostel vratislavský biskup a těšínský děkan Anton Alois Löhn. V roce 1795 se však objevily praskliny v klenbě a Drachný musel na vlastní náklady klenbu zpevnit kovovými kotvami.

Stavitel navrhl budovu fary a školy ve farnosti **Vratimov**, která byla v roce 1785 vyčleněna z původní farnosti Polská Ostrava. Stavební řešení je podobné návrhům v Hnojniku a Mostech, opět použil zjednodušená barokní rezidua s lizénami a šambránami kolem oken. Zakreslil původní podobu dřevěného kostela, který byl v roce 1806 nahrazen novým zděným.²⁶

Josef Drachný působil v Bílském knížectví a pracoval na církevních stavbách bílského děkanátu. V roce 1785 byla ustanovena lokálie v **Jasenici** (Jasienica, Heizendorf, dnes

v Polsku), která podléhala farnosti v Meziříčí. Drachný byl pověřen stavbou zděného kostela sv. Jiří, který nahradil původní dřevěný,²⁷ za práci obdržel 800 zlatých. Patronem kostela byl Náboženský fond. V roce 1786 byl položen základní kámen a v roce 1787 byl kostel vysvěcen původnímu patrimonií sv. Jiří. Při přestavbě kostela bylo využito někdejší zařízení dřevěného svatostánku a rovněž do věže byly zavěšeny dva původní zvony. Přestavba kostela se nedochovala do dnešních dnů, neboť kostel byl v roce 1929 přebudován. Drachný postavil také farní kostel sv. Jana Křtitele v **Rudici** (Riegersdorf, Rudzice, Polsko) v bílském děkanátu. V roce 1728 původní kostel zcela vyhořel. V roce 1782 byl položen základní kámen nového zděného kostela za přítomnosti majitele panství Rudice Karla svobodného pána Larisch. V roce 1800 vznikl podle plánů Drachného nový zděný kostel. Od roku 1802 patřily Rudice těšínské komoře, která byla také patronem farnosti.

Drachný navrhl kostel ve skočovském děkanátu ve farnosti v **Lipovci** (Lipowicz, Lypowetz, Polsko), která byla dříve podřízena skočovské farnosti. Původně stál v obci Lipovci dřevěný kostel, který nahradil v roce 1810 zděný. V roce 1785 stavitel vypracoval rozpočet a stavební plány kostela

a fary pro nový filiální kostel v **Záříčí** (Zarżycz, Polsko), který patřil původně strumeňské farnosti. Těšínská komora byla opět patronem farnosti.²⁸

Drachný je také autorem přestavby farního kostela sv. Mikuláše v **Ostravě Porubě** z let 1788–1793 a věže z roku 1808.²⁹ Tato přestavba má shodné prvky s jeho návrhem farního kostela v Mostech u Jablunkova. Stavitel opět uplatnil pozdně barokní sloh v podobě atikových konvexních křidel, konkávní a konvexní křivky, zaoblená nároží, pilastry a lizénové rámy. Vstupní kvadratická věž předstupuje před hlavní fasádu, v Mostech je věž zapuštěna v rovné vstupní fasádě.

Drachný vypracoval v roce 1791 plány a rozpočty vzorových škol pro Náboženský fond. Dochovaly se návrhy škol v Jistebné, Mostech, Kanské, Lipovci, Záříčí, Hnojniku, Borové, Morávce, Prstci, Petrovicích, Strumeni.³⁰ Způsob zakreslení vzorových škol se liší od stylu starších plánů. Pohledy budov jsou zachyceny precizněji, jeho kresličské schopnosti se zdokonalily. Také architektonické řešení má již klasicizující tendence bez barokních a rokokových detailů. Školy navrhl jako přízemní budovy ukončené vysokou valbovou střechou. Hladká fasáda byla rytmizována okny s jednoduchou šambránou,

Situační plán komorního statku Mosty u Jablunkova (ZAO, fond Zemská vláda slezská, inv. č. 1650, kart. 2540).

převládá vertikála s obdélnými pasy v parapetu a suprafenestře, planimetrické pasy, v nároží rustika. Půdorysně navrhl dvoutraktovou dispozici s podkovovitým schodištěm nebo třítraktovou dispozicí s chodbou probíhající uprostřed. Poměr velikosti převýšené střechy k objemu přízemní budovy byl barokní. Drachný vypracoval například ještě v roce 1809 další plán školy na Borové, na kterém navrhl typizovanou přízemní budovu ukončenou sedlovou střechou.³¹ Dům stále stojí.

Drachný ve svých návrzích neuplatnil pásové rustiky, které v té době již jiní stavitelé hojně užívali. Hladkou fasádu rytmizoval okny s barokními prvky a členil kordónovou římsou, v pozdějších pracích převažovala

vertikála. Přístupem se lišil například od svého současníka Emila Haukeho, který čerpal ze zjednodušeného barokního tvarosloví, avšak členil již fasádu pásovou rustikou a lizénovými rámy a jeho tvorba přijala klasicistní tvarosloví. Drachného současník krnovský stavitel Johann Michatsch již pracoval s klasicistním tvaroslovím, což dokládá jeho přestavba zámku v Hradci nad Moravicí. Drachný jako autor vzorových plánů škol pracoval s utilitární architekturou, která podléhala standardizaci architektury konce 18. století. Získal klasicizující tendence v tvorbě zkušeností a praxí, avšak tradice závěru baroka, které si přinesl ze zednického vzdělání, v jeho tvorbě přetrvávala.

Poznámky:

1. ZAO, fond Sbirka matrik Severomoravského kraje, sign. H-IV-2, f. 5 verso.
2. INDRÁ, Bohumír. Příspěvky k biografickému slovníku výtvarných umělců na Moravě a ve Slezsku v 16. až 19. století. *ČSZM, série B*, 47, 1995, s. 245; IWANEK, Witold. *Slovník umělců na Slasku Cieszyńskim*. Bytom 1967, s. 22–23; TÝŽ. *Klasycyzm w architekturze Cieszyzna*. Wrocław 1970, s. 14–15; ŠOPÁK, Pavel. *Vzdálené ohlasy. Moderní architektura českého Slezska*. 2. díl. Opava 2014, s. 155–157, 161; TÝŽ. Opava – Těšín: paralely architektonického vývoje od konce 18. století do první světové války. *Cieszyńskie Studia Muzealne, Těšínský muzejní sborník*, 3, 2007, s. 220–242.
3. ZAO, Královský úřad, inv. č. 1177, kart. 797, plány z roku 1772–1774.
4. ZAO, Královský úřad, inv. č. 792, kart. 555, krajský hejtman Regelman sepsal opatření, která se mají vzít na zřetel při volném trhu v Těšíně; MAINUŠ, František. Těšínské veletrhy v letech 1775–1782. *Slezský sborník*, 53, 1955, s. 305–339; VAŇÁČEK, Michael. Katastrofální požár Těšína v roce 1789 a jeho důsledky. *Slezský sborník*, 67, 1969, s. 76–94; IWANEK, Witold. *Klasycyzm w architekturze Cieszyzna...*, c. d. v pozn. 2, s. 14–25; VOJKOVSKÁ, Eva. *Josef Drachný – rodák z Bohuslavic*. Hlučínsko, č. 2, 2016, s. 21–22.
5. KORBELÁŘOVÁ, Irena. Město Těšín po požáru roku 1720. *Těšínsko*, č. 2, 2000, s. 1–10.
6. ZAO, fond Královský úřad, inv. č. 792, kart. 555.
7. ZAO, fond Královský úřad, inv. č. 792, kart. 555, přestavba radnice a přístavba křídla svobodných trhů; JEŽ, Radim. In: *Město – zámek – krajina. Kulturní krajina od středověku po první světovou válku* (ŠOPÁK, Pavel a kol.). Opava 2012, s. 370–371.
8. ZAO, fond Královský úřad, inv. č. 792, kart. 555.
9. KORBELÁŘOVÁ, Irena. Město Těšín..., c. d. v pozn. 5, s. 1–10, o městě více TÁŽ. *Města na Těšínsku v 18. století*. Český Těšín 2005, s. 40–72; IWANEK, Witold. *Klasycyzm w architekturze Cieszyzna...*, c. d. v pozn. 2, s. 14–24.
10. ZAO, fond Královský úřad, inv. č. 792, kart. 557, dům č. 88; JEŽ, Radim. Plány přestavby domu č. 88 v Těšíně. In: *Město – zámek – krajina. Kulturní krajina od středověku po první světovou válku* (ŠOPÁK, Pavel a kol.). Opava 2012, s. 373–374.
11. ZAO, fond Královský úřad, inv. č. 792, kart. 557.
12. PETER, Anton. *Historisch-topographische Bild*. Teschen 1878, s. 85; IWANEK, Witold. *Klasycyzm w architekturze Cieszyzna...*, c. d. v pozn. 2, s. 15.
13. ZAO, fond Královský úřad, inv. č. 1225, kart. 818, o historii Normální školy v Těšíně více např. PETER, Anton. *Geschichte der Stadt Teschen*. Teschen 1888, s. 216–222.
14. ZAO, fond Královský úřad, inv. č. 577, kart. 354; ŠOPÁK, Pavel. *Vzdálené ohlasy...*, c. d. v pozn. 2, s. 155.
15. IWANEK, Witold. *Klasycyzm w architekturze Cieszyzna...*, c. d. v pozn. 2, s. 15.
16. Tamtéž, s. 11, 14, 23, 25; Francisko Kuffay se stal v roce 1818 okresním stavitelem, je autorem evangelického kostela v Bílsku; o Antonu Englišovi více ŠOPÁK, Pavel. *Klasicistní architektura Opavy let 1780–1850*. Opava 2003; Ignáz Chambrez navrhl budovu katolického gymnázia v roce 1802; Florián Ilg navrhl evangelický kostel v Bystřici, byl architektem města Těšína a také krajským inženýrem, více IWANEK, Witold. *Klasycyzm w architekturze Cieszyzna...*, c. d. v pozn. 2, s. 14–22.

17. Archiwum Panstwowe w Katowicach, odd. Cieszyn, fond Komora Cieszyńska, sign. 1396.
18. Tamtéž.
19. O zařízení a historii kostela viz IWANEK, Witold. *Klasycyzm w architekturze Cieszyzna...*, c. d. v pozn. 2, s. 17–18; SPYRA, Janusz. *Via sacra*. Cieszyn 2008.
20. Archiwum Panstwowe w Katowicach, odd. Cieszyn, fond Komora Cieszyńska, sign. 1193, signovaný plán Drachného z 11. prosince 1786.
21. VOJKOVSKÁ, Eva. Působení těšínského stavitele Josefa Drachného na Frýdecku. *Sborník státního okresního archivu Frýdek-Místek*, č. 9, 2008, s. 115–133; PINDUR, David – BĚRSKÁ, Pavlína. Historický a stavební vývoj kostela sv. Martina ve Skalici do poloviny 19. století. *Práce a studie Muzea Beskyd*, č. 18, 2007, s. 1–23.
22. Tamtéž. O plánu hnojnického kostela a fary VOJKOVSKÁ, Eva. In: *Znamení vertikál. Církevní a náboženský život českého Slezska od středověku po první světovou válku* (ŠOPÁK, Pavel a kol.). Opava 2013, s. 51–52; ZAO, fond Zemská vláda slezská, inv. č. 1650, kart. 2540, plány a spisy staveb Náboženského fondu.
23. Tamtéž; AL SAHEB, Jan – JEŽ, Radim – KRŮL, Martin – PINDUR, David. *Mosty u Jablunkova*. Český Těšín 2014.
24. VOJKOVSKÁ, Eva. Příspěvek k stavebnímu vývoji kostela sv. Kateřiny ve Vendryni od konce 18. století do počátku 20. století. *Sborník státního okresního archivu Frýdek-Místek*, č. 8, 2007, s. 84–98, SOKA Frýdek-Místek, fond Farní úřad Vendryně, inv. č. 2, 5; ZAO, Ústřední správa statků Knížecí komory těšínské, Těšín, inv. č. 365, sign. 134, poř. č. 22, plán původního stavu kostela z roku 1911 od Ludwika Kametze.
25. ZAO, fond Zemská vláda Slezská, inv. č. 61.
26. VOJKOVSKÁ, Eva. Působení těšínského stavitele..., c. d. v pozn. 21, s. 115–133.
27. ZAO, fond Zemská vláda Slezská, inv. č. 56.
28. Tamtéž.
29. KUDĚLKA, Zdeněk. Architektura pozdního baroka na Moravě a ve Slezsku. In: *Dějiny českého výtvarného umění II/2*. Praha 1989, s. 702.
30. VOJKOVSKÁ, Eva. Působení těšínského stavitele..., c. d. v pozn. 21, s. 115–133; ZAO, fond Zemská vláda Slezská, inv. č. 1650, kart. 2540.
31. PINDUR, David. Stavební plán školy na Borové. In: *Znamení vertikál. Církevní a náboženský život českého Slezska od středověku po první světovou válku* (ŠOPÁK, Pavel a kol.). Opava 2013, s. 314.

ENGLISH SUMMARY

ON THE WORK OF THE TĚŠÍN BUILDING CONTRACTOR JOSEF DRACHNÝ Eva Vojkovská

Josef Drachný is an important representative of architecture in the peripheral regions of Habsburg Silesia around the turn of the 19th century. He was born into a family of bricklayers on 20 February 1735 at Bohuslavice in the parish of Dolní Benešov. After his apprenticeship as a bricklayer he moved to Těšín (Teschen/Cieszyn), where he lived with his family. He worked as a municipal building contractor, and he designed numerous buildings and reconstructions in Těšín – including the town hall, the Hauptschule, the military hospital, reconstructions of churches, etc. He was an architect for Albrecht Duke of Saxony and Těšín, for whom he drew up the budget for the Těšín chateau. He also designed numerous ecclesiastical buildings in Habsburg Silesia. He was active during the transition from Baroque to Classicist architecture. His designs are rooted in the late Baroque aesthetic, with a certain simplification of Baroque forms and a Rococo lightness. He punctuated smooth façades with windows featuring Baroque chambranes and cordon cornices. In his later work he favoured vertical segmentation, e.g. via regular bands of windows and pilasters. He is an example of a vocationally trained master bricklayer who perfected his draughtsmanship and architectural skills through practical experience. His later work was influenced by Classicist trends, but he still retained the forms of the late Baroque. He did not use Classicist features (such as rustication or columned porticos) on his façades – unlike his contemporaries such as Johann Mihatsch, Anton Kretschmer and Emil Hauke, or younger architects such as Anton Englisch.

Key words

building contractor – ecclesiastical buildings – Albrecht Duke of Saxony and Těšín – religious architecture – international markets – Habsburg Silesia – Těšín – Teschen – Poland

ZAJÍMAVÉ KONSTRUKČNÍ ŘEŠENÍ BALKÓNŮ ZÁMECKÝCH BUDOV ZE 40.–70. LET 19. STOLETÍ

Michaela Pflugrová

Po celé 19. století se setkáváme s nárůstem užívání kovových konstrukcí ve stavebnictví, které přineslo mnoho zajímavých technických řešení. Mezi ně patří i spojení válcovaných „I“ nosníků s prkennou podlahou a s kovovým zábradlím u balkónových konstrukcí. Takové řešení se dochovalo na zámcích v Kyjovicích, v Hošťálkovech, ve Studénce a na hospitálu v Kuksu.

Při probíhající obnově vnějšího pláště dvorního průčelí zámku v Kyjovicích ve Slezsku¹ v roce 2016, došlo rovněž k opravě předsazeného balkónu, který je vyložen nad hlavním vstupem a je přístupný z podesty schodiště vedoucího do patra. Jedná se o malý nenápadný balkón s prohnutou poprsní, litinovým zábradlím s neogotickým dekorem a s litinovými konzolami se stylizovaným vegetabilním dekorem, které jsou na koncích zatočené a podpírají po stranách nosnou konstrukci balkónu, provedenou z mohutných válcovaných „I“ nosníků, spojených nýty. Balkón je pravděpodobně pomocí kovových součástí zakotven do věnce a kvůli stabilitě celé konstrukce ještě přichycen ke stropním trámům. Podlahu balkónu tvoří fošny o tloušťce 4 cm a šířce 13–14 cm, které jsou loženy kolmo k fasádě vedle sebe na sráž.² Konvexní zalomení balkónu svým ztvárněním koresponduje s půlkruhovými rizality, vytaženými po stranách zámecké budovy, a spolu se štukaturou fasád odpovídá duchu klasicizujícího baroka. S tímto pojetím se dostává do kontrastu ztvárnění zábradlí, které využívá stylizovaného neogotického dekoru, provedeného z litiny.³

Zámek v Kyjovicích ve Slezsku, balkon (foto Michaela Pflugrová, září 2016).

Toto dnes již ojedinělé konstrukční řešení je dochované i na jiných objektech, například na zámku v Hošťálkovech, kde je datované roky 1843–1844.⁴ Zdejší balkónová konstrukce, nacházející se uprostřed středního křídla v patře, je vynášena zděnými omítanými sloupy. Na jednoduché a vcelku subtilní konstrukci z válcovaných „I“ nosníků, které jsou spojené čtvercovými šrouby, je skrz fošnovou podlahu připevněno kovové zábradlí. Zábradlí je provedeno v kombinaci čtvercových prutů zakončených hroty s pásovinou, jednoduché linie doplňuje spodní ozdobný lem a uprostřed umístěný erb pánů Arců, za nichž proběhla tato rekonstrukce. Celou konstrukci, která je dnes sešora nevhodně zastřešena, původně stínila textilní markýza, z níž se dochoval kovový ovládací mechanismus.

Zámek Hošťálkova, balkon (foto Michaela Pflugrová, srpen 2016).

lizovanou od roku 1870. Podílel se na ní východočeský architekt František Schmoranz.⁵ Zde však byly použity mnohem subtilnější a méně propracované nosné konstrukce, než je tomu v Kyjovicích. Zábradlí balkónu je litinové, přičemž jednotlivé výplně s novobarokním dekorem jsou upevněny na jednoduché konstrukci, která není spojená se spodní konstrukcí balkónu, ale je vetknuta do zdi.

S velmi podobně ztvárněným balkónem se setkáváme u tzv. nového zámku ve Studénce. Budova byla postavena v letech 1860–1863 podle návrhu vídeňského stavitele Adolfa Korompaye (1800–1864), pocházejícího z Krnova. Na objektu jsou dochovány dvě obdobně řešené balkónové konstrukce, přičemž balkón situovaný nad hlavním vstupem je svým provedením velmi blízký tomu z Kyjovic. Balkón ze Studénky je o trochu větší, má jiný dekor zábradlí, zdobenější konzoly a poněkud odlišný nosný systém, ale z celkového vyznění je velmi pravděpodobné, že realizace v Kyjovicích je stejné proveniencí, a sice z blanenské huti.⁶

Srovnáním těchto obdobných balkónových konstrukcí na zmíněných objektech můžeme zhotovení balkónu dvorní fasády na zámku v Kyjovicích s největší pravděpodobností datovat do počátku 60. let 19. století. Bohužel přesné vročení ani autora přestaveb neznáme.⁷ Stavebníkem byl s největší pravděpodobností hrabě Theodor Falkenhayn, který se po otcově smrti roku 1841 ujal správy rodového panství. Zajímavým dokladem této události je celokovový náhrobek hraběte Ernsta v neogotických formách, stojící na hřbitově u kostela

Hospitál v Kuksu, balkon (foto Jana Koudelová, září 2016).

ve Velké Polomi, který je svým provedením v dané lokalitě ojedinělý.⁸

Další pozoruhodný stavební počín pocházející ze stejného období i panství představuje zbudování oranžerie se skleníky. Oranžerie se svým architektonickým ztvárněním výrazně odlišovala od všech předšlých stavebních realizací, především díky užití kovových a skleněných materiálů. Realizaci prováděli převážně místní řemeslníci během roku 1847. Stavba stála na okraji zámeckého parku v Kyjovicích, avšak nedávno byla zbořena.⁹

Náhrobek na hřbitově v Pusté Polomi (foto Michaela Pflugrová, září 2016).

Zámek ve Studénce, balkon (foto Alena Halamičková, listopad 2010).

Obě zmíněné akce, přestože pocházejí z totožného období a využívají kovové materiálu, nemají z hlediska architektonického, konstrukčního ani uměleckého provedení příliš společného s pojetím balkónu. Nejbližší tomuto ztvárnění je úprava vstupu do kaple sv. Jana Nepomuckého v patře, vedoucím na dřevěný balkón. Tato adaptace kaple zámku v Kyjovicích proběhla ve třetí třetině 19. století¹⁰ a v souvislosti s ní byly provedeny kazetové dveře s půlkruhovým nadsvětlíkem, zaskleným malovaným sklem a výrazně zdobené dřevěné obložky s dekorem ve stylu romanticky pojaté architektury.

Původním cílem tohoto článku, bylo upozornit na zajímavou, dnes již málo obvyklou balkónovou konstrukci na objektu zámku v Kyjovicích, která je dokladem funkčnosti, trvanlivosti a ekonomičnosti. Vždyť samotná konstrukce balkónu, zábradlí i podlah může být provedena z různých materiálů – dřeva, kamene, kovu, železobetonu, nebo kombinací těchto materiálů. Balkónové konstrukce byly často velmi honosně řešeny a jednalo se o finančně náročnou záležitost. Oproti tomu představený konstrukční sys-

tém, tvořený mohutnými válcovanými „I“ nosníky, spolu s dřevěnou prkennou podlahou, je velmi ekonomickou konstrukcí a odráží v sobě trend, snažící se uplatnit nové technologie a materiály i ve stavebnictví, což platí i o zábradlí, které je z litiny a pouze díky použitému dekoru je potlačen ryze technicistní vzhled balkónů.

Studiem obrazových a písemných pramenů, především z fondu velkostatku Kyjovice, se nedařilo zcela přesně datovat danou konstrukci, ani určit její provenienci. Na základě těchto skutečností bylo studium rozšířeno i na ostatní stavební realizace kyjovického panství z období 19. století. Přes množství a zajímavost získaných informací, nepřineslo ani rozšířené studium požadovanou odpověď. Až na základě porovnání obdobných balkónových konstrukcí, realizovaných od 40. do 70. let 19. století a dodnes dochovaných na zámcích v Hošťálkově, ve Studénce a na hospitalu v Kuksu, mohla být upřesněna datace realizace kyjovického balkónu a díky podobnosti s balkónovým zábradlím zámku ve Studénce určena i provenience.

Poznámky:

1. Zámek v Kyjovicích stojí v malebné krajině mezi Opavou a Ostravou mimo hlavní komunikační trasu. Tato jednopatrová architektura obdélného půdorysu má fasádu ztvárněnou ve stylu klasicizujícího baroka. V současné době zámek s areálem slouží pro ubytování seniorů se všemi službami. Stavebněhistorickému rozboru zámku se obšírněji věnoval v článku ŠOPÁK, Pavel. Zámek v Kyjovicích a problematika stavební kultury v aristokratickém prostředí od konce 18. století do roku 1914. *ČSZM, série B*, roč. 54, 2005, s. 222–241.
2. Tato konstrukce byla druhotně překryta volně položeným podlahovým linoleem, kvůli tomu došlo ke zničení prken. V rámci obnovy byla prkna vyměněna za nová a shora celoplošně překryta lepenkou. Všechny kovové prvky byly očištěny a natřeny.
3. Podle ŠOPÁK, Pavel. Zámek v Kyjovicích..., c. d. v pozn. 1, s. 227, by mohla provenience a ztvárnění litinového zábradlí mít spojitost

Zámecká oranžerie v Kyjovicích (foto Michaela Pflugrová, únor 2011).

Vstup na kůr zámecké kaple v Kyjovicích (foto Michaela Pflugrová, listopad 2016).

s úpravami interiéru a s produkcí železáren těšínské komory nabízejících alternativy točitých schodišť, buďto v novogotickém, renesančním, nebo manýristickém provedení.

4. GRŮZA, Antonín. *Zámek Hošťálkovo. Historický průzkum na základě archivních pramenů*. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě. Ostrava 1994, s. 29.
5. KIBIC, Karel ml. Obnova areálu hospitalu v Kuksu. K tématu obnovy historické barevnosti fasád. *Zprávy památkové péče*, roč. 76, 2016, č. 4, s. 358.
6. GURKOVÁ, Jindřiška. *Tajemství starých věží*. Studénka 2012, s. 14–17, s. 16: „Čelní fasáda byla upravena a doplněna o tři strmé štíty a balkón z blanenské litiny, zcela nově bylo koncipováno rovněž hlavní vnitřní schodiště z mramoru z Velkých Kunetic se zábradlím rovněž z blanenské litiny.“ Další historická data k zámku ve Studénce jsou zachycena v článku KOUŘILOVÁ, Markéta – PELC, Martin. Historický kontext proměn zámku ve Studénce. *ČSZM, série B*, 56, 2007, s. 63–72 nebo ROSOVÁ, Romana. Zámek ve Studénce ve světle archivních pramenů. *Výroční zpráva Památkového ústavu v Ostravě*, 1997, s. 90–93.
7. U pozdějších stavebních podniků se majitelé kyjovického panství obraceli na opavské projektanty, jak je patrné z písemností dochovaných v Zemském archivu v Opavě, ve fondu Velkostatek Kyjovice. Z textu na náhrobku se mimo jiné dozvídáme, že hrabě Ernst von Falkenhayn zemřel 29. srpna 1841 ve věku 88 let.
8. Viz ŠOPÁK, Pavel. Zámek v Kyjovicích..., c. d. v pozn. 1, s. 227.
9. Tamtéž, s. 231.
10. Tamtéž.

ENGLISH SUMMARY

AN INTERESTING STRUCTURAL SOLUTION FOR BALCONIES IN CHATEAU BUILDINGS DATING FROM THE 40'S TO 70'S OF THE 19TH CENTURY

Michaela Pflugrová

The recent renovation of the courtyard façades of the chateau in Kyjovice (Silesia) included the reconstruction of a balcony on the first floor. Workers discovered an interesting structural solution consisting of rolled I-shaped beams, a planked floor and metal railings. This structure dates from between the 1840s and the 1870s. Similar balcony structures from this period have survived at the chateaux in Hošťálkovo and Studénka and at the hospital in Kuks. This type of structure – now less common – reveals its designers' preference for metal materials and their attempt to incorporate new technologies into 19th-century buildings; this tendency is also manifested in other structures on the Kyjovice estates, built by the Falkenhayn and Stolberg families.

Key words:

chateau – Kyjovice (Silesia) – Hošťálkovo – Studénka – Kuks – 19th century – balcony – structure – Baroque – neo-Gothic – cast iron – rolled I-shaped beams – railings – planks

PRŮZKUMY A DOKUMENTACE PAMÁTEK V ROCE 2016: VÝPOVĚĎ HMTOTNÝCH A ARCHIVNÍCH PRAMENŮ

Jana Koudelová – Dagmar Alterová – Petra Kaniová – František Kolář

Jako jeden z vědeckých úkolů Národního památkového ústavu pokračoval i na ostravském pracovišti v roce 2016 výzkum nemovitých památek. Příspěvek předkládá stručný přehled vybraných průzkumů historických staveb, přičemž větší pozornost je zde věnována akcím, jež byly završeny zpracováním náleзовé zprávy nebo se staly významnými svým rozsahem a novými objevy. V městském prostředí probíhala dokumentace náleзовých situací u domu č. p. 362 v Příboře, hřbitovní kaple sv. Rodiny v Odrách, domu č. p. 230 na ulici Ostrožné 34 v Opavě a tzv. Müllerova domu č. p. 1 na ulici Komenského 8 tamtéž. I zkoumání památek spojených s prostředím venkova přineslo zajímavá odhalení. Uskutečnily se například operativní průzkumy zámku č. p. 1 v Dolních Tošanovicích, venkovské usedlosti č. p. 3 ve Štáblovicích-Lipině či venkovského domu č. p. 120 v Bohušově.

V souvislosti s oborem památkové péče není potřeba zdůrazňovat důležitost zkoumání historických staveb, a to i těch, které přímo nespádají do kategorie státem chráněných památek. Máme zde na mysli především poznávání jejich stavebněhistorického vývoje nejlépe v širších souvislostech (archeologických, urbanistických, sociálních apod.), pochopení hmotného pramene po stránce konstrukční i materiálové a osvojení si schopnosti relevantně zhodnotit a interpretovat nashromážděné informace z terénních i archivních průzkumů. Právě objasnění stavebního vývoje historického objektu může významně napomoci při rozhodování o podmínkách jeho obnovy či rekonstrukce, která při respektování autenticity stavby zhodnotí její finální podobu.

Jedním z prostředků uskutečňování nastíněného zkoumání je již několik let v praxi uplatňovaná metoda operativního průzkumu a dokumentace historických staveb.¹ Na konci předminulého roku byly vydány další metodické publikace zaměřené na průzkum lidové architektury a venkovských sídel, na dokumentaci a inventarizaci okeních a dveřních výplní a architektonických prvků a na měřickou dokumentaci historických staveb.² Citované publikace vznikly nejen za účelem metodického sjednocení dosavadních a vesměs ověřených postupů průzkumů a dokumentace, ale rovněž s cílem podpořit jejich systematické provádění. Výzkum nemovitých památek nadále pokračuje jako jeden z vědeckých úkolů Národní-

ho památkového ústavu a aktuálně je věnován aplikaci nových metodik.

Během roku 2016 se pracovníci Oddělení výzkumů, průzkumů a dokumentace podíleli na několika akcích souvisejících jednak s obnovami nemovitých památek, jednak s rekonstrukcemi historických staveb v památkově chráněných územích. Je třeba zdůraznit, že práce v terénu byla mnohem efektivnější díky pomoci ostatních kolegů – zejména archeologů, specialistů a garantů území – a pochopitelně díky vstřícnosti a trpělivosti vlastníků zkoumaných objektů. V roce 2016 se podařilo dokončit průzkum staveb, u nichž byla dokumentace náleзовých situací zahájena již v roce 2015. Naopak u některých akcí z roku 2016 předpokládáme zpracování poznatků z terénních i archivních průzkumů do podoby náleзовých zpráv až v roce 2017. V případě rozsáhlejších výzkumů, nutně se přizpůsobujících harmonogramu prací na příslušné stavbě, se jejich finalizace odvíjí od skutečného ukončení akce ze strany stavebníka. V průběhu roku 2016 si pozornost průzkumníků vyžádaly obnovy a rekonstrukce historických objektů v okresech Nový Jičín, Opava, Frýdek-Místek a Bruntál.

Než přejdeme k stručnému představení jednotlivých výsledků zkoumání, je vhodné alespoň výčtem zmínit uplatněné metody dokumentace a další doplňující průzkumy (analýzy).³ Vedle písemných záznamů, zejména deskripce náleзовých situací, byla souběžně pořizována fotodokumentace a kre-

sebná i měřická dokumentace. U vybraných náleзовých situací, vyžadujících přesný obrazový záznam včetně popisu, se přikročilo k využití fotogrammetrických a také archeologických metod.⁴ Obzvláště při průzkumu odhalených zděných konstrukcí bylo z metodiky terénního archeologického výzkumu převzato dokumentování a zobrazování stratifických vztahů pomocí tzv. Harri-sova vývojového diagramu.⁵ Zahrnovala-li náleзовá situace přítomnost dřevěných konstrukcí, byla zde vždy snaha zajistit odběr reprezentativních vzorků pro dendrochronologický rozbor.⁶ Během roku 2016 se podařilo dendrochronologicky datovat dřevěné konstrukční prvky u sedmi zkoumaných objektů.⁷ Při dokumentaci povrchových úprav jak zděných, tak rovněž dřevěných konstrukcí byl v opodstatněných případech uskutečněn průzkum stratigrafie barevných vrstev nátěrů.⁸ Jistým standardem se pak stala komparace a verifikace závěrů z terénních průzkumů s výsledky archivního bádání.

Přibližme si nyní výpověď hmotných i archivních pramenů, vycházející z provedených průzkumů. Větší pozornost je zde věnována akcím, u nichž byla zpracována náleзовá zpráva a lze je považovat za uzavřené, či akcím významným svým rozsahem.

Městský dům č. p. 362 v Příboře – ukázkový srub

Již na jaře 2015 jsme byli přizváni k odkrytým náleзовým situacím v městském domě č. p. 362 v Příboře, stojícím na nároží ulic Stojanovy a Farní. Ačkoli objekt není kul-

Celkový pohled na městský dům č. p. 362 v Příboře od severozápadu (foto Dagmar Alterová, 2015).

turní památkou, nachází se v centru městské památkové rezervace, v těsné blízkosti areálu kostela Narození Panny Marie. Jedná se o přízemní, částečně podsklepenou, omítanou stavbu na nepravidelně obdélném půdoryse, završenou sedlovou střechou s krátkým podlomením, naposledy krytou lepenkovými pásy.

Záhy po zahájení rekonstrukce domu novými vlastníky byl učiněn překvapivý nále� roubené konstrukce dochované z větší části u obvodových stěn a u vnitřních příček velké zadní světnice (místnost č. 104). Na základě archivních pramenů a provedeného dendrochronologického rozboru se podařilo určit stáří roubené konstrukce mezi léta 1659–1662.⁹ Předpokládáme, že v tomto období byl dům jako celoroubený znovu vystavěn na zděných základech starší stavby,¹⁰ která pravděpodobně vyhořela při požáru města za útoku mansfeldského vojska okolo 20. srpna 1626.¹¹ Stavebníkem nynějšího domu byl zlatník Jan Ginter, který roku 1659 přišlušný grunt, respektive to, co z něj zbylo, koupil za 100 zlatých.¹² Ve starší topografické literatuře je objekt č. p. 362 často označován za starou faru. Archivním průzkumem se podařilo toto tradované tvrzení vyvrátit

Pohled na část odkrytých roubených stěn velké zadní světnice v přízemí domu č. p. 362 v Příboře (foto Jana Koudelová, 2015).

a doložit, že stará příbořská fara stála poblíž kostela sv. Kříže.¹³

Z nálezových situací stojí za pozornost především samotné konstrukční řešení srubu, úprava povrchu jeho trámů a vývoj vlastní dispozice přízemí domu č. p. 362.¹⁴ Zachovaná roubená konstrukce nám umožnila ověřit způsob výstavby objektu a seznámila nás s precizností tehdejšího tesařského řemesla. Na dubový prahový trám, hraněný ze tří stran, byly kladeny větve z mohutných jedlových, podélně půlených trámů o průměru až 46 cm. Ty byly na ložných hranách dokonale přitesány, aby na sebe těsně dosedaly. Spáry mezi nimi proto neutěšňovala žádná výplň. Trámy byly navzájem spojeny dřevěnými kolíky a v ná-

ročích svázány dvojitým přeplátováním s náznakem rybniny a s přesahem zhlaví. Z důvodu mohutnosti trámů byl nárožní spoj doplněn vnitřními, mírně kónickými zámky, zvyšujícími pevnost celé konstrukce. Dendrochronologie nám poskytla další zajímavé zjištění: dřevo použité na stavbu pocházelo ze stromů odumírajících či přímo soušek (mrtvých stromů) a bylo již částečně napadeno hnilobou a dřevokazným hmyzem.¹⁵ Bezprostředně po dostavbě srubu se zřejmě proto přistoupilo k ošetření dřeva v interiéru jeho vykouřením. Po desinfekci stěn kouřem zůstal jejich povrch začernalý.¹⁶ Následně byly roubené stěny natírány nejčastěji na bílo a posléze opatřeny rovněž líčenou hliněnou omítkou s plevami, nahozenou na nabitě bukové klínky. Ta byla ve 20. století nahrazena heraklitem, opět povrchově upraveným omítkou, na níž se vystřídaly různé barevné nátěry.

Jde-li o vnitřní dispozici, je nynější přízemí domu řešeno jako hloubkový trojtrakt přístupný hlavním vstupem v severním štítovém průčelí orientovaném do dnešní ulice Farní. Středem objektu prochází vstupní chodba (č. 101) zpřístupňující všechny prostory v přízemí. V závěru jižní části se zalamuje východním směrem a v podobě zadní chodby (č. 105) obchází velkou zadní světnici

(č. 104) a směřuje do jižní přístavby (č. 107). Západně od vstupní chodby se nacházejí menší přední světnice (č. 102) a bývalá černá kuchyně (č. 103), východně pak obytná místnost (č. 106). Přestože nárožní pozice domu na širší parcele otvírala více alternativ staršího vnitřního uspořádání, po vyhodnocení všech relevantních údajů jsme se přiklonili k počáteční dvouraktové dispozici.

V období od 60. let 17. století do 4. čtvrtiny 18. století byla západní část přízemí vyhrazena pro komoru (případně malou světnici), kuchyni a velkou zadní světnici. Ve východní části se nacházela pouze prostorná síň přecházející v úzkou chodbu vedoucí do dvora. Jednou z indicíí, potvrzujících teorii původního dvouraktu, se stal dochovaný zdvojený vstup v severní roubené stěně zadní světnice, porušený pozdější vestavbou zděné kuchyně. Zdvojený vstup v podobě trámových portálů komunikačně propojoval síň s velkou zadní světnicí a tu pak s kuchyní. Jediné zděné úseky v prostoru kuchyně a zadní světnice souvisely s existencí otopného zařízení, z něhož se nezachovaly žádné prokazatelné fragmenty. Do 4. čtvrtiny 18. století zde zajišťoval odvod kouře patrně dymník či dřevohliněný komín nad kuchyní.¹⁷ Významná změna se udála za Jana Kesslera, vlastníka domu v letech 1776–1798, který nechal vystavět zděnou černou kuchyni spolu se zděným komínem. Tím se zvýšila požární bezpečnost objektu

a značně vzrostla i jeho prodejní cena ze 100 na 760 zlatých.¹⁸

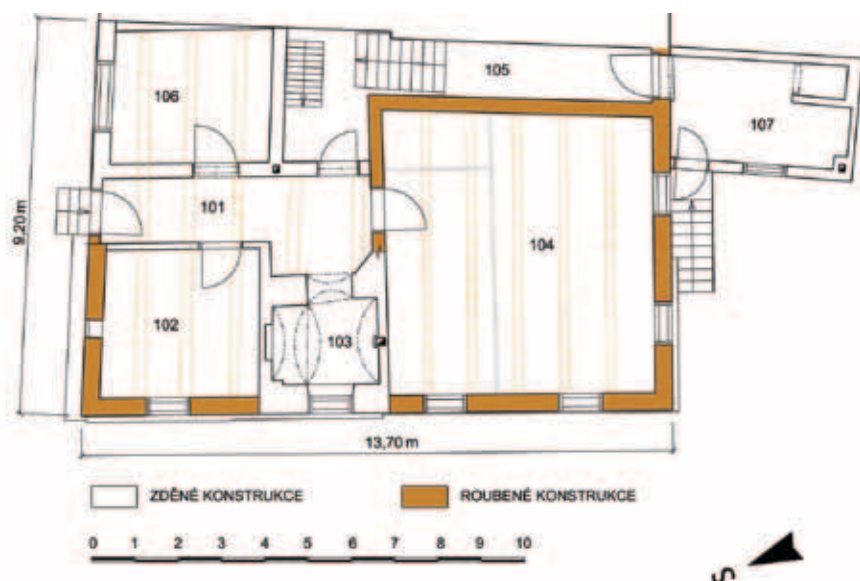
Přechod od dvouraktové k trojtraktové dispozici nastal patrně až v období od druhé poloviny 19. století. Vnitřní uspořádání domu se tehdy přizpůsobovalo nejen počtu osob zde žijících, ale také stupňujícím se nárokům na komfort bydlení.¹⁹ Výstavbou zděných příček byla ze síně vydělena další obytná místnost (č. 106) s vlastním otopným zařízením napojeným do tahového komína situovaného ve východní části stavby (dnes zrušeného). V průběhu 20. století pak byla lehkými příčkami rozdělena i velká zadní světnice na tři samostatné prostory. Tím byla od obývacího pokoje oddělena kuchyň a prostor s umyvadlem. Další dokumentované situace a z nich vyplývající závěry jsou podrobněji popsány v citované nálezové zprávě.²⁰

Hřbitovní kaple v Odrách – překvapení pod omítkami

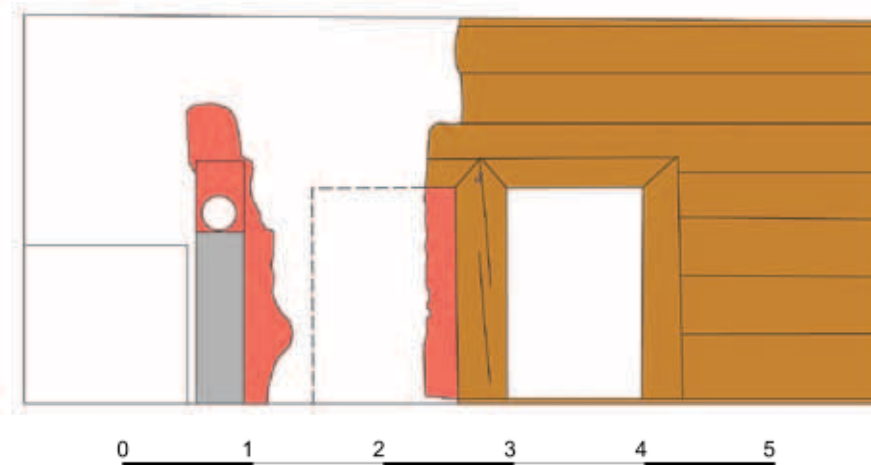
V květnu 2015 vydalo ostravské pracoviště Národního památkového ústavu odborné vyjádření k regeneraci hřbitovní kaple sv. Rodiny v Odrách, která je státem chráněnou památkou.²¹ Obnova měla být realizována podle předložené projektové dokumentace, jejímž zadavatelem byl vlastník objektu – Město Odry. Zásadní úpravy se týkaly interiéru stavby a zahrnovaly především odstranění domnělého omítaného

Detail vnitřního zámku použitého u nárožního spoje roubených stěn velké zadní světnice v přízemí domu č. p. 362 v Příboře (foto Pavla Vidomusová, kresba Jana Koudelová, 2016).

Půdorys přízemí domu č. p. 362 v Příboře s vyznačeným rozsahem dochovaného roubení a čísla místností (zaměření Dagmar Alterová, Jana Koudelová, počítačové zpracování Pavel Maren, 2016).

Pohled na severní stěnu velké zadní světnice v přízemí domu č. p. 362 v Příboře – dílčí rekonstrukce zdvojeného vstupu (zaměření Dagmar Alterová, Jana Koudelová, počítačové zpracování Pavel Maren, 2016).

podhledu, vložení trámových kleštin namísto vybraných stropnic, a vytvoření nepravé klenby na ramenátech stávající krovové konstrukce. Dále bylo zamýšleno vybourání novodobých příček oddělujících kněžiště a provedení nového kůru.²² Tyto plánované zásahy se měly stát součástí nového architektonického ztvárnění vnitřku kaple, které mělo nahradit jeho adaptaci na sekulární smuteční síň ze 70. let 20. století.²³

Kaple sv. Rodiny, v minulosti označovaná jako kostelík, byla v letech 1718–1719 vystavěna na severním předměstí Oder, v jihovýchodním rohu pozemku tamějšího hřbitova. Původní patrocinium pohřebního kostela znělo Ježíši, Marii a Josefovi, kteří zde byli jmenováni jednotlivě jako trojice dospělých patronů „šťastné smrti“.²⁴ Barokní, přibližně orientovaná, nepodsklepená omítaná stavba je zbudována na nepravidelně obdélném půdorysu s trojbokým závěrem a završena vysokou sedlovou střechou krytou měděným falcovaným plechem. Nad závěrem je střecha zvalbená a v hřebeni doplněná oktagonálním sanktusníkem. Z evangelijní strany ke kapli přiléhá sakristie na pů-

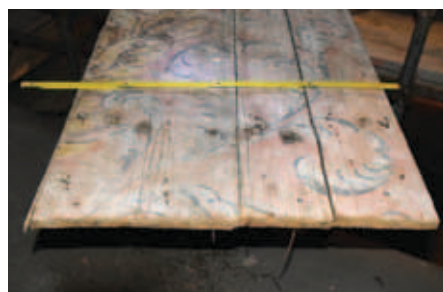

Pohled na západní štítové průčelí kaple sv. Rodiny v Odrách během rekonstrukce (foto Dagmar Alterová, 2015).

dorysu lichoběžníka, ukončená valbovou střechou, rovněž krytou měděným plechem. Záznamy z archivních materiálů a literatury nás informují o průběžných opravách kaple, nejčastěji zahrnujících výměnu střešní krytiny (ve starším období šindelové) a úpravy sanktusníku a krovu.²⁵ V návaznosti na následující popis nálezových situací pak nelze opomenout adaptaci interiéru kaple, realizovanou oderským stavitelem Franzem Wanke v roce 1862. Předpokládalo se, že právě tehdy bylo zcela nově provedeno zastropení kaple, které nahradilo malovaný deskový strop.

Na začátku stavebních prací v létě 2015 bylo obvodové zdívo pod stropem kaple staženo kotevními táhly, což spolu s odstraněním části vnitřních i vnějších omítek vedlo k nečekaným objevům, jež si vynutily přerušení prací a přepracování uváděného projektu. V interiéru kaple byl odhalen malovaný deskový strop a na fasádě z jižní, východní a části severní strany pak roubená konstrukce. Později byly uvnitř kaple odkryty i fragmenty nástěnných maleb, vizuálně doplňujících dva boční oltáře a patrně navazujících na výzdobu malovaného stropu. Než si blíže představíme jednotlivé nálezy, dodejme, že jak malované desky stropu (včetně vazných trámů, na které byly přibity), tak rovněž trámy v roubení byly zhotoveny z jedlí kácených před výstavbou kaple.²⁶ Z tohoto vyplývá, že byly odkryty autentické konstrukce pocházející z druhého desetiletí 18. století. Nahlédneme nejprve do barokního interiéru hřbitovní kaple...

Barokní strop byl zhotoven z podélně kladených desek přibitých kovanými hřebíky do vazných trámů původního hambalkové-

Detail malovaných desek těsně po demontáži stropu kaple sv. Rodiny v Odrách (foto Jana Koudelová, 2015).

ho krovu. Odhalená malba byla provedena technikou secco přímo na dřevěný podklad. Místa s počátečními defekty v podobě suků či hlaviček hřebů zakrývaly papírové terčiky. Malované desky se nedochovaly v celém rozsahu, neboť již v minulosti byly v místech poškození (po obvodu, v severozápadním rohu a ve středu) nahrazeny řezanými, dále neupravovanými deskami. Tyto výměny souvisely s výše uvedenou úpravou interiéru kaple roku 1862, kdy byl původní barokní strop opatřen omítkou nahozenou na rákos přibíjený kovanými hřebíky přímo na malované desky. Krátce na to, nejspíše v roce 1870,²⁷ musely být v podkroví nad lodí umístěny pomocné trámy pro uložení nosníků vyvěšujících omítaný strop. V malovaných deskách byly vyřezány čtvercové otvory pro hlavice šroubů, které je spojovaly s doplněnými nosníky. Strop tedy nebyl nahrazen, jak se obecně soudilo, ale zůstal na více než 150 let skrytý pod omítkou.

Znovu objevená výmalba stropu znázorňuje výjev Korunování Panny Marie, ikonograficky rozdělený do dvou obrazců ohraničených rámy s ušima, zdobenými motivy rostlinných úponků. Ve východní polovině stropu je situován výjev Nejsvětější Trojice s trůnícím Bohem Otcem a postavou Ježíše Krista. Třetí figura holubice Ducha Svatého je umístěna samostatně pod uváděným výjevem a symbolicky jej propojuje s obrazem Panny Marie v západní polovině stropu. Na obrazových rámech a na kruhových polích po stranách střední části stropu jsou zavěšeny žlutohnědé ovocné girlandy. Zbývající plochu stropu v růžové barvě zdobí bílošedé akantové rozviliny a mušle v nárožích. Stručně

Stav odkrytého malovaného deskového stropu kaple sv. Rodiny v Odrách – část s korunovanou Pannou Marií v západní polovině (foto Dagmar Alterová, 2015).

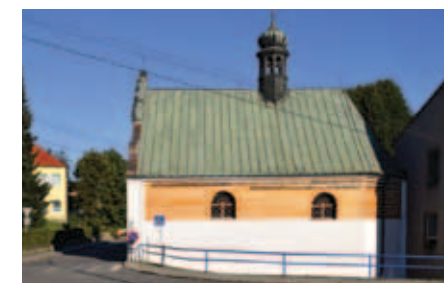
popsaná nástrovní malba byla zrestaurována, přičemž samotné restaurátorské práce byly rozšířeny i na domalby.²⁸

V interiéru kaple ještě na okamžik zůstaneme. Na jižní a severní stěně byly pod mladšími nátěry v úrovni oken odkryty relikty nástěnných maleb, opticky dotvářejících dva někdejší boční oltáře. Na epištolní straně se jednalo o drobnopisnou malbu sv. Floriána v iluzivním rámu. Ten zdobily akantové rozviliny, lépe dochované na protější evangelijní straně. Zde se torzálně zachovala pouze vousatá mužská postava s rukou na prsou, která patrně představovala sv. Petra.²⁹ Zrestaurované úseky maleb jsou v nově upraveném interiéru kaple prezentovány formou analytické metody.

Nakonec se přesuňme do exteriéru, kde se při statickém zajišťování stavby táhly objevila pod omítkami roubená konstrukce. Za západním zděným štítem kaple bylo na jižní a následně na třech navazujících stranách presbytáře obnaženo roubení v úrovni horní poloviny výšky stavby. Roubení v šířce trámu (cca 25 cm) tvořilo část tloušťky ob-

Západní úsek odkrytého roubení na jižní fasádě kaple sv. Rodiny v Odrách (foto Jana Koudelová, 2015).

Pohled na jižní fasádu kaple sv. Rodiny v Odrách po rekonstrukci (foto Jana Koudelová, 2016).

vodového kamenného zdiva a sestávalo z těsně na sebe dosedajících trámů hraněných ze čtyř stran s ponechanými oblinami. V nárožích určujících strany presbytáře se u roubené konstrukce uplatňovalo dvojité přeplátování, zřejmě jen místy jištěné dřevěnými kolíky. U zděného šítu bylo roubení ukončeno stojkou, čepovanou do spodního a horního trámu, do níž byly na pero-drážku vloženy jednotlivé trámy. Dva okenní otvory v jižní stěně vymezovala trámová zárubeň, jejíž překlad s vyříznutým segmentem byl doplněn trojbokými hranoly pro vytvoření okenního oblouku. Do trámů roubení byly nabitý dřevěné klínky pro nahození hliněné omítky s plevami, vyjma plochy zakryté v závěru kapse střežou sakristie. Jak víme, šlo o původní konstrukční řešení, které snad souviselo se snahou snížit finanční náklady na výstavbu kape. Trámy roubení byly v rámci poslední obnovy z větší části vyměněny a prozatím zůstávají pohledově přiznané.³⁰

Městský dům č. p. 230 v Opavě – zachráněné svědectví gotiky a renesance

V květnu 2015 byla zahájena urychlená do-

Pohled na hlavní uliční průčelí městského domu č. p. 230 v Opavě (foto František Kolář, 2016).

kumentace odkrytých a z velké části již porušených nálezových situací uvnitř městského domu č. p. 230 na ulici Ostrožné 34 v Opavě. Rozsah rekonstrukčních prací, započatých již v únoru 2015, zcela neodpovídal schválené projektové dokumentaci. Ačkoli hlavní stavební práce měly probíhat především v druhém patře a v obytném podkroví objektu, nakonec se zásadně dotkly i historických konstrukcí v prvním patře, v přízemí a v suterénu. Před zahájením průzkumu byly svévolně oklepány veškeré interiérové omítky s nátěry na stěnách místností jižního traktu v přízemí, konkrétně v přední klenuté prostoře (kvelbu), v bývalé černé kuchyni, v nádvorní světnici a částečně pak také v dolní síni. V přízemí byl dále neodborně vyjmut a poškozen renesanční tufitový portál osazený v předsunuté vstupní šíji v mezitraktové zdi, vedoucí z dolní síně do suterénu. Vstupní šíje pak byla kompletně odbourána. Z řady realizovaných negativních zásahů připomeňme ještě snesení trámového stropu včetně omítaného podhledu v nádvorní světnici v prvním patře a vyhloubení základových jam pro nové pilíře bez provedení záchranného archeologického výzkumu.³¹

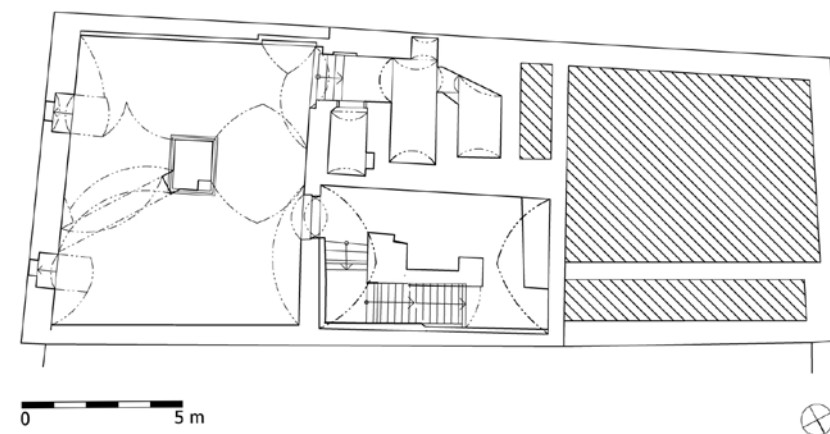
Městský dům č. p. 230 je kulturní památkou nacházející se na území Městské památkové zóny Opava. Objekt stojí v jižním úseku ulice Ostrožné a je součástí řadové zástavby její západní fronty. Ostrožná ulice, kdysi frekventovaná branská cesta směřující od Hradecké brány na Horní náměstí, dodnes patří k nejdůležitějším komunikacím historického jádra města Opavy. Zkoumaným objektem je dvoupatrový dům s bohatým stavebněhistorickým vývojem, s dochovaným pozdně gotickým jádrem v suterénu a se stále čitelnou renesanční dispozicí hloubkového dvoutraktu v přízemí. Architektonické ztvárnění hlavního průčelí objektu je výsledkem adaptace z první poloviny 19. století, která je dnes znehodnocena novodobými zásahy.³²

Přestože dosud nejstarší dohledaná zmínka o domu pochází až z roku 1618, kdy je jmenován jeho první známý majitel švec Matys Bodensteiner (nebo také Bodstein),³³ zůstaly v matérii objektu dochovány hmotné prameny i ze starších vývojových etap. Při terénním průzkumu byly v suterénních

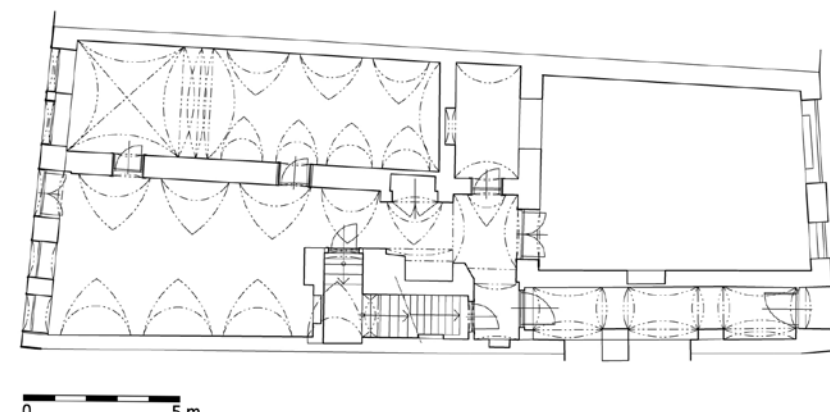
prostorách dokumentovány zejména relikvy sneseného renesančního schodiště a pozdně gotický tufitový portál vymezující vstup z menšího zadního sklepa do přední velké sklepní místnosti. U zadního sklepa v severním traktu byla zároveň identifikována pozdně gotická valená kamenná klenba s mírným zalomením ve vrcholu. V přízemí se po obnažení svislých zděných konstrukcí podařilo zachytit renesanční arkaturu sloužící k vylehčení obvodových zdí, manipulační otvor ve východním úseku mezitraktové zdi pro obsluhu již zaniklého otopného zařízení, renesanční tufitový portál z odbouraného nástupu na zrušené schodiště do suterénu a stojku tufitového portá-

lu definujícího někdejší komunikační otvor mezi dolní síní a jihovýchodním kvelbem.³⁴

Poznatky získané z interpretace stručně popsanych nálezů v přízemí a suterénu městského domu č. p. 230 umožnily upřesnit došavadní stavebněhistorický vývoj objektu. Na základě komparace s dostupnými analogiemi z prostředí opavské profánní architektury se podařilo posunout stavební historii domu až do pozdně gotického období.³⁵ Předpokládáme, že z dokumentovaných konstrukcí zůstalo ze středověkého objektu zachováno obvodové zdivo zadního a předního sklepa z lomového kamene loženého na vápennou maltu, zaklenutí zadního sklepa lomenou valenou kamennou klenbou

Půdorys suterénu městského domu č. p. 230 v Opavě (zaměření Architektonická kancelář I.D.E.A., s. r. o., Opava).

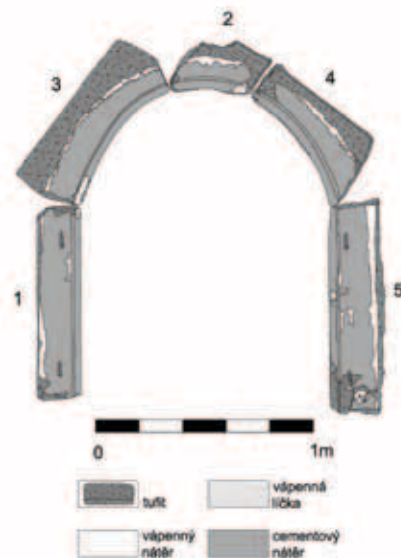
Půdorys přízemí městského domu č. p. 230 v Opavě (zaměření Architektonická kancelář I.D.E.A., s. r. o., Opava).

a propojení obou sklepních místností tuftovým půlkruhovým portálem s okosením na lícové straně. V zásadě zde byl rozpoznán jednotný stavební celek tvořený dvojicí sklepních prostor, vzájemně propojených popsáním kamenným portálem.

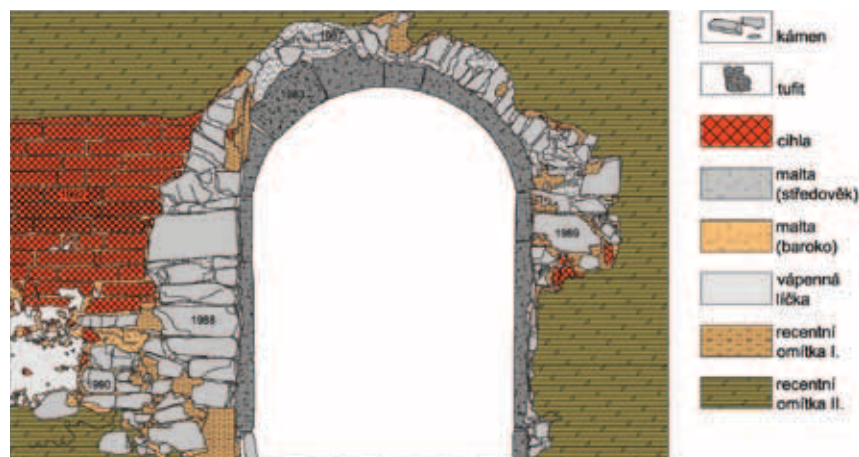
V hypotetické rovině zůstávají úvahy nad umístěním původního přístupu z přízemí domu do jeho středověkých sklepů. Důležité je zjištění, že tuftový portál propojující uváděné sklepní místnosti byl pohledově orientován do zadního sklepa v severním traktu, kde je nutno hledat primární vstup z přízemí. Nabízejí se dvě možnosti: 1) zadní sklep byl přístupný schodištěm vedeným přes klenbu, přiloženým k severní obvodové zdi objektu.³⁶ V této pozici se nachází současný vstup do suterénu z roku 1990, jehož úprava spolehlivě setřela případné stopy původního řešení; 2) vstupní šíje mohla být situována v týlu dispozice suterénu, to znamená při západní obvodové zdi zadního sklepa. Přítomnost novodobé přízdívky, zakrývající dvě třetiny plochy západní obvodové zdi příslušné sklepní místnosti, zneumožňuje za stávajících podmínek tuto variantu ověřit.

V souvislosti s renesanční přestavbou popisovaného domu, projevující se zejména v dochovaných konstrukcích v přízemí, se i v prostoru suterénu změnilo komunikační schéma. Předpokládaný vstup z přízemí přes zadní sklep byl nahrazen renesančním dvouramenným zalomeným schodiš-

těm, situovaným v jižní partii střední části dispozice objektu. Nástup na schodiště do suterénu byl umístěn v mezitraktové zdi v přízemí a vymezen jednoduchým tuftovým půlkruhovým portálem bez okosení, pouze s vpadlinou pro dosednutí dřevěných dveřních křídel. Západní nástupní rameno schodiště bylo vzhledem k pozici

Rekonstrukce sneseného renesančního portálu z přízemí městského domu č. p. 230 v Opavě (fotogrammetrie Radek Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování František Kolář, 2016).

Pohled na západní stěnu s pozdně gotickým portálem předního sklepa městského domu č. p. 230 v Opavě (fotogrammetrie Radek Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování František Kolář, 2016).

vstupu v mezitraktové zdi krátké a strmé. Poněvadž se jednalo o samostatné schodiště bez prostorové a konstrukční vazby na schodiště do patra, prostupovala klenba nástupního schodišťového ramene do jihovýchodní přízemní místnosti (kvelbu). Tato v rámci opavských poměrů ojedinělá konstrukce byla v roce 1990 bez dokumentace odstraněna. Relikty náběhu klenby se tak zachovaly pouze nad mezipodestou schodiště. Naproti tomu jižní výstupní schodišťové rameno stále disponuje renesanční valenou klenbou s trojbokou výsečí nad vstupem do bočního sklípku.³⁷

Právě k podrobnější dokumentaci zděných svislých konstrukcí a stavebních prvků (kamenných portálů) městského domu č. p. 230 byly využity fotogrammetrické i archeologické metody. Jejich obrazové výstupy jsou součástí příloh zpracované nálezkové zprávy.³⁸

Tzv. Müllerův dům v Opavě – stavba srostlá s hradbami

Odstartování celkové rekonstrukce objektu č. p. 1 na ulici Komenského 8 v Opavě, označovaného jako Müllerův dům, si očekávané vyžádalo zahájení operativního průzkumu již na konci roku 2015. Paralelně s dokumentací nálezkových situací nad terémem probíhal archeologický záchranný výzkum v interiéru a následně pak v bezprostřední blízkosti uváděného objektu. Realizaci archeologického výzkumu bylo pověřeno Slezské zemské muzeum, které je zároveň vlastníkem nemovitosti. Dodejme, že jako součást předprojektové přípravy rekonstrukce budovy byl s dostatečným předstihem, během roku 2013, zpracován důkladný stavebněhistorický průzkum a současně byl proveden zjišťovací archeologický výzkum.³⁹

Dům č. p. 1 leží na východní hranici historického jádra města Opavy, v prostoru někdejšího městského parkánu. Jedná se o samostatně stojící, přízemní stavbu s polosuterénem, zbudovanou na obdélném půdorysu. Zděný omítaný dům je zavřen vysohou valbovou střechou s hřebenem orientovaným kolmo k ulici Komenského ve směru sever-jih. Střecha objektu, členěná dvěma řadami vikýřů ve tvaru volského oka, je kryta šablonami z přírodní břidlice.

Tzv. Müllerův dům, státem chráněná památka,⁴⁰ byl v minulosti součástí opavského hradu, později zámku, v jehož areálu je také poprvé zobrazen v dochovaném plánu obležení města (tzv. dánský plán), patrně z roku 1627.⁴¹ Z popisu urbáře z roku 1586 lze dovodit, že zděný objekt – prostorově situovaný do městského parkánu, provozně však spojený s předhradím vévodského hradu – původně sloužil jako hradní kuchyně. Ta byla někdy před rokem 1650 adaptována na hradní sýpku, jak dokládá legenda k plánu okolí Ratibořské brány a opavského zámku. Ve 20. letech 18. století proběhla celková přestavba do té doby provozně-hospodářského objektu na dům správce zá-

Celkový pohled na tzv. Müllerův dům č. p. 1 v Opavě od severozápadu (foto Petra Kaniová, 2013).

Pohled na jižní stěnu přední jihovýchodní místnosti – kvelbu – v přízemí městského domu č. p. 230 v Opavě (fotogrammetrie Radek Kadlubiec, 2016).

meckého areálu (byt purkrabího).⁴² Na přelomu 19. a 20. století se stal vlastníkem budovy advokát Franz Müller. V majetku rodiny Müllerů dům zůstával až do poloviny 20. let 20. století. V roce 1927 byla stavba adaptována původně pro potřeby knihovny zemského muzea, následně zde byla instalována stálá expozice tzv. legionářského muzea. Před nynější rekonstrukcí v budově sídlilo archeologické pracoviště Slezského zemského muzea.⁴³

Ještě donedávna se předpokládalo, že při požáru města Opavy v roce 1758 shořela střecha zmiňovaného domu a tedy i celý krov. Výsledky dendrochronologické analýzy však prokázaly, že nejen stávající trámové záklopové stropy v přízemí, ale rovněž z větší části dochovaná krovová konstrukce, pocházejí z doby přestavby objektu na obydlí správce opavského zámku, která je datována do roku 1726. Stropnice a dřevěné prvky krovu, podrobené rozboru, byly zhotoveny z jedlí těžných někdy v období podzim 1725 až jaro 1726.⁴⁴ Z dřevěných konstrukcí byla dendrochronologicky datována také vybraná prkna z odkryté dřevěné podlahy severozápadní místnosti v přízemí.⁴⁵ Na jednom z podlahových prken se z rubové strany zachoval nápis psaný tužkou, informující o položení podlahy v srpnu 1825. Toto datum navazuje na údaje získané dendrochronologií.

Gotický kamenický prvek sekundárně vložený jako stavební materiál do barokního zdiva polosuterénu tzv. Müllerova domu č. p. 1 v Opavě (foto František Kolář, 2016).

Rekonstrukce domu č. p. 1 není zdaleka dokončena, stejně jako jeho operativní průzkum. Během roku 2016 byly postupně zdokumentovány veškeré odhalené exteriérové i interiérové zděné konstrukce (od polosuterénu až do podkroví), včetně kamenických prvků sekundárně vložených do zdiva jako stavební materiál. Například do konstrukce barokního cihlového zdiva v polosuterénu objektu byl druhotně vložen relikt okenního ostění vytesaného z tufitu. Z rozměrů a dochované profily tufitového prvku bylo možné dedukovat základní podobu okna a následně se pokusit určit i dobu jeho vzniku a původní pozici. Zdá se, že jde o fragment okenního ostění, primárně osazeného nejspíše v prvním patře severního křídla opavského hradu, a to v rámci jeho přestavby uskutečněné někdy v poslední čtvrtině 15. století.⁴⁶

Mezi jedny z klíčových nálezových situací nepochybně patřily odkryté úseky středověkých hradeb, uchované ve hmotě zdokumentované stavby. Ve zdivu západní fasády tzv. Müllerova domu zůstaly zakončovány reliktů hlavní městské hradby, ve zdivu východní fasády pak reliktů hradby parkánové, budované zřejmě až v souvislosti s výstavbou opavského vévodského hradu na přelomu 14. a 15. století. Objekt č. p. 1 představuje ve vztahu k městskému opevnění mimořádně exponované místo, kde

bylo k ubouranému čelu stávající městské hradby napojeno hradní opevnění. Stavba umístěná mezi hlavní a parkánovou městskou hradbu se tak stala součástí předhradí opavského hradu.⁴⁷

Operativní průzkum v roce 2016 zahrnoval také dokumentaci barokního krovu a trámových záklopových stropů (před rekonstrukcí zakrytých omítaným podhledem připevněným na dodatečně vložené rákosníky) a dále pak prkenných podlah a několika typů dochovaných dveřních výplní včetně kování. Při rozhodování o postupu obnovy hodnotných trámových stropů si na doporučení zástupců památkové péče vyžádalo Statutární město Opava odborné posouzení jejich stavu a mechanických vlastností. Specialisty z Centra Excelence Telč – Ústavu teoretické a aplikované mechaniky Akademie věd České republiky, v. v. i. – byla vypracována výzkumná zpráva, která nejenže exaktně zhodnotila jednotlivé prvky všech dochovaných trámových stropů pomocí nedestruktivních a semidestruktivních metod, ale rovněž navrhla optimální

postup jejich sanace.⁴⁸ Ta by měla být realizována zkrájí roku 2017.

Bezprostředně po zahájení rekonstrukčních prací byl během prosince 2015 až února 2016 proveden také restaurátorský průzkum barevných vrstev a omítek, zaměřený zejména na prostory přízemí tzv. Müllerova domu.⁴⁹ Nejzajímavější nálezy byly učiněny v místnostech západního traktu, kde se podařilo odhalit souvisleji zachovanou vrstvu klasicistní dekorativní výmalby. Byly zde zjištěny dvě samostatné výtvarné kompozice, definující ztvárnění interiéru dvou místností. Není pochyb o tom, že s klasicistní výmalbou korespondovalo i barevné pojetí tehdy ještě pohledově příznaných trámových stropů.

V průběhu roku 2017 bude dokončován operativní průzkum uváděné památky a souběžně s ním budou postupně zpracovávány dílčí nálezové zprávy věnované zdokumentovaným stavebním konstrukcím a podchyteným stavebněhistorickým fázím.

Od zámku k venkovským stavením

Nyní zde pouze stručně pojednejme o po-

Úsek západní fasády tzv. Müllerova domu č. p. 1 v Opavě s reliktů hlavní městské hradby (foto Jana Koudelová, 2016).

Pohled na úsek odkryté klasicistní výmalby a barokního trámového stropu severozápadní místnosti tzv. Müllerova domu č. p. 1 Opavě (foto Petra Kaniová, 2016).

sledních třech vybraných akcích, které nás z městského prostředí přenesou do prostředí venkovského. Vraťme se opět do konce roku 2015, kdy jsme byli informováni o požáru zámku č. p. 1 v Dolních Tošanovicích (okres Frýdek-Místek), který vypukl 16. prosince v časných ranních hodinách. Příčinou požáru bylo pravděpodobně zahoření komína ve východní polovině podkroví. Úkol byl zřejmý – zdokumentovat zbylé části krovu a získat tak co nejvíce informací o jeho konstrukčním řešení, které by přispěly k následné obnově požárem poškozené krovové konstrukce i k bližšímu poznání stavebněhistorického vývoje objektu.

Zámek v Dolních Tošanovicích je kulturní památkou teprve od roku 2006.⁵⁰ Jedná se o zděnou patrovou budovu obdélného půdorysu, završenou valbovou střechou, jejíž hlavní severní průčelí je zdůrazněno rizalitem ukončeným trojúhelným frontonem a dvorní jižní fasáda balkónem neseným dvojicemi sloupů. V roce 1798 se novým majitelem Dolních Tošanovic stal svobodný pán Jan z Mattencloit, jenž zde nechal vystavět empírový zámek s hospodářským zázemím. V průběhu 19. století se v držbě Dolních Tošanovic vystřídalo několik vlastníků.⁵¹ K roku 1836 byl zdejší vrchností Georg Gurniak a pod tehdejší č. p. 1 patřily

Pohled na jižní fasádu a shořelý krov zámku v Dolních Tošanovicích (foto Jana Koudelová, 2015).

Pohled na hlavní severní průčelí a nově budovaný krov zámku v Dolních Tošanovicích (foto Dagmar Alterová, 2016).

vedle zámku i další obytné a hospodářské objekty v rámci rozsáhlého dvora.⁵² Roku 1910 koupil areál zámku lékař Vítězslav Chlumský, významný český chirurg a ortoped, který v první polovině 30. let 20. století inicioval úpravy exteriéru zámecké budovy.⁵³ Objekt nadále zůstává v majetku rodiny Chlumských.

Bezprostředně po uváděné havárii proběhlo 18. prosince 2015 místní šetření, při němž byla ohořelá krovová konstrukce fotograficky a kresebně zdokumentována.⁵⁴ Dřevěné prvky ve zvalbených nárožích krovu se překvapivě zachovaly nespálené, tudíž zde mohly být vytipovány a posléze odebrány vzorky řezů pro dendrochronologický rozbor. Datované trámy shořelého hambalkového krovu se dvěma podélnými stolicemi, jistěnými na koncích (u východní a západní valby) příčnými stolicemi, byly zhotoveny z jedlí těžných většinou brzy zjara 1842.⁵⁵ Nová krovová konstrukce, dokončená za nepříznivého zimního počasí na začátku roku 2016, byla provedena jako kopie dokumentovaného historického krovu.

Další průzkum nás pro změnu zavedl do venkovské usedlosti č. p. 3 ve Štáblovicích-Lipině (okres Opava), kde jsme byli na podzim 2016 přiváni k odkrytým náleзовým situacím v interiéru rekonstruovaného obytného domu. Již v roce 2013 byla zpracována náleзовá zpráva zaměřená na dokumentaci

návratí (průjezdu s maštali) příslušné usedlosti, jehož špatný stavebnětechnický stav přivodil zřícení krovu, severního deštěného štítu a také poškození zdiva maštale.⁵⁶

Venkovská usedlost č. p. 3, zahrnující dům s obytnou a hospodářskou částí v podélné ose a návratí, je státem chráněnou památkou nacházející se na území Vesnické památkové rezervace Lipina.⁵⁷ Dům č. p. 3 byl vystavěn po roce 1783 v severozápadní části vsi, jež byla nově vysazena z rozhodnutí tehdejšího majitele hradeckého panství Karla Aloise Lichnovského.⁵⁸ Zděný přízemní, částečně podsklepený objekt, završený sedlovou střechou aktuálně krytou vlnitým eternitem, byl zbudován na obdélném půdorysu. Dům v roce 1900 prošel stavební adaptací, což dokládá i architektonické ztvárnění východní štítové fasády orientované do hlavní komunikace. Dílčí úpravy objektu byly realizovány také v průběhu druhé poloviny 20. století. Mladší součástí venkovské usedlosti je zmiňovaný průjezd se zděnou maštali, který nejspíše pochází z konce 19. či z počátku 20. století.⁵⁹

Po domluvě s novým majitelem venkovské usedlosti č. p. 3 bylo započato s průzkumem domu jako celku a následně s dokumentací svislých zděných konstrukcí, kleneb a trámových stropů v jednotlivých místnostech obytné části objektu. Zajímavé náleзовé situace byly zachyceny v prostoru

Pohled na východní štítovou fasádu domu č. p. 3 v Lipině (foto Dagmar Alterová, 2016).

kuchyně, kde v jihovýchodním rohu zůstalo zachováno mladší otopné zařízení – kachlový sporák s troubou. V odhaleném zdívu stěn kuchyně byly však pozorovány četné zazdívkové výklenky a otvory z různých vývojových etap, nepochybně signalizující rovněž existenci staršího otopného zařízení. Ze zborcené krovové konstrukce návratí se pak podařilo zajistit vzorky řezů pro dendrochro-

nologické datování, které teprve čekají na zpracování. Operativní dokumentace lipinské usedlosti bude dokončena v roce 2017, stejně jako nálezořádek zpráva.

Posledním vybraným objektem, jehož terénní průzkum byl zahájen v listopadu 2016, těsně před realizací první fáze rekonstrukčních prací, je památkově chráněný venkovský dům č. p. 120 v Bohušově (do

Pohled do jižní poloviny kuchyně v přízemí domu č. p. 3 v Lipině (foto Dagmar Alterová, 2016).

Zazdívkový výklenek v jižní zdi kuchyně v přízemí domu č. p. 3 v Lipině (foto Jana Koudelová, 2016).

roku 1950 Fulštejn, okres Bruntál).⁶⁰ Z důvodu značného biotického napadení roubených stěn někdejšího obytného stavení, které vedlo k rizikovému snížení jejich nosné funkce, bylo ještě před koncem roku 2016 započato s výměnou spodních věnců roubení. Ty byly kladeny na nově vyzděnou kamennou podezdívku.

Dům č. p. 120 – domkářské obydlí vedené dříve pod číslem 69 – je přízemní,⁶¹ částečně podsklepenou stavbou završenou sedlovou střechou krytou eternitovými šablonami, stojící v místě křížení dvou komunikací, jihovýchodně od centra obce. Dispoziční uspořádání zčásti roubeného a zčásti zděného objektu vychází z typu trojdílného domu definovaného průchozí centrální síní a postranními místnostmi. V západní polovině stavení se nachází hlavní světnice, ve východní polovině pak menší světnička a za ní skladovací komora. Roubená světnice a komora jsou završeny trémovými stropy, prostor světničky vymezuje zděná omítaná konstrukce a rovný omítaný strop. K východní části zadní okapové fasády objektu v minulosti přiléhala podsínek, který byl nahrazen spojovacím krčkem mezi domem a bývalou stodolou (dnes obytná budova).

Před zahájením stavebních prací na domě č. p. 120 byla provedena fotografická dokumentace objektu a pořízeny snímky z opracovaných čel zhlaví vybraných trámů

dřevěných konstrukcí (věšadlo v podkroví, strop v síni, roubení) pro dendrochronologickou analýzu. Zdá se, že trámy použité na stavbu domu byly zhotoveny převážně z jedlí kácených v roce 1751.⁶² Následoval popis roubených stěn, včetně dochovaných povrchových úprav, a konstrukčního řešení jejich statického zajištění. Roubení v době dokumentace sestávalo z trámů hraněných ze čtyř stran s ponechanými oblinami, v nárožích svázaných dvojitým přeplátováním, místy s náznakem rybin. Spáry mezi trámy byly vyplněny hliněnou mazaninou s plevami. Špatný stav roubených stěn západní světnice řešili majitelé objektu jejím dodatečným vyzděním ze strany interiéru a podepřením trémového stropu dřevěnou rámovou konstrukcí. Další etapa rekonstrukce domu č. p. 120 v Bohušově bude pokračovat v následujícím roce a opět bude doprovázena operativním průzkumem.

Poděkování na závěr

Vedle výše zmíněných akcí byli pracovníci Oddělení výzkumů, průzkumů a dokumentace průběžně přizýváni k dalším nálezořádkovým situacím odkrývaným během stavebních prací na historických objektech a rovněž k dokumentaci aktuálního stavu památek před započítím plánované obnovy. V roce 2016 se například uskutečnil průzkum odhaleného zdiva fasád kostela Nej-

Celkový pohled na dům č. p. 120 v Bohušově od jihu (foto Dagmar Alterová, 2016).

světější Trojice v Raduni (okres Opava), proběhla dokumentace dřevěných a zděných konstrukcí v prostorách zámku v Jezdkovicích⁶³ (okres Opava) a byla zahájena pasportizace vybraných místností prvního patra zámku v Hošťálkovech (okres Bruntál). Předpokládáme, že zásadní poznatky z těchto akcí budou taktéž shrnuty a interpretovány v dílčích náleзовých zprávách.

Na tomto místě patří upřímné poděkování našim kolegům Haně Pavelkové, Jiřímu Dudkovi, Pavlu Marenovi a Tomáši Nitrovi za jejich odbornou a mnohdy i fyzickou pomoc přímo v terénu a v neposlední řadě Romaně Rosové za pohotovostní zpracovávání archívních průzkumů.⁶⁴

Pohled na západní část kamenného, valeně klenutého sklepa domu č. p. 120 v Bohušově (foto Dagmar Alterová, 2016).

Pohled na jižní stěnu hlavní světnice v přízemí domu č. p. 120 v Bohušově (foto Dagmar Alterová, 2016).

Poznámky

1. BLÁHA, Jiří – JESENSKÝ, Vít – MACEK, Petr – RAZÍM, Vladislav – SOMMER, Jan – VESELÝ, Jan. *Operativní průzkum a dokumentace historických staveb*. Odborné a metodické publikace, svazek 31. Praha 2005, 111 s.; RAZÍM, Vladislav – MACEK, Petr (eds.). *Zkoumání historických staveb*. Praha 2011, 311 s.
2. Uvádění metodiky vzešly z výzkumného cíle realizovaného v letech 2012–2014, který v rámci výzkumu nemovitých památek v České republice řešil aktuální metodické otázky průzkumu a dokumentace ohrožených druhů památek a jejich vybraných exemplářů (garant PhDr. Vladislav Razím). Srov. PĚSTA, Jan. *Plošný průzkum lidové architektury a venkovských sídel*. Odborné a metodické publikace, svazek 50. Praha 2014, 174 s.; SCHUBERT, Alfréd. *Průzkum, dokumentace a inventarizace výplní okenních a dveřních otvorů*. Odborné a metodické publikace, svazek 48. Praha 2014, 71 s.; VÁCLAVÍK, František. *Průzkum, dokumentace a inventarizace architektonických prvků*. Odborné a metodické publikace, svazek 47. Praha 2014, 69 s.; VESELÝ, Jan. *Měřická dokumentace historických staveb pro průzkum v památkové péči*. Odborné a metodické publikace, svazek 49. Praha 2014, 124 s.
3. BLÁHA, Jiří – JESENSKÝ, Vít – MACEK, Petr – RAZÍM, Vladislav – SOMMER, Jan – VESELÝ, Jan. *Operativní průzkum...*, c. d. v pozn. 1, s. 18–24.
4. Srov. HOLÍK, Ladislav – NEÚSTUPNÝ, Zdeněk. Možnosti datování architektury pomocí archeologických metod. *SVORNÍK 4/2006. Sborník příspěvků ze 4. konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 31. 5.–3. 6. 2005 v Poděbradech*. Praha 2006, s. 175–180; VESELÝ, Jan. *Měřická dokumentace...*, c. d. v pozn. 2, s. 35–40.
5. Každému jednoznačně identifikovatelnému úseku zdi (nejnižší vymežitelné části), například jednotné cihelné zadržce někdejšího dveřního otvoru, je přiřazena stratigrafická jednotka, která bývá označována také jako kontext. Termín „kontext“ zde však může být ne správně chápán ve významu širších souvislostí různých jevů, proto se dává přednost přesnějšímu označení stratigrafická jednotka. Velmi důležité je rozpoznání vztahů mezi stanovenými stratigrafickými jednotkami. Posoupnost navazujících stratigrafických jednotek je nazývána stratigrafickou sekvencí. Vztahy v rámci dané sekvence lze pak zaznamenat v diagramu známém jako tzv. Harrisův vývojový diagram či Harrisova matice. Srov. PROCHÁZKA, Rudolf – VAŘEKA, Pavel. *Manuál terénního archeologického výzkumu odkryvem. Popis stratigrafických jednotek*. Plzeň 2005, s. 3–5, 14–23.
6. KYNCL, Josef. *Letokruhy jako kalendář i záznamník. Zajímavosti z dendrochronologie*. Praha 2017, s. 17–26, 128–135.
7. Všechny níže citované zprávy jsou uloženy ve Sbírce příloh či v Základní evidenci NPÚ, ÚOP v Ostravě. Výsledky dendrochronologických průzkumů jsou průběžně zveřejňovány v databázi datovaných objektů na webových stránkách: <http://dendrochronologie.cz/>. KYNCL, Josef. *Zpráva č. 633-01/16 o dendrochronologickém rozboru podlahových prken domu č. p. 1 v Opavě, ulice Komenského*. Brno 2016; TÝŽ. *Zpráva č. 634-02/2016 o dendrochronologickém rozboru dřevěných prvků zámku v Dolních Tošanovicích, okr. Frýdek-Místek*. Brno 2016; TÝŽ. *Zpráva č. 638-06/16 o dendrochronologickém rozboru dřevěných prvků domu v Opavě, ul. Ostožná 230/34*. Brno 2016; TÝŽ. *Zpráva č. 639-07/16 o dendrochronologickém rozboru dřevěných prvků zámku v Jezdkovicích, okr. Opava*. Brno 2016; TÝŽ. *Zpráva č. 640-08/16 o dendrochronologickém rozboru dřevěných prvků domu č. p. 362 na ulici Stojanově, Příbor, okr. Nový Jičín*. Brno 2016; TÝŽ. *Zpráva č. 644-12/16 o dendrochronologickém rozboru dřevěných prvků kaple Svaté rodiny v Odrách, okr. Nový Jičín*. Brno 2016; TÝŽ. *Zpráva č. 647-15/16 o dendrochronologickém rozboru domu č. p. 120 v Bohušově, okr. Bruntál*. Brno 2016.
8. Je vhodné upozornit na skutečnost, že průzkum stratigrafie barevných vrstev nátěrů je prováděn pracovníky Oddělení výzkumů, průzkumů a dokumentace svépomocí. Většinou jde pouze o zjištění sledu (superpozice) jednotlivých nátěrů, postupně aplikovaných na podkladovou vrstvu, nejčastěji na omítku či dřevo. Souvrství nátěrů určujeme buď makroskopicky vyhodnocením sond, nebo mikroskopickým pozorováním nábrusu zhotoveného z odebraného vzorku. Podrobnější materiálovou analýzu, obsahující kupříkladu stanovení pojiva nátěru či identifikaci pigmentu, mohou vykonávat jen zkušení specialisté disponující patřičnými znalostmi a potřebným přístrojovým vybavením. Srov. ŠIMŮNKOVÁ, Eva – BAYEROVÁ, Tátjana. *Pigmenty*. Praha 1999, s. 17–21; NOVOTNÁ, Miroslava – KARHAN, Jiří – PECHOVÁ, Dorothea. *Metody instrumentální analýzy při průzkumu památek*. Praha 2001, s. 8–15; KOPECKÁ, Ivana – NEJEDLÝ, Vratislav. *Průzkum historických materiálů. Analytické metody pro restaurování a památkovou péči*. Praha 2005, s. 41, 54, 57–58, 78.
9. Srov. SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 103, sign. E6-6 – gruntovní kniha 1598–1792 (1857), fol. 606; KYNCL, Josef. *Zpráva č. 581-02/15 o dendrochronologickém rozboru roubení zadní světnice domu č. p. 362 v ulici Stojanova, obec Příbor, okr. Nový Jičín, kraj Moravskoslezský*. Brno 2015; TÝŽ. *Zpráva č. 640-08/16...*, c. d. v pozn. 7; ALTEROVÁ, Dagmar – KOUDELOVÁ, Jana. *Průzkum městského domu č. p. 362 v Příboře během rekonstrukčních prací. Náleзовá zpráva*. Ostrava 2016, 147 s. (uloženo v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě pod evidenčním číslem 857/NJ/413).
10. Nejstarší dohledaná zmínka o domě, na jehož místě dnes stojí objekt č. p. 362, pochází z kupní smlouvy z konce roku 1570, kdy jistý Petr Rozek prodal svůj grunt i s domem za 170 zlatých Mikuláši Andryščinovi. SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 98, sign. E6-1 – gruntovní kniha (1560) 1590–1636, fol. 162b.
11. Srov. MIŠAGA, Vít. *Dánský vpád do Slezska a na Moravu v letech 1626 až 1627*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Praha 2007, s. 55.
12. SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 103, sign. E6-6 – gruntovní kniha 1598–1792 (1857), fol. 606a.
13. O domě č. p. 362 psal jako o staré příbořské faře například KNĚZEK, František. Příbor. *Moravské Kravaňsko*. Příbor 1898, s. 292. Tvrzení, že uváděný dům byl kdysi farou, pak vyvracejí údaje v ZAO, pobočka Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 8937, sign. E 14/15, kart. 1139 – stavební záležitosti a úpravy fary. Další informace o faře v Příboře najdeme kupříkladu v SOKA Nový Jičín, Stoklas Eugen (požítalost), inv. č. 67, Selský

archiv III, 1904 – obročí a desátky fary příborské; POKORNÝ, Ferdinand. *Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. Jičínský kraj. Příborský okres*. Díl IV, Brno 1917, s. 77, 117.

14. Podrobněji ALTEROVÁ, Dagmar – KOUDELOVÁ, Jana. *Průzkum městského...*, c. d. v pozn. 9, s. 30–36.

15. KYNCL, Josef. *Zpráva č. 581-02/15...*, c. d. v pozn. 9.

16. Praktiku vykuřování obydlí známe především z etnografických materiálů, kde jsou uváděny různé receptury pro vykuřovací směsi. Používaná byla kupříkladu směs z dužiny troudnatce kopytovitého (choroše), ztrouchnivělého dřeva a jalovčí. Srov. MICHALIČKA, Václav. Pokrývky hlavy ze stromové houby troudnatce kopytovitého. *Ornament – oděv – šperk: archaické projevy materiální kultury* (ed. KRÍŽOVÁ, Alena). Etnologické studie 5, Brno 2009, s. 124.

17. Srov. LANGER, Jiří. Příspěvek k typologii topenišť. *Archaeologia historica* 12, Brno – Strážnice 1987, s. 235, 239.

18. SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 116, sign. E6-19 – gruntovní kniha 1716–1850, fol. 49; Tamtéž, fol. 427.

19. K roku 1857 žily v domě č. p. 362 ve dvou samostatných domácnostech rodiny soukeníka Jakoba Gillara a Andrease Gillara. V roce 1900 zde vedle čtyřčlenné rodiny Josefa Vrábela bydlelo pět podnájemníků – dva čekatelé na učitelství a tři žáci příborské měšťanské školy. SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 920, sign. II/7, karton 281 – sčítání lidu 1857; Tamtéž, inv. č. 891, karton 899 – sčítání lidu 1900.

20. V tomto příspěvku není možné představit průzkum domu č. p. 362 v celém jeho rozsahu. Nejsou zde zmíněny například úpravy v podkroví, zahrnující především výstavbu nového krovu a střechy. Podrobněji ALTEROVÁ, Dagmar – KOUDELOVÁ, Jana. *Průzkum městského...*, c. d. v pozn. 9, s. 9–36.

21. Kaple sv. Rodiny v Odrách je evidována v Ústředním seznamu kulturních památek České republiky pod rejstříkovým číslem 21765/8-1646. Podrobněji Sběrka příloh NPÚ, ÚOP v Ostravě.

22. Ze strany exteriéru byly plánovány následující stavební práce: odvedení srážkových vod a úprava navazujícího dláždění, položení nové střešní krytiny z měděného plechu včetně klempířských prvků, zhotovení repliky vstupních dveří, repase okenních výplní a lokální opravy vnějších omítek. Projekt „Regenerace hřbitovní kaple v Odrách“ pro stavební povolení, projekční kancelář, ing. Karel Grygera, Opava, duben 2015 (uloženo na Stavebním úřadě Městského úřadu Odry).

23. Úprava interiéru kaple na smuteční síň byla realizována v letech 1973–1974 podle projektu ing. arch. Jana Klimeše. Podrobněji Dokument z makovice sanktusníku kaple, datovaný 23. října 1979 (uloženo na Městském úřadě Odry).

24. Také hlavní oltář pohřebního kostela byl zasvěcen Ježíši, Marii a Josefovi. Srov. ROLLEDER, Anton. *Dějiny města a soudního okresu Odry* [přeloženo z německého originálu Geschichte der Stadt und des Gerichtsbezirkes Odru, Steyr 1903]. Odry 2002, s. 216–217; GRŮZA, Antonín – GORYCZKOVÁ, Naděžda – MOKRÝŠOVÁ, Gabriela. *Stavebně historický průzkum hřbitovní kaple sv. Rodiny v Odrách*. Památkový ústav Ostrava, Ostrava 1997, nestránkováno (uloženo v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě pod evidenčním číslem 617/NJ/83).

25. Z významnějších stavebních úprav jmenujme kupříkladu opravu sanktusníku v roce 1804, úpravy krovu v druhé polovině 19. století a výstavbu nového krovu v roce 1921. Srov. SOKA Nový Jičín, fond Farní úřad Odry, inv. č. 145, sign. I c, karton 2 – záležitosti hřbitova a hřbitovní kaple v Odrách; Dokument z makovice sanktusníku kaple, datovaný 23. října 1804 (uloženo na Městském úřadě Odry); Dokument z makovice sanktusníku kaple, datovaný 5. července 1921 (uloženo na Městském úřadě Odry); ROLLEDER, Anton. *Dějiny města...*, c. d. v pozn. 24, s. 402, 551–552; GRŮZA, Antonín – GORYCZKOVÁ, Naděžda – MOKRÝŠOVÁ, Gabriela. *Stavebně historický průzkum...*, c. d. v pozn. 24, nestránkováno.

26. Srov. KYNCL, Josef. *Zpráva č. 586-07/15 o dendrochronologickém rozboru dřevěných prvků kaple Svaté rodiny v Odrách, okr. Nový Jičín*. Brno 2015; TYŽ. *Zpráva č. 644-12/16...*, c. d. v pozn. 7. Trámy roubení byly zhotoveny z jedlí kácených většinou v roce 1715. U opracovaných desek malovaného dřevěného stropu nebyl zjištěn podkorní letokruh, tudíž lze pouze konstatovat, že byly vyrobeny z jedlí skácených někdy po roce 1688 (datace smýcení 1688+, 1701+ a 1703+).

27. Uváděné datum dokládají jak výsledky dendrochronologické analýzy, tak i zmínka v literatuře. Srov. KYNCL, Josef. *Zpráva č. 586-07/15...*, c. d. v pozn. 26; TYŽ. *Zpráva č. 644-12/16...*, c. d. v pozn. 7; ROLLEDER, Anton. *Dějiny města...*, c. d. v pozn. 24, s. 552.

28. Srov. BALCAROVÁ, Romana – STIRBER, Peter. *Restaurátorská zpráva. Dřevěný malovaný strop s výjevy Korunování P. Marie a Sv. Trojice z hřbitovní kaple sv. Rodiny v Odrách*. Opava 2016, 43 s.

29. Podrobněji MENZEL, Filip. *Restaurátorský průzkum vnitřního pláště hřbitovní kaple sv. Rodiny v Odrách*. Linhartovy 2015, nestránkováno.

30. Na severní straně kaple byla roubená konstrukce již v minulosti nahrazena cihlovým zdívem. Obnovené roubení na jižní straně a částečně v úseku presbytáře by mělo být po třech letech opatřeno omítkou s fasádním nátěrem, stejně jako tomu bylo v době výstavby hřbitovní kaple. Další konstrukce a náleзовé situace budou podrobněji popsány ve zpracovávané náleзовé zprávě. Souběžně s operativním průzkumem a dokumentací zde probíhal také záchranný archeologický výzkum.

31. Z trámového stropu nádvorní světnice v prvním patře domu č. p. 230 se podařilo alespoň zajistit vzorky pro uskutečnění dendrochronologického rozboru. Ukázalo se, že stropní trámy byly zhotoveny z borovic kácených v období podzim až jaro 1874/1875. Srov. KYNCL, Josef. *Zpráva č. 638-06/16...*, c. d. v pozn. 7; KANIOVÁ, Petra – KOLÁŘ, František. *Městský dům č. p. 230/34 na ulici Ostrožná v Opavě. Náleзовá zpráva*. Ostrava 2016, s. 3–4 (uloženo v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě pod evidenčním číslem 857/OP/416).

32. Městský dům č. p. 230 je evidován v Ústředním seznamu kulturních památek České republiky pod rejstříkovým číslem 29151/8-1313. Podrobněji Sběrka příloh NPÚ, ÚOP v Ostravě.

33. ZAO, fond Josef Zukal, inv. č. E 213 – excerpta k topografii města Opavy I., Horní náměstí.

34. Podrobněji KANIOVÁ, Petra – KOLÁŘ, František. *Městský dům čp. 230/34...*, c. d. v pozn. 31, s. 13–15.

35. Analogické příklady konstrukcí, zaznamenané v městském opavském prostředí, jsou konkrétně zmíněny a obrazově doloženy v citované náleзовé zprávě. KANIOVÁ, Petra – KOLÁŘ, František. *Městský dům čp. 230/34...*, c. d. v pozn. 31, s. 16–17, 55–56, 79–83, 86, 92, 108–109, 118–119.

36. Předpoklad PhDr. Dalibora Prixe, CSc.

37. Podrobněji KANIOVÁ, Petra – KOLÁŘ, František. *Městský dům čp. 230/34...*, c. d. v pozn. 31, s. 16–17.

38. Tamtéž, s. 48, 50–54, 57–78, 97, 103, 105.

39. Standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum zmiňovaného objektu je výsledkem týmové spolupráce několika odborníků. KOUŘILOVÁ, Dana – KANIOVÁ, Petra – PAVELKOVÁ, Hana – ROSOVÁ, Romana – KOLÁŘ, František. *Stavebně historický průzkum tzv. Müllerova domu v Opavě, Komenského 8*. Opava 2013, 56 s., obrazové a písemné přílohy (uloženo u objednatele, Architektonická kancelář Ateliér 38, s. r. o., Husova 9, 702 00 Ostrava 1). Zjišťovací archeologický výzkum byl proveden ve spolupráci Slezského zemského muzea (Pavla Skalická) a NPÚ, ÚOP v Ostravě (František Kolář); náleзовá zpráva je dosud ve fázi zpracování.

40. Areál tzv. Müllerova domu č. p. 1, k němuž patří rovněž zahrada s částečně dochovanými kamennými plastikami (aktuálně deponovanými vlastníkem objektu), je evidován v Ústředním seznamu kulturních památek České republiky pod rejstříkovým číslem 20006/8-1319. Podrobněji Sběrka příloh NPÚ, ÚOP v Ostravě.

41. Podrobněji KOUŘILOVÁ, Dana – KANIOVÁ, Petra – PAVELKOVÁ, Hana – ROSOVÁ, Romana – KOLÁŘ, František. *Stavebně historický průzkum...*, c. d. v pozn. 39, s. 3, 7, 35.

42. Srov. DRKAL, Stanislav. Historie opavského zámku. *Opava. Sborník k 10. výročí založení města* (eds. GROBELNÝ, Andělín – SOBOTÍK, Bohumil). Ostrava 1956, s. 155; KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*. Brno – Opava 2000, s. 289–290; KOUŘILOVÁ, Dana – KANIOVÁ, Petra – PAVELKOVÁ, Hana – ROSOVÁ, Romana – KOLÁŘ, František. *Stavebně historický průzkum...*, c. d. v pozn. 39, s. 6, 36; KOLÁŘ, František. Opevnění Opavy v 17.–18. století. *Opavské hrady* (ed. KOLÁŘ, František). Opava – Ostrava 2013, s. 99, pozn. č. 68, s. 106–107.

43. KOUŘILOVÁ, Dana – KANIOVÁ, Petra – PAVELKOVÁ, Hana – ROSOVÁ, Romana – KOLÁŘ, František. *Stavebně historický průzkum...*, c. d. v pozn. 39, s. 3–4, 6–17, 34–47.

44. Hypotéza hovořící o zničení střechy, a tedy i krovu, tzv. Müllerova domu v důsledku požáru města Opavy v roce 1758, vycházela především ze srovnání starších podob střešní konstrukce objektu na dobových vyobrazeních. Srov. KYNCL, Josef. *Zpráva č. 01/14 o dendrochronologickém rozboru některých dřevěných prvků domu čp. 1 v Opavě, Komenského nám.* Brno 2014 (uloženo u objednatele, Slezské zemské muzeum, Nádražní okruh 31, 746 01 Opava); KOUŘILOVÁ, Dana – KANIOVÁ, Petra – PAVELKOVÁ, Hana – ROSOVÁ, Romana – KOLÁŘ, František. *Stavebně historický průzkum...*, c. d. v pozn. 39, s. 3, 9, 38, 45–46, 48.

45. Je vhodné upozornit na skutečnost, že podlahová prkna neobsahovala podkorní letokruh (logický předpoklad). Proto hodnoty uvedené v příslušném dendrochronologickém rozboru nám pouze napověděly, že dokumentovaná podlaha byla položena nejspíše někdy po roce 1806, přičemž nelze vyloučit sekundární použití prken ze starší konstrukce. Srov. KYNCL, Josef. *Zpráva č. 633-01/16...*, c. d. v pozn. 7.

46. O předběžně uměleckohistorické zhodnocení nalezeného kamenického prvku byl pracovník NPÚ, ÚOP v Ostravě požádán PhDr. Dalibor Prix, CSc. z Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky, v. v. i. Jeho závěry si dovoluujeme pouze v omezeném rozsahu prezentovat. Podrobněji Sběrka příloh NPÚ, ÚOP v Ostravě, předběžně vyjádření PhDr. Dalibora Prixe, CSc. k věci: č. p. 1, tzv. Müllerův dům, Opava, Komenského 8 – tuftový fragment zjištěný v konstrukci svislého zdiva, ze dne 11. února 2016 v Praze.

47. Podrobněji KOLÁŘ, František. Opevnění Opavy od přelomu 14. a 15. století do konce 15. století. *Opavské hrady* (ed. KOLÁŘ, František). Opava – Ostrava 2013, s. 56–60.

48. Podrobněji KLOIBER, Michal – HRIVNÁK, Jaroslav – BUZEK, Jaroslav. *Výzkumná zpráva z posouzení stavu a měření mechanických vlastností dřevěné konstrukce stropu Müllerova domu, Komenského náměstí čp. 1 v Opavě*. Telč 2016, 72 s. (uloženo u objednatele, Statutární město Opava, Horní náměstí 69, 746 26 Opava).

49. Srov. SKALÍK, Tomáš. *Müllerův dům. Restaurátorský průzkum barevných vrstev a omítek*. Opava 2016, 71 s. (uloženo u objednatele, Slezské zemské muzeum, Nádražní okruh 31, 746 01 Opava).

50. Zámek č. p. 1 v Dolních Tošanovicích je evidován v Ústředním seznamu kulturních památek České republiky pod rejstříkovým číslem 101706. Podrobněji Sběrka příloh NPÚ, ÚOP v Ostravě.

51. Srov. HOSÁK, Ladislav. *Historický místopis země moravskoslezské*. Praha 2004, s. 903; MAKOWSKI, Mariusz. *Šlechtická sídla na Těšínském Slezsku*. Český Těšín – Cieszyn 2005, s. 322–329.

52. ZAO, fond Stablní katastr slezský. II. Vceňovácí operáty 1842–1851, inv. č. 182, sign. 90 – protokol pozemkových a stavebních parcel Dolních Tošanovic, 1836.

53. Srov. HOSÁK, Ladislav. *Historický místopis...*, c. d. v pozn. 51, s. 903; MAKOWSKI, Mariusz. *Šlechtická sídla...*, c. d. v pozn. 51, s. 324.

54. Během operativní dokumentace již probíhalo čištění krovu a demontáž zbytků krytiny z keramických drážkovaných tašek. Na stavbě byl přítomen i tesař Petr Chrobák (firma Rentalstav, s. r. o., z Horních Bludovic), který prováděl vlastní měření a dokumentaci jednotlivých prvků jako přípravu pro zhotovení kopie ohněm poškozeného krovu. Z důvodu prudkého zhoršení počasí musel být ohořelý krov předčasně

stržen, aby mohl být urychleně zabezpečen odkrytý prostor podkroví a bylo tak zabráněno poškození konstrukcí (stropů, zdiva apod.) v nižších úrovních. Za těchto překotných okolností se s pracemi na stavbě nového krovu začalo již v posledních dnech roku 2015.

55. KYNCL, Josef. *Zpráva č. 634-02/2016...*, c. d. v pozn. 7.

56. Podrobněji ALTEROVÁ, Dagmar. *Dokumentace návratí venkovské usedlosti č. p. 3. Nálezová zpráva*. Ostrava 2013, 36 s. (uloženo v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě pod evidenčním číslem 857/OP/394).

57. Venkovská usedlost č. p. 3 v Lipině je evidována v Ústředním seznamu kulturních památek České republiky pod rejstříkovým číslem 34537/8-2561. Podrobněji Sběrka příloh NPÚ, ÚOP v Ostravě.

58. Srov. HOŠÁK, Ladislav. *Historický místopis...*, c. d. v pozn. 51, s. 770.

59. Srov. KOLÁŘOVÁ, Eva. *Historický a stavební vývoj obce Lipiny v okrese Opava s postižením současných životních podmínek a sociálních vztahů. Diplomová práce*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Brně, Brno 1978, s. 48–49; ALTEROVÁ, Dagmar. *Dokumentace návratí...*, c. d. v pozn. 56, s. 6–9.

60. Venkovský dům č. p. 120 v Bohušově je evidován v Ústředním seznamu kulturních památek České republiky pod rejstříkovým číslem 52147/8-4091. Podrobněji Sběrka příloh NPÚ, ÚOP v Ostravě; MEZEROVÁ, Lubica – ŠEVČÍKOVÁ, Zita – ROSOVÁ, Romana. *Inventarizační průzkum a soupis lidové architektury okresu Bruntál a vytvoření typologie objektů, I. etapa – Osoblažsko*. Památkový ústav v Ostravě, Ostrava 2000, s. 15–19 (uloženo v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě pod evidenčním číslem 133.1-BR-2a).

61. ZAO, fond Stabílní katastr slezský. II. Vceňovácí operáty 1842–1851, inv. č. 76, sign. Sl. 110, karton 49 – protokol pozemkových a stavebních parcel Fulštejna, 1836.

62. KYNCL, Josef. *Zpráva č. 647-15/16...*, c. d. v pozn. 7.

63. TÝŽ. *Zpráva č. 639-07/16...*, c. d. v pozn. 7.

64. Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: Výzkum nemovitých památek v ČR. Aplikace nových metodik průzkumu a dokumentace – ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

ENGLISH SUMMARY

SURVEYING AND DOCUMENTATION OF HERITAGE SITES IN 2016: EVIDENCE FROM TANGIBLE SOURCES AND ARCHIVE MATERIALS

Jana Koudelová – Dagmar Alterová – Petra Kaniová – František Kolář

One method of investigating historically valuable sites (not necessarily only those sites that are legally protected) involves the in-situ surveying and documentation of historical structures. This method has been used for a number of years, and it was also applied (in combination with newly developed specialist methods) in research of historical structures conducted during 2016. The accurate evaluation of field documentation work was greatly assisted by the use of archeological and photogrammetric methods, and the interpretation of findings from these field surveys was supported by further research – primarily dendrochronological analyses and archive research.

This paper presents key information on selected surveys conducted during 2016 (though some of the surveys began in 2015). The main focus of attention is on the surveys which were completed and whose findings were summarized in survey reports; the paper also describes other surveys which were notable for their extent or the nature of their findings. Urban sites are represented by the long-term surveys carried out at building no. 362 in Příbor, the cemetery chapel of the Holy Family in Odry, building no. 230 at Ostrožná 34 in Opava, and the 'Müller house' (building no. 1) at Komenského 8, also in Opava. The paper also presents accounts of rural surveys – in-situ documentation at the chateau in Dolní Tošanovice (building no. 1), farm buildings in Štáblovice-Lipina (no. 3), and house no. 120 in Bohušov. (House/building numbers are cited according to the serial identification system used in Czech cadastres.)

Key words:

Baroque – Bohušov – dendrochronology – documentation – Dolní Tošanovice – Gothic – city walls – chapel – Classicism – structure – roof – urban building – Odry – Opava – in-situ surveying – portal – Příbor – Renaissance – timber building – Štáblovice-Lipina – beam ceiling – rural building – internal layout – interior paintwork – chateau – brick and masonry work

REVIZE MOVITÝCH KULTURNÍCH PAMÁTEK V LETECH 2002–2015

Marcela Gavendová

Mezi statutární činnosti Národního památkového ústavu patří také zpřesňování údajů o památkově chráněném fondu. V souvislosti s touto činností byla v letech 2012–2015 mezi hlavní úkoly NPÚ zahrnuta revize movitých kulturních památek. Ta navázala na dřívější revizi movitých kulturních památek, která se prováděla v letech 2005–2011 v rámci vědeckovýzkumného úkolu č. 203 a na našem pracovišti byla faktickým pokračováním Revize movitých kulturních památek a průzkumu církevních mobiliářů v děkanátu Opava a děkanátu Hlučín, kterou jako institucionální úkol v letech 2002–2004 řešila Mgr. Marta Koubová s PhDr. Libuší Dědkovou.

Příspěvek shrnuje nejdůležitější informace vztahujících se k revizím movitých kulturních památek z let 2002–2015, které zahrnují sochařská a malířská díla, předměty umělecko-řemeslného charakteru i hudební nástroje, zejména zvony a varhany. Komplexní dokumentace organologických památek se týkala také jejich zvuku. Specifickou problematiku, která je v článku zmíněna, představuje dohledávání neznámých a přemístěných kulturních památek, dále pak jejich nevidovaný pohyb.

Jednou ze základních statutárních činností Národního památkového ústavu je evidence a dokumentace kulturních památek a zpřesňování údajů o památkově chráněném fondu. V souvislosti s touto činností byla v letech 2012–2015 mezi hlavní úkoly NPÚ zahrnuta revize movitých kulturních památek (MKP). Ta navázala na dřívější revizi prováděnou v letech 2005–2011 v rámci vědeckovýzkumného úkolu č. 203 *Systematická obnova identifikace movitého památkového fondu (s výjimkou mobiliárních fondů kulturních památek)*.¹ Na našem pracovišti se jednalo o faktické pokračování *Revize movitých kulturních památek a průzkumu církevních mobiliářů v děkanátu Opava a děkanátu Hlučín*, jež se jako institucionální úkol řešila v letech 2002–2004. Tyto revize upřesňovaly znalosti o movitém památkovém fondu v Moravskoslezském kraji. V letech 2002–2015 se podařilo zrevidovat celkem cca 1 783 MKP (rejstříkových čísel), při kvalifikovaném odhadu cca 3 390 MKP v kraji (stav k 31. prosinci 2015)² bylo tedy reidentifikováno cca 53 % movitého památkového fondu v oblasti působnosti NPÚ, ÚOP v Ostravě. Revidovány byly pouze památky ve vlastnictví právnických osob, nejčastěji církevních institucí. Cíle zmíněné revizní dokumentace měly charakter základního výzkumu, a proto také byly do roku 2011 řešeny v rámci vědeckový-

zkumných nebo institucionálně financovaných úkolů.

Ačkoliv záměr revizí byl v zásadě velmi podobný, protože požadavky na ně vycházely ze struktury údajů na evidenčním listu movité kulturní památky, jsou jejich výsledky a jejich využitelnost determinovány použitou metodikou³ a způsobem zpracování. Ve stručnosti připomeňme, že každá movitá kulturní památka by měla mít vypracovaný evidenční list. Do roku 2002 existovaly evidenční listy na našem pracovišti výlučně v papírové podobě, byly opatřeny (až na nepatrné výjimky) pouze černobílými, analogovými fotografiemi pocházejícími většinou z 60.–70. let 20. století a byly uloženy podle lokačního principu v kovových kartotékách.

Údaje na evidenčních listech (většina pochází z konce 60. a počátku 70. let 20. století) byly sice doplňovány informacemi z revizí v 70. a 80. letech 20. století, ale část movitého památkového fondu nebyla od doby zápisu nebo prohlášení za kulturní památku nikdy revidována. Podle svědectví starších kolegyně probíhala dokumentace pro zápisy věcí za kulturní památky do konce 70. let 20. století vždy ve velkém spěchu, z pochopitelných technických i finančních důvodů bylo exponováno velmi málo fotografií, které měly v zásadě pouze identifikační a méně již dokumentační charakter.

Doplňující informace z revizí v 70.–80. letech 20. století byly většinou pouze upřesněním základní identifikace, umístění nebo způsobu využití. Pouze málokdy byly revidovány odborné informace týkající se autorství nebo doby vzniku, případně doplňována další literatura nebo archivní prameny.

Revize z let 2002–2004⁴ poprvé využila možností moderní výpočetní techniky. Pomocí softwarové databázové platformy *File-Maker* byla naprogramována databáze revizních evidenčních listů *Evidkart*, do které byla vkládána nová zjištění a informace, které však pouze doplnily nebo korigovaly údaje na původních evidenčních listech. Do databáze se vkládaly dodatečně digitalizované analogové fotografie. Velká pozornost byla věnována doplňování a vyhodnocování informačních zdrojů, zejména archivních pramenů, které pro tyto potřeby excerpovala PhDr. Libuše Dědková. Revizní evidenční listy se posléze vytiskly a založily do kartotéky.⁵

Velmi podobná metodika, včetně využití databáze *Evidkart*, byla zpočátku aplikována na revizi, která jako vědeckovýzkumný úkol č. 203 probíhala v období 2005–2011. Během několika let se však ukázalo, že revize formou doplňků na papírových evidenčních listech (i v elektronické databázi) je nedostačující a nepraktická. Začaly se připravovat zcela nově formulované revizní evidenční listy, které měly za úkol obsáhnout všechny známé informace o dané památce. Pro určitou část památkového fondu (zejména některé oltáře a kazatelny) se tak poprvé vypracovaly evidenční listy k jednotlivým částem těchto památek (zejména k sochařské výzdobě), které doposud nebyly jako samostatný předmět dokumentovány a byly (často jen výčtem) pouze zmíněny v rámci evidenčního listu k celku památky. Není potřeba připomínat, že v případě větších oltářů nebo jiných početnějších celků se často setkáváme s více autory, jejichž autorský podíl je obtížné postihnout při vypracování jednoho evidenčního listu k rozsáhlé památce.

V letech 2005–2006 se přešlo na digitální fotodokumentaci, která zcela nahradila skenování analogových pozitivů. Využití digitální fotografie znamenalo zásadní změnu v dosavadní dokumentační praxi a výrazně

ji zkvalitnilo, z finančních i praktických důvodů se zvýšil počet fotografií každé památky i množství dokumentovaných markantů nebo například záběrů charakterizujících autorský rukopis.⁶

V období 2007–2015 se na našem pracovišti pro potřeby revize využíval počítačový program *ArtGuard*, který byl vyvinut pro dokumentaci v rámci projektu ISO/B.7 *ArtGuard* představuje moderní databázový systém, umožňující zadávání dat ve více-úrovňové struktuře i zadávání složitých vyhledávacích kritérií, velkým kladem je možnost vizuálního třídění a komparace vybraných fotografií, respektive záznamů. Program *ArtGuard* byl v roce 2006 upraven pro revizi kulturních památek zejména dopracováním tiskových výstupů ve formě evidenčního listu.⁸

Součástí revize v letech 2005–2011 bylo pořízení archivních excerpt (PhDr. Libuše Dědková a Mgr. Romana Rosová), které se staly důležitým informačním zdrojem, jenž byl spolu s odbornou literaturou doplňován a vyhodnocován, a na jejich základě bylo upřesňováno zejména autorské a časové určení památky.

Jako velký klad hodnotíme spolupráci se specialisty na hudební nástroje, kteří odborně revidovali organologické a kampanologické památky, a následnou spolupráci s pedagogy a studenty Církevní konzervatoře v Opavě. S jejich pomocí byl u vybraných chráněných varhan poprvé odborně dokumentován zvuk, digitálně zachycený profesionálním nahrávacím zařízením.⁹

Revize byla v letech 2002–2011 podpořena finanční dotací, která umožnila zapojit externí spolupracovníky a další kolegy, z nichž část pracovala nad rámec své statutární činnosti.¹⁰

Revize z let 2012–2015 už byla zahrnuta do hlavních úkolů zřizovatele jako plně statutární činnost, jejíž intenzitu však limitovaly další aktuální úkoly – zejména základní evidence mobiliárních fondů a zavádění *Památkového katalogu*.

Jakkoliv má naše práce své kladné stránky, například ve formě rozšíření stavu poznání o konkrétních památkách, pravidelně se setkáváme i s negativními aspekty revize, a to s kulturními památkami neznámými, zničenými a odcizenými.

V letech 2005–2015 nebylo nalezeno 278 kulturních památek nebo jejich významných částí. Situace ohledně ztrát památkového fondu je v rámci Moravskoslezského kraje patrně nejhorší na Bruntálsku. Ne všechny tyto památky byly odcizeny a ne všechny jsou nenávratně ztracené, avšak z odcizených památek se pouze nepatrný zlomek vrací původnímu majiteli.¹¹

Ačkoliv část z neznámých kulturních památek byla jen přemístěna, je jejich dohledávání velmi náročnou činností, kterou často znesnadňují nevyjasněné majetkoprávní vztahy. Extrémním případem ilustrujícím složitost této problematiky je boční oltář Panny Marie Bolestné z kaple sv. Františka Xaverského z Křížova (část obce Jiříkov, okres Bruntál), r. č. 100710 (38-3144). Jednalo se o vrcholně barokní, bohatě vyřezávaný oltář s figurální sochařskou výzdobou, jehož náročné provedení a typ oltářního retabula neměl v zachovaném památkovém fondu našeho kraje mnoho analogií. Řešení oltáře a charakter sochařského projevu měly blízko k dílu známého opavského sochaře Jana Jiřího Lehnera (kolem 1700–1776?).¹²

Revize tohoto oltáře byla naplánována na rok 2014, kdy byla při místním šetření ově-

řena informace z roku 2003 o tom, že památka se in situ nenachází a je neznámá.¹³ Sdělení současně potvrdil obecní úřad v Jiříkově – majitel kaple považující se zároveň za vlastníka oltáře. Protože ani dotaz na okolní římskokatolickou farnost (Huzová a Břidličná) nevedl k nalezení památky, provedli zaměstnanci našeho pracoviště nadstandardní heuristickou práci,¹⁴ která zahrnovala také internetovou rešerši. Na jejím základě bylo zjištěno, že se část této neznámé kulturní památky – retabulum – nalézá v Olomouci v Církevním gymnáziu Německého řádu (CGNŘ).

Bohužel přes naše veškeré úsilí a velmi intenzivní několikaměsíční komunikaci se zástupci tohoto gymnázia i se současným držitelem – Německým řádem,¹⁵ který se považuje za právoplatného majitele, nám do konce roku 2015 nebyla revize této kulturní památky umožněna. Cestu, jak se část kulturní památky z Bruntálska dostala do olomouckého gymnázia Německého řádu, si můžeme jenom domýšlet, protože statutární zástupce uvedené školy ani zástupce Německého řádu neumožnili provedení místního šetření a na relevantní písemné informace o této památce byli, korektně řečeno, skoupí.¹⁶

Situaci ohledně revize této jediné kulturní památky neulehčil ani fakt, že majetkoprávní vztahy k ní jsou nejasné. Za vlast-

níka se totiž považuje obec Jiříkov, která je majitelem kaple sv. Františka, kde byla památka umístěna,¹⁷ a také římskokatolická farnost v Huzové, která je právním nástupcem zrušené farnosti Jiříkov.¹⁸ Nicméně komunikace s těmito subjekty byla nadstandardně vstřícná, podobně jako mimořádná

součinnost při poskytování dalších informací.¹⁹ Křížovská kaple je dnes využívána jako prodejna suvenýrů, upomínkových a uměleckořemeslných předmětů, církevní mobiliář byl odstraněn.²⁰

Kaple v Křížově není jediným původně sakrálním objektem, který se v posledních zhr-

Křížov, interiér kaple sv. Františka Xaverského, stav k roku 1971 (Sbírka fotografií NPÚ, ÚOP v Ostravě).

Křížov, kaple sv. Františka Xaverského, boční oltář P. Marie Bolestné, r. č. 100710 (38-3144), 1971 (Sbírka fotografií NPÚ, ÚOP v Ostravě).

Křížov, interiér kaple sv. Františka Xaverského, stav k roku 2003 (Sbírka fotografií NPÚ, ÚOP v Ostravě).

Křížov, interiér kaple sv. Františka Xaverského, 2014 (foto Gabriela Čočková, 2014).

ba 20. letech přestal používat pro liturgické účely. V roce 2014 byla naplánovaná revize movitých kulturních památek v kostele sv. Šimona a Judy v blízkém Těchanově.²¹ Kostel byl v této době opuštěnou, nevyužívanou stavbou, kterou majitel, firma ZENMEX Olomouc,²² pomocí realitní agentury nabízel k prodeji. Zanedbaný interiér kostela s torzálně zachovaným vybavením odpovídal celkovému nezájmu tohoto majitele o objekt a jeho stav. Podle ústního sdělení vlastník nevěděl, že poškozená kazatelna (r. č. 97388/38-7905)²³ a oltářní obraz Panny Marie se světci (r. č. 97387/38-3210),²⁴ který nebyl nalezen, jsou chráněné jako kulturní památky.

Ve věci dohledávání přemístěných kulturních památek jsme nebyli o mnoho úspěšnější ani v případě hlavního oltáře, r. č. 38-2212, původně umístěného v bývalém kostele Nejsvětější Trojice v Klimkovicích (okres Nový Jičín), r. č. 3000/8-1603.²⁵ Jednalo se o monumentální, barokní, sloupovou architekturu s postranními branami, doplněnou bohatou řezbářskou a so-

chařskou figurální výzdobou. Také tento typ oltáře, navíc s mnohafigurovou sochařskou složkou, je v památkovém fondu našeho regionu ojedinělý.²⁶ Krátce po sametové revoluci byl roku 1991 z oltáře odcizen oltářní obraz a v první polovině 90. let 20. století byl také zdevastován nezabezpečený interiér včetně hlavního oltáře. Jeho původně bohatá figurální sochařská výzdoba byla ztracena či ukradena.²⁷ Oltář pak byl roku 2003 darován Ostravskému muzeu, kdy byl narychlo převezen do jeho depozitáře po dlouhodobé nečinnosti předchozího majitele, kterým bylo město Klimkovice. Je možné, že jedním z důvodů tohoto nezájmu byly také ne zcela vyjasněné majetkoprávní vztahy.²⁸ V depozitáři ostravského muzea jsme oltář, respektive jeho architekturu a torzo bývalé sochařské výzdoby, dokumentovali v lednu 2015. Bohužel jsme museli konstatovat, že kromě odcizeného oltářního obrazu nebylo nalezeno ani osm figurálních soch a dvojice andělčích hlaviček a že část řezbářské výzdoby nebo prvků architektury je ve velmi špatném stavu.²⁹

Uvedené příklady jsou smutnou ilustrací ubývajícího movitého památkového fondu in situ. Ačkoliv se zdá, že ve všech zmíněných případech došlo alespoň k dílčímu porušení památkového zákona (zejména nedodržením oznamovací povinnosti v případě ztráty a odcizení nebo v případě pře-

Olomouc, CGNŘ, kaple, retabulum bočního oltáře P. Marie Bolestné, r. č. 100710 (38-3144), 2014 (foto Německý rád. Formační setkání familiářů a kandidátů. 9. února 2014. Dostupné z: <https://www.facebook.com/NemeckyRad/photos/a.628400993875507.1073741855.279148968800.713/628402043875402/?type=3&theater>) [cit. 21. 11. 2016].

Těchanov, kostel sv. Šimona a Judy, stav k roku 1981 (Sbírka fotografií NPÚ, ÚOP v Ostravě).

místění) tkví podstata problému těchto kulturních památek jinde. Společným jmenovatelem uvedených příkladů je absence původního využití daného místa a zdá se, že i malého zájmu majitele.³⁰ Jsme si vědomi toho, že důvod zmíněného jevu přesahuje obor památkové péče směrem k otázkám sociologickým,³¹ demografickým i ekonomickým a také k otázce religiozity.³² Bohužel lze očekávat, že se s tímto trendem bu-

deme setkávat častěji, zejména na Bruntálsku a/nebo v místech s malou hustotou osídlení a s klesající demografickou křivkou. O problému je třeba diskutovat a pokusit se najít takový nástroj, který by majitele a uživatele kulturních památek pozitivně motivoval k zachování původního využití a k patřičné péči o ně, což často nebývá lehký úkol.

Poznámky:

1. Hlavní řešitel Mgr. Pavel Konečný; řešeno v rámci skupiny úkolů HS-II Odborné hodnocení a dokumentování movitého kulturního dědictví s identifikací potenciálu památkového fondu.
2. Počet kulturních památek, tedy počet rejstříkových čísel, může být zavádějící veličinou, protože jako kulturní památka s jedním rejstříkovým číslem může být evidována jednotlivina typu sochy nebo rozsáhlý soubor mnoha obrazů či oltář s bohatě řešenou sochařskou výzdobou. Například v roce 2015 bylo revidováno pouze 50 movitých kulturních památek avšak s 313 významnými dílčími částmi. Vzhledem k neukončené revizi MKP se v oficiálních statistikách NPÚ uvádí pouze kvalifikovaný odhad 100 000 MKP v celé České republice.
3. V letech 2005–2011 se jednalo o Pokyn ke způsobu provádění reidentifikace movitých kulturních památek v rámci institucionálního úkolu vědy a výzkumu č. 203 v roce 2005, který 25. dubna 2005 vypracoval Mgr. Pavel Konečný a který byl doplňován podle aktuálních potřeb; od roku 2013 je v platnosti Metodický pokyn generální ředitelky č. I/2013/NPÚ. Reidentifikace movitých kulturních památek (MKP). Revize z let 2002–2004 neměla vypracovanou písemnou metodiku.
4. Řešitelé Mgr. Marta Koubová, PhDr. Libuše Dědková.
5. Dalším výsledkem revize byla základní dokumentace předmětů, které byly in situ vytipovány jako vhodné pro návrh na prohlášení věci za kulturní památku.
6. Fotografická dokumentace se třídí a archivuje podle zásad stanovených Příkazem generálního ředitele č. II /2005/NPÚ.

Těchanov, kostel sv. Šimona a Judy, 2014 (foto Gabriela Čočková, 2014).

7. Integrovaný systém ochrany movitého kulturního dědictví je soubor meziresortních opatření směřující k ochraně této části kulturního dědictví České republiky. Část ISO/B je zaměřena na dokumentaci všech předmětů kulturní hodnoty, tedy nejen kulturních památek, v sakrálních objektech in situ, s důrazem na preventivní ochranu jako součást procesu potírání kriminality v oblasti kulturních statků. (Viz zejména nařízení vlády č. 307/1991, nařízení ministerstva vnitra č. 116/1993 a důvodová zpráva k usnesení vlády ČR č. 285/1996). *ArtGuard* navázala

Klimkovice, kostel Nejsvětější Trojice, hlavní oltář, r. č. 38-2212, stav k roku 1972 (Sbírka fotografií NPÚ, ÚOP v Ostravě).

Klimkovice, kostel Nejsvětější Trojice, interiér, stav k roku 2006 (foto Pavla Havlenová, 2006).

na databázi *MacArt* (uvedena do provozu roku 1994) a databázi *MacArtPro* (užívaná v letech 1997–2005), na vývoji databází spolupracovali PhDr. Daniela Vokolková a Karel Dědek z tehdejšího Státního ústavu památkové péče v Praze, dnes Generální ředitelství NPÚ.

8. V průběhu revize se však ukázalo, že tiskové výstupy nejsou pro všechny druhy památek zcela vyhovující, a tak část revizních evidenčních listů zůstala pouze v digitální podobě a není vytištěná.

9. Jednalo se o velmi náročný doplněk naší běžné dokumentační činnosti, při níž bylo třeba řešit zcela nové úkoly – technické aspekty dokumentace, dramaturgii, výběr vhodné varhanní literatury, autorské práva účinkujících a řadu dalších problémů. V roce 2011 byl uspořádán odborný seminář s názvem *Seminář nejen o varhanách*, kde byly prezentovány vybrané výsledky revize památkové chráněných varhan i upozornění na nová zjištění v této oblasti.

10. Na revizi se v letech 2002–2004 podíleli PhDr. Libuše Dědková, Mgr. Marta Koubová, spolupráce na části textového vyhodnocení Mgr. Marcela Gavendová, fotodokumentace Gabriela Čočková; na revizi v letech 2005–2011 spolupracovali PhDr. Libuše Dědková, Mgr. Marcela Gavendová, PhDr. Antonín Grůza, Mgr. Dalibor Halátek, Mgr. Pavla Havlenová, Mgr. Markéta Klvačová, Bc. Jiří Krátký (organolog Biskupství ostravsko-opavského), Mgr. Marta Koubová, Mgr. Romana Rosová, Mgr. Josef Rozkopal, Mgr. Pavla Ryšková; spolupráce na dokumentaci zvuku PaDr. MgA. Mário Sedlár, Ph.D., BcA. Lukáš Kubenka (oba Církevní konzervatoř v Opavě); fotodokumentace Gabriela Čočková, pomocná dokumentace Jana Streichlová.

11. V roce 2003 byl z bočního barokního oltáře sv. Josefa kostela sv. Mikuláše v Březové, okres Opava, odcizen anděl, který byl nalezen v Itálii, kde byl identifikován a roku 2012 byl vrácen původnímu majiteli. Jednalo se o část kulturní památky r. č. 94693/38-355.

12. Kaple sv. Františka Xaverského v Křížově je jednoduchý barokní sakrální objekt menších rozměrů, který byl postaven roku 1716 dědičným rychtářem Johannem Georgem Kirchnerem (starší literatura uvádí také rok 1738). Liturgickým účelům sloužila do 90. let 20. století, v roce 1992 byla z dotčeného oltáře odcizena část sochařské výzdoby a podle dalších věrohodných, avšak zprostředkovaných informací byla ve druhé polovině 90. let 20. století z kaple odvezena část inventáře, údajně do tzv. „muzea“ v kostele sv. Augustina na Sovinci. Koncem roku 2002 se v kostele nacházely pouze kostelní lavice a torzo hlavního oltáře. V září 2003 byl objekt zcela vyklizen. Boční oltář Panny Marie Bolestné byl podle inventáře z počátku 19. století vyřezávaný ze dřeva, štafirovaný a byl opatřený přenosným oltářním kamenem, který byl konsekrován 25. září 1730. Nejen na základě této informace odhadujeme vznik oltáře do 30. let 18. století. K uvedenému datu odkazuje bohaté použití pozdně barokních výzdobných motivů, jako jsou mušle, mířížka, zalamaná páska, akantové rozviliny, šňůry zvoncovitých květů aj. Zajímavé je využití penizkového dekoru a detailu „svěšených“ volut, které ve svém díle s oblibou využíval i známý opavský sochař Jan Jirí / Johann Georg Lehner (kolem 1700–1776?). K charakteru jeho práce měla blízko i část sochařské výzdoby – například světecké figury a figury velkých andělů v nástavci a především ústřední výjev oltáře – Pieta. Tato navrhovaná autorská atribuce se opírá zejména o komparaci s Lehnerovými oltáři v zámecké kapli v Kravařích, s oltářem Anděla Strážce v kostele sv. Ducha v Opavě a se štáblovicovou Pietou. Příbuznost vidíme zejména v řešení bohatých, složitě aranžovaných a hluboce prořezávaných drapérií, ve fyziognomické a proporční podobnosti i ve využití některých charakteristických gest. Domníváme se, že oltář s bohatou sochařskou výzdobou byl zhotoven pro jiný objekt a do křížovské kaple se dostal druhotně, snad po josefinských reformách. Základní informace viz zejména ROSOVÁ, Romana. *Křížov – kaple sv. Františka Xaverského*. 1998. Strojopis uložený v archivu NPÚ; SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska*. 2. J/N. Praha 1999, s. 116; OLŠOVSKÝ, Jaromír. K dílu Johanna Georga Lehnera: nové připsání a jeho ikonografické aspekty. *ČSZM, série B*, roč. 52, 2003, č. 3, s. 256–262.

13. V roce 1992 bylo nahlášeno vloupání do špatně zabezpečené kaple sv. Františka v Křížově, při které však byla odcizena „jen“ část sochařské výzdoby oltáře, jednalo se o figury sv. Jana Evangelisty, sv. Marie Magdalské, ústřední sousoší Piety a sochu jednoho anděla, viz záznamy v databázi ztracených a odcizených předmětů PSEUD č. 97000816, 97000818, 97000819, dostupné z: <http://pseud.policie.cz/wps/portal> [cit. 21. 11. 2016]. Podle dostupné, dodatečně získané relevantní dokumentace se zde oltářní retabulum a jeho zbývající sochařská výzdoba nalézala ještě v dalších letech – cca do roku 1995; ve druhé polovině 90. let 20. století bylo torzo oltáře, snad už bez sochařské výzdoby, převezeno do kostela na Sovinci. Informace o přemístění kulturní památky ani o dalších ztrátách však nebyly našemu pracovišti sděleny.

14. Kvůli dohledání oltáře a jeho částí byli o spolupráci požádáni pracovníci biskupství v Ostravě a arcibiskupství v Olomouci, Policie ČR v Ostravě a kolegové generálního ředitelství NPÚ v Praze.

15. Řád bratří a sester německého domu Panny Marie v Jeruzalémě.

16. Považujeme za potřebné zmínit, že způsob komunikace ze strany statutárních zástupců církevního gymnázia i zástupců Německého řádu je v dosavadním průběhu revize zcela neobvyklý. Část jejich obstrukčního jednání a korespondence z let 2014–2015 byla založena na tvrzení, že statutární zástupci uvedené školy ani Německého řádu nevěděli, že se jedná o kulturní památku a odkud pochází. Toto tvrzení se však zdá být nevěrohodné, protože laický zástupce Německého řádu, který s námi komunikoval a který je zároveň zástupcem zřizovatele školy i jejím zaměstnancem, působil v 90. letech 20. století v jiříkovské farnosti a tamní inventář musel znát; viz například kopie dopisu ze 17. června 2000, zaevidovaná pod č. j. 125, poskytnutá z archivu OÚ v Jiříkově.

17. Obec Jiříkov opírá svůj nárok o znalecký posudek vypracovaný však až po roce 2000, který vlastnické právo odůvodnil tím, že podle občanského zákoníku je oltář součástí nemovitosti kaple sv. Františka Xaverského, kaple byla do majetku obce zapsána až na základě tohoto posudku dne 12. července 2004, za ústně poskytnutou informaci děkují Bohumilu Hrcířovi, starostovi obce Jiříkov v roce 2014.

18. Vlastník kulturní památky v době zápisu za kulturní památku, nicméně správcem ex currendo byl farní úřad v Huzové, za laskavé sdělení děkují Petru Langerovi z Biskupství ostravsko-opavského.

19. Nicméně komunikace s několika subjekty, jejichž zájmy i postoje k dané věci jsou rozdílné, je samozřejmě náročná, jejím dokladem je na několik desítek spisů evidovaných v elektronické spisové službě, přičemž se jedná pouze o písemnou korespondenci a stručný výběr z emailové komunikace.
20. Nájemcem kaple byl v roce 2014 pan Štefan Bůš.
21. Jednoduchý, klenutá stavba s odsazenou věží a presbytářem v ose lodi byla postavena roku 1792 podle projektu významného regionálního architekta Jindřicha/Heinricha Haukeho z roku 1787, viz například SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky...*, c. d. v pozn. 12, s. 119. Kostel nikdy nebyl chráněnou kulturní památkou.
22. Firma ZENMEX Olomouc, s. r. o., tř. Svobody 956/31, 77900 Olomouc, byla vlastníkem kostela i v době přípravy tohoto textu – v listopadu 2016, kdy je v katastru nemovitostí stále zapsán jako majitel – viz Nahlázení do katastru nemovitostí. In: ČÚZK, dostupné z: http://nahlizeniidokn.cuzk.cz/ZobrazObjekt.aspx?encrypted=JpRscAlMHuyKPpvo116hJPPet-tc9tftkT0t1DQo79eHLtZcErQavHhXs29edFyeA4Evc1f__kg-Gcd8WqKtCUXzKaHMGfD11DtGncIA89GrRDvnBv9jj2nisf0nsS9S [cit. 21. 11. 2016].
23. Klasicistní visutá kazatelna s ambonou a stříškou zhotovená patrně na konci 18. století.
24. Olejomalba na plátně, z druhé poloviny 18. století, dle evidenčního listu signovaná vlevo dole „Urban Kimml“.
25. Orientovaný kostel s odsazeným trojbokým presbytářem a operáky je plochostropý jednolodní objekt, vystavěný v letech 1525–1529 a barokně upravený v 18. století.
26. Hlavní oltář byl dle nápisu na retabulu pořízen roku 1736. Na základě slohové analýzy a komparace s autorsky určenou tvorbou weissmannovské dílny z Frýdku se domníváme, že autora této památky je možné hledat mezi příslušníky a spolupracovníky této významné řezbářské dílny. Je známo, že členové této dílny na klimkovickém panství působili, viz např. IVÁNEK, Jakub. Socha sv. Jana Nepomuckého u Svinovského mostu z dílny frýdeckých Weissmannů. In: *Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*. Ostrava 2013, s. 123–131.
27. Krádeže však, kromě odcizení hlavního oltářního obrazu, nebyly nahlášený.
28. Jako majitel oltáře v roce 1969 v době zápisu za kulturní památku vystupoval farní úřad Klimkovice, od 80. let 20. století je však za majitele považován Městský národní výbor v Klimkovicích, posléze město Klimkovice.
29. Díky vstřícné součinnosti Ostravského muzea a pracovníků městského úřadu v Klimkovicích proběhlo ověření důležitých informací a revize rychle a bezproblémově. Velkorysé byly časové i prostorové podmínky, které nám pro dokumentaci rozložených prvků oltáře vytvořilo Ostravské muzeum. Pečlivá dokumentace zde byla opodstatněná nejen stavem zachování oltáře, ale také tím, že klimkovický oltář je příkladem té části památkového fondu, jehož obrazová i textová dokumentace je z dnešního pohledu zcela nedostačující. Pro rozměrnou oltářní architekturu s deseti samostatnými figurami a dvěma obrazy byl v roce 1969 zpracován jediný evidenční list, který neobsahoval žádné údaje o rozměrech památky nebo jejích částí, ve sbírce fotografií byly nalezeny snímky zachycující pouze památku jako celek.
30. V případě klimkovického oltáře byl majitelem (MNV Klimkovice) nezajem o památku deklarován už od počátku 70. let 20. století, kdy zástupci města s pracovníky památkové péče projednávali přeměnu kostela na smuteční obřadní síň. Oltář v závěru presbytáře byl natolik problematickou částí interiéru, že musel být vizuálně oddělen textilním závěsem.

Ostrava-Přívoz, depozitář Ostravského muzea, hlavní oltář z kostela Nejsvětější Trojice v Klimkovicích, r. č. 38-2212, stav v lednu 2015 (foto Gabriela Čočková, 2015).

31. Za nejdůležitější faktor je odůvodněně považovat výměnu obyvatel po druhé světové válce a po roce 1948 systematickou šikanu církví (zejména církve římsko-katolické), jejíž součástí byla nevybíravá ateistická propaganda. Tématem (zaměřeným zejména na nekatolická vyznání) se zabývá např. prof. Zdeněk R. Nešpor, srov. např. NEŠPOR, Zdeněk R. Mizení náboženství z veřejného prostoru. *Kostely, kaple, modlitebny a fary Německé evangelické církve. Lidé města / Urban People*, 2011, roč. 13, č. 3, s. 397–441.

32. Česká republika je považována za jeden z nejateističtějších států světa. Podle dat Českého statistického úřadu se k náboženské víře roku 2011 hlásilo asi 21 % obyvatel, v Moravskoslezském kraji 26 % obyvatel; k římskokatolické církvi se v České republice přihlásilo asi 10 % obyvatel; viz *Náboženská víra obyvatel podle sčítání lidu*. Kód publikace: 170220-14. Praha, Český statistický úřad 2014, s. 15, dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20551795/17022014.pdf/c533e33c-79c4-4a1b-8494-e45e41c5da18?version=1.0> [cit. 21. 11. 2016].

ENGLISH SUMMARY

AUDIT OF MOVABLE CULTURAL MONUMENTS 2002–2015

Marcela Gavendová

This paper summarizes information from the audit of movable cultural monuments carried out from 2002 to 2015, which documented approx. 53% of the total stock of movable cultural monuments in the Moravian-Silesian Region. The author also describes the methods of documentation and photographic documentation, the processing of the audit results, and several items that have been lost. These are illustrated using the examples of sacred buildings which have lost their original (liturgical) function – the Chapel of St Francis Xavier in Křížov, the Church of St Simon and St Jude in Těchanov, and the Church of the Holy Trinity in Klimkovice.

Key words:

documentation and auditing of movable cultural monuments in the Moravian-Silesian Region – loss of cultural monuments – Křížov (Bruntál district) – Těchanov (Bruntál district) – Klimkovice (Nový Jičín district)

2

Zprávy
Reports

PROJEKT PRŮMYSLOVÉ DĚDICTVÍ (NORSKÉ FONDY, EVROPSKÝ HOSPODÁŘSKÝ PROSTOR), 2014–2016

Vladimíra Lasotová

Bilaterální spolupráce mezi norským ředitelstvím památkové péče Riksantikvaren a Metodickým centrem průmyslového dědictví (MCPD) na projektu Průmyslové dědictví, který probíhal v letech 2014–2016, byla loni v dubnu úspěšně završena. Kooperace iniciovaná norským partnerem byla primárně vystavěna na tematických studijních cestách odborných pracovníků obou institucí. Cílem jednotlivých cest bylo navštívit a dokumentovat vybrané průmyslové areály z oboru těžby a zpracování ropy, hornictví, hutnictví, energetiky, chemického průmyslu, textilní výroby, železniční a lodní dopravy. Na základě těchto exkurzí pak obě strany vedly diskuze zaměřené na srovnání přístupů k obnově a ochraně technických památek, metodiky památkové péče a zároveň si vyměnily názory na provedené konverze navštívených objektů a areálů a své postoje k míře kompromisu, kterou lze při konverzi jednotlivých staveb, provozů nebo celých areálů akceptovat. Zároveň porovnávaly rozdíly v kompetencích a mandátech obou institucí stanovených zákony Norska a České republiky.

Dalším z cílů projektu bylo informovat o výsledcích širokou veřejnost a nabyté poznatky jí zprostředkovat.

Zprvce byl postup projektu průběžně zveřejňován formou tiskových zpráv a foto-

grafií na webových stránkách Metodického centra.

Odborná veřejnost, zástupci výkonné složky státní správy a majitelé technických památek byli pozváni na závěrečnou mezinárodní konferenci do Ostravy v dubnu 2016, kde byly v jednotlivých příspěvcích a konkrétních příkladech (Odda-Tyssedal, Rjukan-Nottoden, Jizerskohorské muzeum, Dolní oblast Vítkovice atd.) prezentovány norské i české příklady dobré i špatné praxe. Navazující seminář, uspořádaný díky vstřícnosti managementu Dolní oblasti Vítkovice (DOV) přímo v multifunkční hale Gong, se věnoval odborné diskuzi o postupu a budoucnosti konverze tohoto areálu, byl rovněž otevřen veřejnosti. Uvedená debata byla posléze shrnuta v článku Miloše Matěje a Ulfa Gustaffsona: Ohlédnutí za workshopem v Dolní oblasti Vítkovice, který byl vydán v ZPP 3/2016.

Dále byly širší laické veřejnosti v Norsku i ČR vybrané příklady obou zemí představeny formou dvojjazyčné putovní výstavy, která byla v obou zemích prezentována ve více než deseti různých partnerských institucích (například Jizerskohorském muzeu, Ministerstvu financí, Krajských úřadech Zlínského a Karlovarského kraje, zauhlovací věži ve Vratislavcích na Liberecku, pracovištích NPÚ v Ústí nad Labem, Ostravě, Metodickém cen-

tru moderní architektury v Brně, Norwegian Industrial Worker Museum, Anno Museum/Hedmarkcounty/, Klevfos Industrial Museum, Follidalgruver a pivovaru Atlungstadbrenneri).

V neposlední řadě byla zájemcům o hlubší pochopení problematiky a další klíčové příklady technických památek v obou zemích na webu MCPD a Riksantikvaren ve formátu pdf publikována odborná dvojjazyčná publikace Technické památky v Norsku a České republice, která vyšla jako do-

provodný materiál ke konferenci a výstavě.

Spolupráce i jednotlivé výstupy projektu byly velvyslanectvím Norského království, Ministerstvem financí i Ministerstvem kultury, Riksantikvaren i NPÚ, hodnoceny velmi kladně. Získané kontakty na odborné pracovníky jsou oboustranně považovány za velmi cenné a kromě průběžné spolupráce na odborných článcích a recenzích probíhají jednání o návazném projektu z B fondu či dalším předem definovaném projektu.

Konference Technické památky v Norsku a České republice (foto Vladimíra Lasotová, 2016).

Konference Technické památky v Norsku a České republice (foto Vladimíra Lasotová, 2016).

ZPRÁVA O KONÁNÍ WORKSHOPU: DŘEVĚNÝ DŮM V HLINĚNÉM KABÁTKU

Tomáš Nitra

Rok 2015 byl pro Národní památkový ústav významný kromě jiného z důvodu odstartování mediálních témat dotýkajících se památkové péče a rozebírání z nejrůznějších úhlů pohledu. V uváděném roce byla zvolena problematika spojená s hliněnou a cihelnou architekturou s názvem *Cihla a její matka hlína*. Územní odborné pracoviště v Ostravě připravilo několik přednášek týkajících se staveb z režného cihelného zdiva (Nový zámek v Hradci nad Moravicí, industriální cihlová architektura v Moravskoslezském kraji a další). Lidová architektura postavená z nepálených cihel se v Moravskoslezském kraji v čisté podobě prakticky nevyskytuje, setkáváme se zde (především na Opavsku, vzácněji pak na Novojičínsku) se stavbami, které nepálené cihly využívají částečně. Bývají zakomponovány ve zdivu jak venkovských domů, tak hospodářských staveb, kde se střídají s cihlami pálenými nebo kamenným zdivem.

Mnoho takových dokladů nacházíme například ve vesnické památkové rezervaci Lipina, blízko Opavy, kde se ve zdivu domů a takzvaných návratí (průjezdní brána s maštalí) při vstupech na dvory usedlostí objevují celé řádky nepálených cihel. Tyto cihly jsou zde místně a regionálně nazývány *pacuvki*. Častěji se v našem kraji setkáváme s hlínou v podobě hliněných omítek a vymazávek, případně ještě hojněji půdních izolací. Objevuje se nejen na lidových venkovských stavbách, kde bychom to očekávali, to znamená na dřevěných roubených stavbách podhorských a horských oblastí například Jesenicka, na vesnických hospodářských stavbách v nižších polohách (na známých drobných roubených sýpkách zvaných na Opavsku *srubki*), ale nezřídka i na starších budovách menších měst (Štramberk, Brušperk a další). Současně je nutné konstatovat, že tento tradiční materiál používaný v lidovém stavitelství po dlouhá staletí je neúprosně likvidován všude, kde je nalezen, včetně kulturních památek. Například na venkovském domě č. p. 137 v Petrovicích ve Slezsku byla nedávno „opravujícím“ vlastníkem odstraněna vnější hliněná omítka a objekt tak ztratil svůj celoplošný tradiční autentický *kožuch*.

Mezi laickou veřejností panuje značná nedůvěra k hlíně, ta je považována za něco zastaralého a překonaného. Problematické je její obnovování i na kulturních památkách. Daří se to převážně tehdy, když je památková péče schopná zajistit na opravu

finanční příspěvek. Taková obnova je spolu s osvětovou činností v současnosti prováděna v Malé Morávce – vesnické památkové zóně. Tamní venkovská roubená (a částečně zděná) chalupa jesenického typu č. p. 51 dospěla ve své postupné obnově v roce 2015 do fáze, kdy mohlo být započato s aplikací vnitřních omítek. K té příležitosti se uskutečnil dne 25. září 2015 malý workshop s názvem *Dřevěný dům v hliněném kabátku*. Akce pořádaná ve spolupráci s panem Josefem Morkusem ze společnosti Hliněný dům byla určena pro děti základní školy v Malé Morávce a veřejnost. V rámci výkladu byl kladen důraz na to, že stavba lidové architektury je prakticky celá zhotovena z místních přírodních materiálů – kámen, dřeva, hlíny. Účastníci workshopu si mohli vyzkoušet opracování dřevěných trámů pro lidovou stavbu ručním otesáváním širočinou, ale zejména zpracování hlíny a samotné omítání hliněnou omítkou. Děti i dospělí mohli zkusit přípravu hliněné omítky v několika fázích – kopání hlíny z hliníku, její mísení s vodou a plevami a následné hnětení prošlapáváním v kádi. Tato atrakce byla hlavně dětmi přijata s nadšením, které

nezchladilo ani následné mytí nohou v blízkém potoce. Pod odborným vedením pana Morkuse následovaly praktické ukázky nanášení hliněné omítky do spár mezi trámy roubení, aplikace hrubé omítky a jemné finální hladké hliněné omítky. Všechny tyto činnosti si mohli účastníci workshopu opět vyzkoušet – zejména nanášení hrubé fáze, kterou je nutno na roubené zdi ručně nahazovat, se chvílemi proměňovalo takřka v hliněnou bitvu o nejlépe umístěný a přilnutý kus hlíny.

Druhé stanoviště workshopu bylo na chalupě č. p. 63, kde pan Mgr. Igor Hornišer z Muzea v Bruntále seznamoval děti a další účastníky s dispozičním uspořádáním chalupy (s možností nahlédnout do chlívků a stodůlky), se způsobem vytápění (s možností poležet si za pecí), se způsobem pokrývání střech lidových staveb (s možností osahat si šindel a břidličné šablony), a vůbec s tradičním způsobem života na vesnici v minulosti. Dětské účastníky workshopu na závěr obdrželi pamětní list s vyobrazením jesenické chalupy coby omalovánkou s jejími stavebními prvky, kterých měli možnost se dotknout.

Workshop Dřevěný dům v hliněném kabátku (foto Igor Hornišer, 2016).

ZPRÁVA O KONÁNÍ VÝSTAVY K VÝROČÍ VZNIKU VESNICKÝCH PAMÁTKOVÝCH ZÓN A REZERVACÍ V MORAVSKOSLEZSKÉM KRAJI

Tomáš Nitra

Název výstavy: Vesnické památkové zóny a rezervace v Moravskoslezském kraji 20 (10) let od vyhlášení; místo konání: Malá Morávka, Schindlerova stodola – Muzeum Kapličkovy vrch; vernisáž a otevření výstavy se uskutečnilo dne 16. října 2015; výstava byla uskutečněna díky spolupráci s panem Mgr. Igorem Hornišerem (soukromé Muzeum

Vernisáž výstavy Vesnické památkové zóny v Moravskoslezském kraji 20 (10) let od vyhlášení (foto Tomáš Nitra, 2016).

Pohled do expozice výstavy v Schindlerově stodole (foto Tomáš Nitra, 2016).

Kapličkovy vrch, Muzeum v Bruntále) a obcí Malá Morávka a trvala do konce roku 2015.

Výstava byla uspořádána v rámci mediálního tématu NPÚ *Města a vesnice v náručí památkové péče: 20 let plošné ochrany – vesnická sídla (výročí 20 /10/ let od vyhlášení VPR/Z)*. Schindlerova stodola je sama kulturní památkou a současně tradičním místem pořádání výstav v Malé Morávce. Již po několik let se zde vždy v letní sezóně konají dvě až tři dočasné výstavy s různorodou tematikou. Kromě toho zde sídlí stálé expozice týkající se hornické činnosti v okolí Malé Morávky, historie školství v Malé Morávce a zemědělská expozice. Volný podkrovní prostor Schindlerovy stodoly je unikátní svým lamelovým krovem, který umožňuje pořádat širokou škálu výstav. Výstava týkající se historie památkové péče o vesnická sídla využila deset velkoplošných panelů k představení jednotlivých vesnických památkově plošně chráněných obcí. Prosklené vitríny umožnily ukázat modely jesenických

roubených chalup (zde patří dík Muzeu Rýmařov za zapůjčení), literaturu a projektovou dokumentaci týkající se lidových staveb, nástroje k opracování dřeva a další. Atraktivní součástí expozice byl kozlík k opracování šindele s možností praktického vyzkoušení. Vesnické památkové zóny a rezervace, kterých je v Moravskoslezském kraji osm, byly představeny vždy současnou mapou VPZ nebo VPR ve srovnání s některou s historických map, fotografickým zachycením typické zástavby a jednotlivých objektů charakteristických pro tu či onu vesnici, stručným textem zachycujícím historii a současnost jednotlivých obcí, případně některou ze zdařilých obnov kulturních památek na jejich území. Jeden z panelů byl věnován způsobu obnovy lidové roubené architektury podle současných požadavků památkové péče a jeden pak typické dispozici roubených chalup a jejich charakteristickým stavebním prvkům od sklepního prostoru až ke krytině střechy a komínu.

SBORNÍK NÁRODNÍHO PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU V OSTRAVĚ 2016

Vydal Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě
Odboje 1941/1, 702 00 Ostrava – Moravská Ostrava

Editor: Jana Koudelová

Jazyková redakce: Markéta Kouřilová

Překlad: Christopher Hopkinson

Grafická úprava a sazba: Šárka a Pavel Nogovi

Tisk: Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s., Husova 1881, Havlíčkův Brod

Náklad: 350 výtisků

Vydání první

Ostrava 2016

www.npu.cz

ISBN: 978-80-85034-95-0

ISSN: 2336-1050